

BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

IX.

RUDABÁNYA
2010

BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

IX.

**RUDABÁNYA
2010**

BÁNYÁSZATTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK IX. (V. évf. 1.) sz.

E számunk munkatársai:

Dr. Biró József bányamérnök, tervező elemző szakközgazdász (Pécs);
Hadobás Sándor múzeumigazgató (B.-A.-Z. Megyei Bányászattörténeti Múzeum, Rudabánya); **Mendly Lajos** bányamérnök, technikatörténész (Pécs); **Réthy Károly** okl. geológus (Budapest);
Dr. Zádor Tibor múzeumigazgató (Miskolc).

Szerkesztő:

HADOBÁS SÁNDOR

A címlapon:

Bánya-határkő az *Andrássyak* valamelyik *Rozsnyó* környéki vasércbányájából – ma a *Rozsnyói Bányászati Múzeum* udvarán látható.
(Hadobás Sándor felvétele, 2009.)

A hátsó borítón:

A szomolnoki *Szent Erzsébet római katolikus templom* (1801).
(Hadobás Sándor felvétele, 2008.)

ISSN 1788-0939

Közreadja az

ÉRC- ÉS ÁSVÁNYBÁNYÁSZATI MÚZEUM ALAPÍTVÁNY

*a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum
és az OMBKE Rudabányai Helyi Szervezete közreműködésével*

A szerkesztőség címe:

3733 Rudabánya, Petőfi u. 24. – e-mail: tadibe@gmail.com

*Felelős kiadó: Boza István, az ÉÁBM Alapítvány Kuratóriumának elnöke.
Nyomda: Z-Press Kiadó és Nyomda Kft., Miskolc. Felelős vezető: Kása Béla*

A Zsolnayak és a bányászat

MENDLY LAJOS

*Zsolnay Vilmosról*¹ és családjáról az elmúlt évszázadban, de az utóbbi években is több monográfia, sok tanulmány, és még több cikk jelent meg, melyek foglalkoztak személyével, munkásságával és sikereivel. A mecseki kőszén-, lignit- és a gyárának alapanyagát termelő agyagbányászattal való kapcsolatait legfeljebb csak megemlítették, pedig az atyjától 1858-ban Pécs város *Főterén* átvett bazár, az *Ignác* bátyjától 1864-ben átvett kerámia manufaktúra, a kertészet, a borkereskedelem és vasútépítés mellett kezdeményező-készségétől hajtva bányavállalkozásokba is kezdett.

Kőszénbányászat

1868-ban *Martinek Ferenc*, az *Első cs. és k. Dunagőzhajózási Társaság* (DGT) egyik bányamérnöke szerződést kötött a pécsi éneklő kanonoksággal az éppen szabad nagymányoki területre, és bányanyitási engedélyt szerzett. *Martinek* a szomszédos hidasi lignitmezőről irányította át *Zsolnay Vilmossal* közös érdekeltiségét *Nagymányokra*, ahol barnakőszén bányatelket bérelt az ún. *Sauruhe* alatt. *Martinek* megjelenése korszerűtlenné tette az addigi paraszti vállalkozásokat, amelyek néhány év alatt fel is mondták bérleteiket, így a falu egész területére megnyílt bányászati lehetőségük.

A *Martinek és Társai, Zsolnay-féle Társaság* 1870. október 1-én kötötte meg hat évre a szénjogi szerződést az uradalommal, de számításból 1872-ben 16 évre meghosszabbították, mert ismertté

¹ Pécs, 1828 – Pécs, 1900.

vált, hogy megépítik az észak-mecseki kőszénmedence bányáit az országos forgalomba bekapcsoló *Bátaszék – Dombóvár* vasútvonalat. Vállalkozásuk sorsa rövidesen kedvezőtlené vált, mert a DGT által a Pécs vidéki bányamezőkről kiszorított tőkeerősebb vállalkozások lehetetlenné tették gazdaságos működésüket.

Zsolnay Vilmos. (Fénykép, 1890-es évek.)

Riegel Antal prágai születésű kiváló bányamérnök, aki korábbi pécsvidéki, majd onnan kiszorulva váraljai feketekőszén- és hídasi lignitbányászatán megalakította a *Nagymányoki Bányatársaság Riegel és Társai Részvénytársaságot*, 1873-ban, a *Duna – Dráva*

vasút (*Bátaszék – Dombóvár – Zákány*) üzemelképésének évében átvette a *Martinek és Társai-féle* bérletet is.²

A pécsi kereskedőkből álló *Zsolnay Társaság* tulajdonosai – *Zsolnay Vilmos, Engel Adolf, Grün Zsigmond és Fia* – 1871-ben 50 évre (1871–1921) szóló bérleti szerződést kötött a pécsi püspöki uradalommal a nevére bejegyzett, a hosszúhetényi *Bükösi-dűlőben* fekvő *Victoria I., II. és III.* védnevű bányatelkekre (Bányajárási hirdetmény). A *Victoria Szénbányaművelő Rt.* néven alakult bécsi tőkés társaság meg akarta vetni a lábát a mecseki köszénmedencében, ezért 1874-ben:

- megvásárolta Pécs határában a szénmező ÉNy-i peremén a *Julianna I. és Julianna II.* bányatelkeket;

- albérletbe vette Zsolnay és Társaitól a *Victoria I. és Victoria II.* bányatelken csak néhány évig művelt bányát.³

A *Victoria Rt.* ugyan közel egy millió forintot fektetett a hosszúhetényi és a szénmező északi sávján üzemeltetett – mázai, vékényi, kárászi, váraljai, sőt szászvári – bányáiba, végül 1895-ben azokat, illetve bérleteiket is megvásárolta a DGT.

Lignitbányászat

A hidasi *Kivágott erdő* nevű legelőn feltárt 3 m vastag lignitlepre jegyezték be a *Sarolta* védnevű bányatelek adományozását a földtulajdonos *Hidas* község nevére, *Riegel Antal* haszonbérletére 1861-ben. A korainak bizonyuló bányászat a gyenge kereslet miatt csak időszakosan működött, s kis mennyiségű lignitet hozott a felszínre.

Schroll József DGT-igazgató, *Martinek Ferenc* és *Zámon Béla* bányamérnökök *Hidasi Szén- és Ipar Társaság* néven 1866-ban kezdtek a lignit kitermeléséhez. A társasághoz, a „*mostani műipar színvonalán álló gyár létesítésére Pécs polgármesteréhez benyújtott kérelem évében*”, 1868-ban társult *Zsolnay Vilmos* is. A vállal-

² BABICS András.: *Az észak-mecseki köszénbányászat története.* Bp. 1967. Akadémiai Kiadó, 40-41. old.

³ Dr. BÍRÓ József: *A hosszúhetényi szénbányászatról.* = *Pécsi Szemle*, 2003. 3. sz.

kozás később Szászváron és Mázán is érdekeltséget szerzett, de Hidason ismételt szüneteltetés után 1874-ben befejezte működését.

Bányajárási hirdetmény.

A budai magy. kir. bányakapitányság részéről
ezemmel közhirre tétetik: hogy Ricgel Antal és bánya
igazgató pécsi lakos, saját és megírói Grün Rszigmond és
fia, Zsolnay Vilmos és Engel Adolf urak és pécsi lakosok
nevelő 1872. évi 10/4 233. sz. alatt ide egy kérvényt nyújtott
be, melyfel 1871. évi 335. és 336. számú Helyszűhetény kör
ségi, pécsi járástau, Baranya megyében fekvő szala
kutatása ra, a fekvési térképnek bemutatása mellő
t kettős mértékű álló vájnateleknak a pécsi püspökség ne
vén történő adományozásáért folyamodott.

Az adományozandó feltarás a bükösi dűlőben, pécsi
püspökség erdőbirtokán Viktoria nevű aknából kájtott
harántvágás által 3' széles feketeszen telepen és pedig
ezen harántvágásnak 4' 6" szélességű esakörítettett.

Ezen név az ált. b. t. 57. §-ban rendelt bányajárás
1872. évi június hó 13-án délelőtti 9 órára és a következő
napokra a helyszíneire kitérítik, melyre mindenki, ki
magát érdekelve találja, - az adományt kérő pedig az ált.
b. t. 58. és 59. §-szólólag meghívatik.

Budán, 1872. évi május hó 11-én (p. b.) Bauman s. k.
bányakapitány.

Bányajárási hirdetmény (1872. május 11.) a Zsolnay Vilmos és társai
által a hosszűhetényi területre beadott zártkutatmányi kérelemmel kap-
csolatban.

Zsolnay Vilmos pécsi vállalkozókkal Hidasdi Bányatársulat
(HB) néven 1880-ban kezdte meg újra a hidas lignit bányászatát.
A szerény termelési eredmény miatt – 1892-ben két munkás 150 q
lignitet fejtett 10,50 frt értékben – több alkalommal szüneteltették
a bánya művelését.

Hidas község, mint földtulajdonos, valamint a HB részéről *Zsolnay Vilmos* jogutódja, fia, *Miklós* a porcelángyár tulajdonosa 1900-ban újabb egyezséget és haszonbérleti szerződést kötött a *Sarolta-bányatelek* szénjogaira.

A szerződés értelmében:

- a község lemondott az 1900. február 17-ig hátralékos bányahaszonbér követeléséről,

- a bányatársulat, vagy minden jogutódja – mindaddig, amíg a bányatelket ténylegesen meg nem szüntetik – a község pénztárába 100 koronát fizet be minimális éves bányabérként, melynek folyósítása az üzem szüneteltetése idejére is kötelező volt. A bánya működése idején a község választhatott: vagy a kitermelt szén 5%-át, vagy az évi 100 koronát kapja bányabérként;

- *Zsolnay Miklósnak* le kellett mondania arról a 600 négyszögöl nagyságú hidasi területéről, amelyre még apja kötött szerződést a községgel 1868. március 10-én, és vele párhuzamosan mindazokról a „*homok, agyag, föld és agyagsár*” kiaknázási és felhasználási jogokról, amelyek a község tulajdonában levő valamennyi területre vonatkoztak.

A bányászkodást közvetlenül a falu mellett nyitott táróval indították újra, mellyel hét telepet tártak fel. Munkásaikat a túlnyomóan német lakosságú községből toborozták. A bányatársulat igen egyenetlenül működött, ezért évről-évre szüneteltetési engedélyt volt kénytelen kérni a *Budapesti Bányakapitányságtól*.

Grósz Ábris, az *Esztergom-Szászvári Kőszénbánya Rt.* (ESzKb Rt.) nagymányoki igazgatója 1903-1904 táján járt a „*hidasdi*” bányánál: a *Sarolta-tárót* már dűledezőfélben találta, nyílását is alig tudta megközelíteni, a vágatok, léggurítók bedőltek, az odavezető az utak a vízmosásokba csúsztak, a hidakat felszedték.

A HB még a baja-bátaszéki vasúthoz csatlakozó *Duna-híd* 1909. évi megépítésével sem jött lendületbe, pedig az észak-mecseki és a hidasi bányavállalkozások kivétel nélkül sokat reméltek az alföldi piacra való jutástól.

A szüneteltetés ideje alatt a HB meg akarta szerezni a *Sarolta-bányatelek* körül fekvő területeket, hogy a bánya értékét növelve adhasson túl rajta. A további bányászat szempontjából különösen nagyra értékelte a művelés alatt álló lignittelepek dőlési irányában fekvő D-i területet. A területen történt kutatások eredménytelenség-

ge miatt a *Zsolnay Vilmos* öccse, *Imre* által lefoglalt, és a *Sarolta-bányatelekkel* érintkező zártkutatómányokat 1912-ben a HB feladta.

Pávai Vajna Ferenc 1919/20 telén állami megbízásból az esetleges kőolaj-előfordulások megállapítására a vidék tektonikai viszonyait tanulmányozta; januári jelentésében igen kedvezően nyilatkozott a hidasi lignittelepekről. Az első világháború alatti szénínség, a tapasztalatok és a szakvélemények megerősítették az ESzKb Rt. vezetőit, hogy a hidasi terület szénjogait meg kell szerezniük, ezért 1920-ban önálló vállalatként megalakították a *Hidasi Szénbánya Rt.*-t (HSz Rt.), hogy a HB által birtokolt jogosítványokat és bányát megszerezze. (*Zsolnay* a részvények felét, társai, az *Engel és Fiai* cég, valamint *Koszits Kamill* egy-egy negyedét tartotta kézben; a főrészvényes azonban mindvégig elzárkózott a HSz Rt. ajánlatai elől.)⁴

Kovács József budapesti orvos 1920-ban a megfeszített élettempó miatt megrendült egészségű, emiatt a Bécs melletti rekawinkeli idegstanatóriumban fekvő *Zsolnay Miklóst* rávette, hogy HB-beli szénjogait adja el neki. *Zsolnay* társai az adásvételről nem tudtak, meg is támadták az egyezséget, de ez a helyzeten nem változtatott.⁵

Az ESzKb Rt.-nek *Hidassal* kapcsolatos érdeklődését nem elsősorban a lignit, hanem a liász feketekőszén lehetősége irányította. Nagymányoki bányájában a vájvégek már *Hidas* határában voltak, s az ott lignitre tervezett mélyfúrások egyúttal az arra tartó liász szénrétegek helyzetét is megvilágíthatták volna.

Agyagbányászat

Az agyagbányászat a köszénéhez alig hasonlítható, legfeljebb annak 18-19 századi kezdetéhez. A vízmásások mentén talált kibúvásokból kiindulva, ásott gödrökből, illetve a felső talajrétegek letakarítása után külfejtési módszerekkel kezdődött a mecseki kő-

⁴ MENDLY Lajos: *Hidasi lignit bányászat. = Megszűnt mecseki szénbányák létesítményeinek katasztere.* Pécs, 1996. Kútforrás Kft. 10-17. p.

⁵ Salgótarjáni Szénbányák Rt.Központi Gazdasági Levéltár, F. 4/7. Dat. 1920.

szénbányászat. Hasonló módszerekkel „bányászták” az erózió következtében felszínre került agyagot is a téгла- és cserépedény-égetéshez.

Kitaibel Pál, az általános érdeklődésű jeles botanikus 1799. és 1808. évi baranyai útja – *Szlavóniába* menet és onnan jövet – alkalmával *Pécsett* feljegyezte a török fürdő vízvezetékének feketés-szürkés anyagáról: „Ezt az agyagot most is használják fazekas munkákhoz.” Továbbá: „Bükkösdön cserépedény készítésére alkalmas agyag van. Az edényeket fehér mázzal látják el. Ez azután annyira tűzálló, hogy forralni is lehet benne.”⁶ Egy másik leírásban: „...ugyanitt fazekasok’ számára a’ legfinomabb agyag is találtatik, melynek mérője drágábban kel mint a’ buzáé. Elviszik ezt egész Szegedig és messzebbre is. Szép fehér edénynek való anyag még Bükkösdön és másutt is találtatik. Aligha porcellánhoz is nem találnának Pécsett és környékén alkalmas anyagot.”⁷

Hölbling Miksa pécsi főorvos már 1846-ban megállapította, hogy „a pécsi föld agyagot tud adni egy fayance gyár működtetéséhez.” A város környékén olyan jó minőségű agyagot termeltek, hogy szlavóniai fazekasok is szállítottak innen alapanyagot. Tehát a földtani feltételek adottak voltak a térségben a kerámiagyártáshoz.

A kereskedő *Zsolnay Miklós*, a dinasztia megalapítója 1851-ben megvette *Piacsek Antal* „Budai utza” 80. és 82. sz. alatti 1200 négyszögöles telkét – melynek meredek falából jellegzetes kapával bányászták az agyagot –, és az ott levő téглаégetőt mestervizsgás keramikus első fiának, *Ignácnak* adta kőedénygyár létesítésére.⁸ Gazdasági problémák miatt azonban 1856-ban átadta a vállalkozást az öt csendestársként segítő öccsének, *Vilmosnak* (apjuk

⁶ HORVÁT Adolf: *Képek a Mecsek növényéletéből*. Függelék. Pécs, 1942. A Ciszterci Rend kiadása, 79. és 89. p.

⁷ HAAS Mihály: *Baranya. Emlékirat, mellyel a Pécsett 1845. aug. elején összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálóknak kedveskedik Nagykeri Scitovszky János pécsi püspök*. Pécs, 1845. 40. p.

⁸ MADAS József: *A pécsi Budai Külváros telkei, házai és utcái*. Adatgyűjtemény. I-II. Janus Pannonius Múzeum, Pécs, 1985. 1-647. old. (Kézirat.)

minden fiának 10 ezer forint induló tőkét biztosított), aki megkedvelte a szakmát, és itt vetette meg saját gyárának alapjait.

A *Zsolnay-üzem* is azt az anyagot használta, mint az ősi pécsi fazekasipar, a környék agyagkülfejtései a kerámia-manufaktúrák után a modern gyár alapanyagául is szolgáltak. *Zsolnay Vilmos* már 1866-ban, a kerámiagyár engedélyezési kérelmének benyújtása előtt megkezdte agyagkutató munkáját: „...*jegyzőkönyvei mutatják, hogy kb. 70 pécsi és Pécs környéki, összesen pedig 300 hazai anyagot vizsgált meg.*”⁹

Megvásárolta a város Budai utca 84. sz. alatti agyaggödrt, a szomszédos telkeket, kerteket és házakat, így alakult ki a mai gyártelep. A „*Balokányi uttza*” déli oldalán, a gyár közvetlen szomszédságában egykor létesült agyaggödör tette lehetővé a vasúti leágazás, a rakodóvágány létesítését. A két *Balokány-tó* vizes, lápos területe környékén is bányásztak műre érdemes agyagot. Ezek először nyersanyagforrásul szolgáltak, majd megszerzésük után a gyárépítésnél tetemes tereprendezési munkákat tettek szükségessé.

Az 1700-as évek derekán kezdett beépülni a város keleti oldalán húzódó *Tettye-völgy* két oldalán a most *Barátur* nevet viselő utca, amely akkor csak egy árok volt, s É-i oldalán, a szőlők tövében ún. „földalatti házak” (*domus subterraneae*-k, vagyis a könnyen fejthető kőzetbe vájt lakások) voltak. Az utolsót 1850-ben adták el 9 négyszögöles telekkel. A tettyei patak mésztufa-barlangjának egy részén a beszakadt főte felett ma is látható az agyagrétegben a korábbi emberi lakások és tevékenység nyoma.

Zsolnay Vilmos a *Tettye-forrásból* eredő vízfolyás két oldalán több ingatlant, illetve agyagásási jogot vásárolt jó minőségű nyersanyag után kutatva, miközben értékes *fehér agyagra* is bukkant. Megvásárolta 1870-1882-ig a *Bosnyák*-, 1885-ben a *Barátur* utca 4-4 ingatlanát, 1885-ben a *Kisboldogasszony utca* 9. sz. telket lakóházzal, a *Mindszentek templománál* az egész utcasort stb. 1867. május 30-án „... a *Mindszentek temploma felett fekvő sírkertnek... üres telkei eladattak, az első házhelyet egész a 16-ikig Zsolnay*

⁹ RÚZSÁS Lajos: *A pécsi Zsolnay-gyár története*. Bp. 1954. Művelt Nép, 56. old.

Vilmos vette meg 2234f 50kr-ért... Az összes házhelyek 1 hold 667. n.ölet tesznek ki.” A Tettye-völgyiekén kívül megszerezte a pécsi Bánom-völgyben a Gilicze agyaggödröt, és bérelte a város Letics-dűlőbeli agyagbányáját is.¹⁰

Veje, Mattyasoszkzy Jakab, aki 1870-ben Selmezbányán szerzett bányamérnöki oklevelet (az irodalom geológusként tartja számon, 1885-ig végigkutatta az országot megfelelő nyersanyag után. Munkájának eredményeként apósa megvásárolta az Ungvár melletti dubrinicsi agyag-előfordulást, kibérelte a Kárpátok, továbbá Bihar, Borsod és Tolna (Nagymányok) megyék több agyagbányáját, de dolgozott a horvátországi Zagoria agyagából is. A hazai nyersanyagok révén a gyár termékeinek minősége mellett a gazdasági versenyképességét is biztosította, hiszen a nyersanyag jelentette a termelési költségek 15-20 %-át.¹¹

A Zsolnayak és az OMBKE

Az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület (OMBKE) 1892. június 27-i selmezbányai alakuló közgyűlésén a 136 jelenlévő közül a Pécs vidéki feketeköszén-bányászatot tízen, bányatulajdonosok és bányamérnökök képviselték. Péccsett tartották 1898. szeptember 9-10-én az egyesület ötödik (egyben második tisztújító) közgyűlését. „Pécs szab. kir. város polgársága ezúttal is arra törekedett, hogy öregbítse Pécs hírnevét mindazok előtt, akik előtt még ismeretlen volt a Dunántúl gyöngye. Fellobogózták házaikat, szívesen látták vendégeiket...” A vendéglátók közül soknak a neve ismert (Angster Józseftől Hettyei Sámuel megyés püspökön és Majorossy Imre polgármesteren keresztül Zsolnay Vilmosig összesen 71 fő, illetve intézmény), csupán néhány vendég ment inkább szállodába.

9-én délelőtt a székesegyház megtekintése után tartották meg a tisztújító közgyűlést 97 fő részvételével. Délután fél 2-től 4 óráig, a jeles pécsi személyekkel, köztük Zsolnay Vilmossal és a családtagokkal kiegészülve 214 fő költötte el a díszebédet a Vigadóban.

¹⁰ MADAS J., i. m. 228-244. old.

¹¹ RÚZSÁS L., i. m. 57. old.

„Lakoma után ismét előálltak a kocsik, megindult a menet és 1. a Zsolnay-féle porcellan- és fayencegyár, 2. a Scholcz-féle sörgyár, 3. a honvéd-hadapród iskola, a Littke L.-féle pezsgőbor-gyár megtekintésére került sor”. A Zsolnay-gyárban „A telepet körülzáró kerítésen belül lépve, egy villa tűnik szemünk elé, melynek parkja a telepen gyártott művészi szobrokkal van díszítve; a terasséot képező parkból lefelé haladva, az épületek sajátos külseje a gyárépítkezés jellegét mutatja s gyanítani engedi, hogy itt az úri lakot megillető kényelmes berendezés szoros kapcsolatot képez a hasznos üzemi elhelyezkedéssel, amennyiben az iparnak szánt épületek a tulajdonos lakosztályainak folytatásába esnek mintha az egész telep egy nagy család lakóhelyét képezné.”

„...hogy csekély időnket a lehető legjobban használhassuk ki, a telep tulajdonosa, a 73 éves, érdemekben megőszült, szellemes és tudós Zsolnay Vilmos, számos bel- és külföldi érdemrend tulajdonosa, Pécs város díszpolgára, 800 munkásnak kenyéradója, továbbá ennek fia Miklós, a kereskedelmi osztály kiváló főnöke, nemkülönben veje Mattyasovszki Jakab jeles geológus és Sikorsky Tádé, a szobrászati és keramit osztály hivatott vezetője, kinek neje itt a díszítő festményekben remekel, szívesek voltak az érkezőket csoportonként kalauzolni és szakszerű magyarázatukkal az egész üzembről és munkálatról gyors áttekintést nyújtani. (A Zsolnay család művészi hajlamát ecsetelendő, nem mulaszthatom el megemlíteni, miszerint Zsolnay Vilmos egyik leánya ezidő szerint Münchenben időzik azon czélból, hogy ott műveik részére római és görög emlékeket rajzoljon le s gyűjtsön össze.)”

Az OMBKE Pécsre kirándult, „tanulni vágyó” tagjai 10-én két csoportra válva meglátogatták a DGT szabolcsi és pécsbányai telepeit. Mikor a tanulás után az ebédre került volna a sor, előbb „...még Zelesny Károly fényképész masinája elé kellett állni, mely – mint reméljük – lehetőleg élethűen örökítette meg az ezeréves gesztenyefa alá telepedett, illetve csoportosított, a városi urakkal is megszaporodott társaságot.” Itt részt vett Zsolnay Vilmos is. Amint a társaság elhelyezkedett, az elnök bejelentette az OMBKE Pécsi Osztályának megalakulását.¹²

¹² Az OMBKE Közlései. II. évf. Ünnepi (14.) szám, 1898. október 1-én.

A Pécsi Osztály tagsága ezután egyre szélesebb körűvé vált. A bányatulajdonosokon és bányamérnökökön kívül felvételre kerültek rendes, vagy rendkívüli tagként többek között *Baranya vármege* főispánja, a Pécs járási főszolgabíró, *Pécs Város rendőrkapitánya*, a DGT főkönyvelője, a széneladási hivatal főnöke. Az 1903. évi december hó 7-én tartott rendes osztályülésen *Maléter Rudolf* elnök bejelentette „*hogy osztályunkba beléptek: Straka Ferenc bányaigazgató úr és Nick Mihály bányamérnök úr rendes tagokként, Ruh Ernő irodafőnök úr és Zsolnay Miklós nagygyáros úr rendkívüli tagként*”.¹³ A Pécsvidéki Osztály elnökei 1911-ig: *Glanzer Gyula* 1898–1902; *Maleter Rudolf* 1902–1906; *Mattyasovszky Jakab* 1906–1911 voltak.

Az OMBKE elnökével együtt tizenhárman indultak 1907. szeptember 16-án az egyesület addigi legnagyobb kirándulására, hogy megtekintsék *Boszniát* és *Hercegovinát*, „*e két, valamikor szorosabb értelemben hozzánk tartozott, természeti kincsekkel megáldott és természeti szépségekben, különlegességekben oly gazdag tartományt ama harmadikkal, Dalmáciával együtt, mely fájdalom ma csak jogilag, de tényleg nem hozzánk tartozik...*”

Budapestről reggel induló vonatjuk *Dombóvárig* annyit késett, hogy a pécsi vonat nem várta meg a csatlakozást, így dél helyett csak 4 óra után érkeztek *Pécsre*, ezért csak kevés idejük maradt a 35 hektáron 56 szecessziós stílusú pavilonnal és csarnokkal 5 hónapig nyitva tartó *Pécsi Országos Kiállítás* megtekintésére, mert éjfélre *Brodba* kellett érkezniük.

„*Az állomáson az Osztály elnöke, Mattyasovszky Jakab és Zsolnay Miklós, a kiállítás elnöke, Sztraka Ferencz, a dunagőzhajózási társaság igazgatója, Myskovszky Emil bányafelügyelő és Trippammer Károly fogadta*” őket. A nevezett urak szíves kalauzolásával indultak, és mindnyájukat meglepték a kiállítás impozáns méretei, izléses épületei és elrendezése.

„*A sorban első természetesen a kiállítás fénypontja, a Zsolnay pavilon volt. Avilághírű cég elsőrendű és utánozhatatlan tökéleteségű gyártmányai nemcsak egy országos kiállítás keretében, de a nemzetközi világtárlatokon is megszokott elsőrendű látványosság.*”

¹³ OMBKE Pécsvidéki Osztály jegyzőkönyve, 1903. XI. 8.

Az erdészeti pavilon futólagos megtekintése után a bányászaté következett. „*A baranyamegyei szénbányászat s ebben a dunagőzhajózási társaság pécsvidéki bányászata dominálta az ízléses kiállítást, melyben egy szállító akna teljes felszereléssel, a bányatermékek, bányaberendezési tárgyak, ezek modelljei, mérőszerek, telep és telepítési rajzok, termelési diagrammok meglepő szép képét tüntették fel e bányászat magasfoku fejlettségének, sajnos, hogy itt csak futó emlékeket és benyomásokat szerezhettünk magunknak.*”¹⁴

Az I. világháború, az *Osztrák-Magyar Monarchia* felbomlása és a szerb megszállás után az *OMBKE Pécsi Osztálya* újjászerveződött, amit az egyesület 1922. szeptember 3-án a pécsi *Nemzeti Casinó* nagytermében tartott közgyűlése tett ünnepélyessé 173 tag részvételével. A 2 órakor a *Pannóniában* (katonazenével) elköltött ebéd után természetesen sor került a székesegyház és a *Zsolnay-gyár* megtekintésére. 4-én szerepelt a programban a szabolcsi és a pécsbányatelepi bányáüzemek megtekintése. Ezután vetették fel, hogy a pécsvidéki „*erkölcsös és hazafias bányászgyerekek*” között emlékjutalmat kellene kiosztani. Az összegyűlt adomány, 25.000 korona szétosztását az „*üzemvezetők, a tanítók és a bányászok őregeinek érdemsorozása szerint eszközölték.*”

A *Zsolnay-család* ekkor már nem volt szénbánya-tulajdonos, de az országos esemény programjának természetes része volt a *Zsolnayak* gyárának megtekintése.

A Szent István-akna vendégkönyve és a Zsolnayak

Ahogy *Pécs*ett nem lehetett országos rendezvény a *Zsolnay-gyár* megtekintése nélkül, úgy a *DGT Szent István-aknájának* meglátogatása sem maradhatott el az akna 1923. évi elkészülte után. Az üzem vendégkönyvét bányajárás után *Horthy Miklós* kormányzó nyitotta meg 1923. IV. 26-án, amikor a szerb megszállás után első alkalommal látogatott *Pécsre* vezérkarával. A bányaház akkor épült, a vendégek *Ferenc József* aknán fürödtek meg a bányalátogatás után.

¹⁴ GÁLOCSY Árpád: A boszniai és hercegovinai kirándulás. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 41. évf. 1908. I. köt. 4. sz. 202. old.

Természetesen a pécsi bányagazgató, *Jičínský Jaroslav* baráti köréhez tartozó népes *Zsolnay-család* tagjai¹⁵ vendégeikkel többször is megtekintették az üzemet, leszálltak a bányába, első alkalommal már 1923. augusztus 30-án; ekkor még fotó nem készült a látogatókról. Az aláírók a *Mattyasovszky-Zsolnay* (M.-Zs.) ágról: *Gilliné M-Zs. Teréz*, férje *Francisco Benvenuto (Benevenuto)* *Gilli* és *Francisco* fiuk; M.-Zs. *László* és *Lászlóné*; M.-Zs. *Margit* és egy olvashatatlan keresztnévű M.-Zs. (ebből a generációból csak *Tibor* vagy *Zsolt* lehet). A *Sikorski-Zsolnay* (S.-Zs.) ágról: *Sikorski Tádé*; S.-Zs. *Júlia* és férje, *Szilassy Károly*; S.-Zs. *Miklós*. Velük együtt még *Kirner Raffaella*, princesse és princ *Georges Matchabelli*. Az akna 1925. április 23-án történt felavatása és gróf *Zichy Gyula* pécsi megyéspüspök általi megszentelése után a látogatókról fénykép is készült a vendégkönyv részére, ezért a bányából való kiszállás után a hatás kedvéért gyakran szénporral befeketítették az arcukat.

A *Zsolnay-családdal* kapcsolatos további, említésre méltó bányajárások: 1928. augusztus 24-én dr. *Herbert Schreüer* és *Mattyasovszky-Zsolnay Tibor* fiai, *Miklós* és *Péter*; 1929. szeptember 2-án *Sikorski-Zsolnay Miklós* a nejével és vendégük, a svájci *Vera G. Roberts*, aki babáját várva odaírta még, hogy „*Baby Roberts*”, és az aláírás mellé skiccelt egy pólyás csecsemőt is.

A kapcsolat lezáródása

Mattyasovszky-Zsolnay Miklós (1912-2005) 2003-ban *Kanadából* visszaköltözött *Pécsre*, így a szerzőnek alkalma nyílt a 20. század első felének pécsi társasági köreiből információkat szerezni tőle. Kiderült, hogy a bányát a *Mattyasovszky-* és *Sikorski* családdal együtt meglátogató *Matchabelli* hercegnő nem *Georges* fele-

¹⁵ *Zsolnay Vilmos* gyermekei közül *Teréz* *Mattyasovszky Jakab*hoz ment feleségül, a *Münchenben* tanult *Júlia* pedig a lengyel származású *kopasina* *Sikorski Tádé*val kötött házasságot, a legfiatalabbnak, *Miklós*nak nem volt gyermeke. Súlyos betegsége és a vállalat várható gazdasági átalakulása miatt a *Zsolnay* név kihalásának elkerülése érdekében *Miklós* adoptálta férjezett leánytestvérei gyermekeit. Így alakult ki a család *Mattyasovszky-Zsolnay* és a *Sikorski-Zsolnay* ága.

sége, hanem édesanyja volt. Az 1917-es októberi forradalom elől Pécsre menekült orosz hercegi család két tagja néhány évi pécsi tartózkodás után elköltözött ugyan *Franciaországba*, de az ottani sokkal drágább megélhetés miatt később visszaköltöztek Pécsre. 1945-ben nem menekültek nyugatra, György a Városházán a szovjet városparancsnokság tolmácsa lett.

A két fiúval 1928-ban együtt bányát járó dr. Herbert Schreüer abban az évben diplomázó francia jogász volt, aki a nyár folyamán a fiúk francia nyelvtudását igyekezett tökéletesíteni. Vera G. Roberts a Mattyasovszky-Zsolnay-család Gilli rokonságának Pécsre látogató tagja volt.

Több pécsi személy sikeres azonosítása mellett sok egyéb témára is sor került, mert a beszélgetéseket legtöbbször ő vagy kedves felesége irányította. Így derült ki, hogy a soproni erdőmérnök-hallgatók *Auszbriából Kanadába* történő költöztetésében (1956. december vége – 1957. január 8., „*Sopron Division*”, *Vancouver*) komoly összekötő szerepe volt M.-Zs. Miklósnak, montreáli ünnepélyes fogadásuk alkalmával pedig ő mondott köszöntőt a kanadai magyarok és a magyar cserkészek nevében. Felesége, *Gosztonyi Erzsébet* a helybeli asszonyokat összefogva pulykasülttel fogadta őket, majd gondoskodtak számukra szükség szerint téli lábbeliről, a nyelvtanulásra fordított csonka félév alatti munkába álláshoz nyakkendőről stb.¹⁶

Visszatérve *Mattyasovszky-Zsolnay Miklós* bányászattal való kapcsolatához, részt vett *Jičínský Jaroslav* DGT-bányaigazgató, „a pécsi kőszénbányászat 1913-1927 években történt korszerűsítésének tervezője és irányítója” *Mária utcai emléktáblájának* 2003. évi *Szent Borbála-napi* felavatásán, egyedülként azok közül, akik még személyesen ismerték őt és családját.

¹⁶ Részletesen ismerteti Roller J. Kálmán: *The Sopron chronicle*. Rákóczi Foundation Inc. Toronto, Canada, 1986. 75. p. (Zs. Miklósról) és „...mi is voltunk egyszer az Akadémián.” Thorn Press, Toronto, Ontario, 1995. 163. old. (M.-Zs.-néről). (A látogatást követő napon a szerzőtől megkapták a könyvek érintett fejezeteinek másolatát.)

Riegel Antal, a pécsi vasérckutató

DR. BIRÓ JÓZSF

Riegel Antal bányamérnökről megjelent dolgozatunkban az akkori legjobb tudásunk szerint követtük nyomon *Pécsre* érkezését, itteni tevékenységét és további munkáit *Szabolcs* és *Somogy* falvak területén (ma Pécs városhoz tartoznak), valamint *Hosszúhetényben* és az észak-mecseki térségben¹. Nagyon aktív tevékenységet fejtett ki, részben saját vállalkozásban, részben megbízások alapján (például a *Lloyd-* és a *Victoria-társaságtól*). A terület legnagyobb földbirtokosával, a pécsi káptalannal több szerződést is kötött, amelyeket a káptalan nyilvántartásában találtunk meg (1-2. ábra).

Most már bizonyosan tudjuk, hogy mielőtt *Riegel Pécsre* jött, *Mahr-Ostrauban*, vagyis *Morva-Ostravában* (ma *Ostrava, Csehország*) dolgozott egy brikettgyárban: igazgatói posztot töltött be². (3. ábra).

Ismert volt továbbá, hogy jó családi kapcsolatokkal rendelkezett *Bécsben* (az unokaöccse, *Riegel Vilmos* itt élt)³, ennek, és természetesen szakértelmének köszönhetette a bécsi cégek megbízásait, illetve a *Victoria Rt.-nél* betöltött folyamatos, magas állását. Eddig viszont nem derült ki kapcsolata a legmagasabb magyar és monarchiai kormánykörökkel.

¹ BIRÓ József: *Riegel Antal bányamérnök és bányavállalkozó* (1819-1900). = *Pécsi Szemle*, 2004. 1. sz. 46-51. old.

² BIRÓ József: *Riegel Anta bányamérnökről*. = *Pécsi Szemle*, 2009. 4. sz. 68-95. old.

³ BABICS András: *Az észak-mecseki kőszénbányászat története*. Bp. 1967. Akadémiai Kiadó, 34. old.

Szinger Bálint bányamérnök, aki utóda lett *Nagymányokon* a bánya vezetésében⁴, a *Riegel Antal*ról közölt nekrológiájában⁵ azt írja, hogy „*Riegel Antalban a selmeczi akadémia egyik legöregebb hallgatója hunyt el, hamar követte volt iskolatársát, Szlávy koronaőr...*”

Szlávy József politikusról, bányamérnökről viszont ismert, hogy képesítését *Selmecbányán* szerezte 1844-ben, így valóban iskolatársa lehetett *Riegelnek*. Szlávy egész életét – ahogy ma mondanánk – a közigazgatásban töltötte. Budai kamarai titkár, minisztériumi államtitkár, többszörös miniszter, köztük földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi, pénzügy- és közoktatásügyi miniszter, valamint miniszterelnök (1872-1874)⁶ is volt.

Ezeknek az információknak az ismeretében világosabbá válhat, hogyan tudta egy vidéken élő bányász hivatalos ügyeit zökkenőmentesen intézni. Folyamatosan kutatási területeket kötött le, bá-

⁴ BABICS A., i. m. 40. old.

⁵ SZINGER Bálint: Riegel Antal. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 1890. 283. old.

⁶ KENYERES Ágnes (főszerk.): *Magyar életrajzi lexikon 1000–1900*. 2. köt. Bp. 1969. Akadémiai Kiadó, 789-790. old. – *Szlávy József* életútja: 1844. bányamérnöki oklevél Selmecbányán; 1846-1848. budai kamarai titkár; 1867. március 13.–1869. október 21.: belügyminisztériumi államtitkár; 1869. október 29.: megkapja a Szent István-rend középkeresztjét; 1870. május 24. – 1872. december 5.: földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter, 1872. február 2.– február 10.: vallás- és közoktatásügyi miniszter; 1872. december 4.– 1874. március 21.: miniszterelnök; 1873. december 19. – 1874. március 21.: pénzügyminiszter; 1873. január 27.: valóságos belső titkos tanácsos; 1876. május 18.: a magyar delegáció elnöke; 1879. április 3. – 1880. április 12.: képviselőházi elnök; 1880. április 8. – 1882. június 4.: közös pénzügyminiszter; 1881. október 12. – 1881. november 20.: megbízva a közös külügyminiszter alkotmányos képviselővel; 1882. június 4.: megkapja a Szent István-rend nagykeresztjét; 1882. november 30.: koronaőr és főrendiházi tag; 1885. szeptember 18.: főrendiházi második alelnök; 1888. január 12.: főrendiházi első alelnök; 1894. szeptember 16. – 1896. november 22.: főrendiházi elnök; 1884. június 7.: a MTA igazgató tagja; 1900. augusztus 8. elhunyt.

nyatelkeket adományoztatott esetenként saját magának, máskor pedig megbízói számára. Mindez természetesen semmit sem von le szakmai képességeiből, viszont jelzi eltökéltségét és az ügyek iránti elhivatottságát.

Szintén a nekrológban olvasható, hogy „*Riegel Antal neve a pécsvidéki kőszénbányászat megalapítása- és fellendülésével szoros kapcsolatban van, hiszen ő telepítette Carolina és György aknákat, mely utóbbi telepen ő állította fel az első aknaszállításra szolgáló gőzgépet. A megboldogult, mint Pécs vidékét kiválóan ismerő geológus és bányász volt ismeretes, kire Hantken a magyarországi kőszéntelepeket tárgyaló munkájában többször hivatkozik.*”

Alaposabb elemzést igényelnek a nem kőszénre, hanem egyéb természeti kincsekre irányuló kutatásai. Ezek közül kiemelkedik a vasérc mecseki előfordulására vonatkozó ismeretek megalapozása és elmélyítése. Vizsgálatai elsősorban az *András-akna* és a *György-akna* közötti területre korlátozódtak⁷. A *György-akna* és környéke saját tulajdona volt (4. ábra), az *András-aknai* terület átkutatása tekintetében pedig együttműködött a széntermelésben konkurens *Dunagőzhajózási Társasággal* (DGT). Megvizsgálta a széntelepek kísérő kőzeteit, és ezek között talált olyanokat, amelyek bizonyos vasérc tartalommal bírtak. A *György-aknától* a bányabeli vágatokban, a külszínen pedig vízmosásokban és kutatóaknáknál követte a fő vastartalmú kőzetet. E réteg a *György-aknában* 83,3 m mélységben volt fellelhető, amit egészen a majd’ egy kilométerre levő *András-aknáig* tudott kimutatni, ahol 41,6 m-nél találta meg. A vasérc-gyanús kőzetekből mintákat vett, melyeket laboratóriumi vizsgálatoknak vetett alá. Ezek során kiderült, hogy valójában *szénsavas vasoxid*dal van dolga. A kőzetben vaspát-kristályok halmaza keveredik szilikátokkal. Az ilyen típusú vasérc neve: *szferosziderit*. Kutatási eredményeit neves osztrák szakfolyóiratban adta közre⁸.

⁷ BABICS András: *A vasérc kutatás története a Mecsek hegységben*. A Pécsi Akadémiai Napok előadása. 1955. szept. 3. Pécs, 1955. 39. old. (Dunántúli Tudományos Gyűjtemény 3.)

⁸ RIEGEL, Anton: *Die Eisenerze bei Fünfkirchen*. = *Österreichische Zeitschrift für Berg- und Hüttenwesen*, 1858. VI. 116-119, 122-125.

Riegel a mintavételi helyeket megszámozta, vastagságukat mérte, lejegyezte és csoportokba sorolta. A mintavételezés módszeréről nem ír, de az elemzés táblázatrendszeréből kikövetkeztethető, hogy a „speciális súly” egység-megnevezések – amelyek mintánként különböző értéket mutatnak – térfogatra vett mintát jelentenek. Valószínűleg egy mérőedénnyel mérte a nyersanyagot, majd jelölés és feljegyzés után helyezte a mintagyűjtőbe. (A vizsgálati eredményeket bemutató táblázatokat alább közöljük.)

Összesen 104 rétegből, telepszerű előfordulásból gyűjtött be mintát. A rétegek azonosítása nem lehetett egyszerű dolog, mert a széntelepek elkülönítése sem könnyű a mecseki kőzetösszetételben. A begyűjtött anyagot azután laboratóriumban mérték, fizikai és kémiai módszerekkel vizsgálták, majd mindkét úton meghatározták a vasérc tartalmát, esetleg más jellemző összetevőit. A kapott érc tartalom-értékek a szerző szerint átlagértéket jelentenek. Meghatározták még ezen kívül a pörkölésből származó (súly)vesztést is. Az összes minta vizsgálata után két hármas csoportba sorolták az eredményeket. Az elsőbe tartoztak a 6 Zollnál⁹ vastagabb telepek. Ezeket vastartalom alapján osztották fel 21,75 %-nál nagyobb, a 14 és 21,75 % közötti és a 14 % alatti érc tartalmú mintákra. A 6 Zollnál vékonyabb rétegeket szintén a leírt vasérc tartalom alapján osztályozták.

Hat vizsgálati csoportot különböztettek meg. A legnagyobb vastartalmú csoport például 25 mintát tartalmazott, amely mutatja az elemzés alaposságát. (1. táblázat). Minden egyes mintára és csoportra vonatkozóan megadta a mérési és kémiai elemzési eredményeket. A csoportosított adatokat azután újabb táblázatban értékelte. (2. táblázat). Az átlagoló és összesítő táblázat alapján vonta le következtetéseit.

Riegel szerint a szén, mint a pécsi ércösszetétel alkotóeleme, a legfinomabb eloszlással jellemezhető. A szénrészcskéken kívül az érctelepek gyakran tartalmaznak több-kevesebb, zárványként beilleszkedő, jól konzervált növényi maradványt.

Másik alkotóelemként finom pikkelyek formájában néhol felbukkan a csillám, rendszerint csökkentve a vastartalmat.

⁹ 1 Zoll (bécsi hüvelyk) = 2.6340 cm.

További összetevő a pirit, amely azonban csak akkor válik észrevehetővé, ha a szén nagy mennyiségben van jelen – ez a jelenség könnyen magyarázható, hiszen a pécsi kőszén 2,3 % – 3,5 % ként tartalmazott, illetve tartalmaz ma is (ez már *Riegel* idejében is tudott volt). Többek között ez volt az egyik oka annak, hogy a 20. század végén a dunaújvárosi kohászat lemondott a pécsi koksz felhasználásáról.

Riegel véleménye szerint a pécsi széntelepek közelében települt vasérc óriási értéket képvisel. Megállapította, hogy ha csak a legnagyobb vastartalmú vastagabb rétegeket termelnék ki az ismert, kb. 10 km-es csapáshosszon, 200 m-es mélységig, akkor csupán ez a mennyiség 650 millió métermázsa vasércet szolgáltatna. Becslése szerint ebből 160 millió mázsa nyersvas lenne olvasztható. A kitermelést a szénnel együtt el lehetne végezni, ami mindkét termék feltételei költségét csökkentené.

Számításai alapján a szénrel egy vágatrendszerből felszínre hozott vasérc termelési költsége nem haladta volna meg a 8 krajcárt mázsánként. Kétségtelen, hogy már akkor működtek ennél gazdaságosabban művelhető bányaterületek, ezért a pécsi vasérc kiaknázása nem merült fel, mivel hasznosításához nagy költséggel a kohókat is meg kellett volna építeni.

Mindez azt bizonyítja, hogy mielőtt *Riegel Antal Pécs* környékén szénkitermelésbe kezdett volna, körültekintően több lehetőséget is számba vett, és ennek figyelembe vételével fogott munkához.

Bányászat a Mátrában

Az említett német nyelvű szakcikk utolsó fejezete a *Bányászat a Mátrában* címet viseli. Ennek magyar kivonatát, illetve fordítását kommentár nélkül közöljük, remélve, hogy hasznos információkkal szolgálhat a kutatók számára.

Leírja, hogy kapcsolatban van egy *Alexis* nevű úrral *Vácról*, aki egy bányatársaságot akar hozzákapcsolni a *Mátrai Unió* nevű vállalkozáshoz.

A fenti úr elküldte neki *Alois Richard Schmidt* minisztériumi főtitkárnak a *Mátra hegységi bányatársaságnál* tett látogatásról szóló tudósítását.

„A Mátra hegység érclelőhelyein zöld diorit és agyagos porfír található, amelyek ugyanígy fellelhetők Selmecbánya arany-, ezüst- és ólomtelérjeiben. E kőzetfajták a Mátra hegységnek mind déli, mind északi lejtőin is megjelennek.

A déli oldalon a Gyöngyös-Oroszi Bányatársaság a következőket birtokolja:

- két részből álló bányát..., amely 4 felsőmagyarországi bányatelket kapott adományul;

- egy hivatalnoki és három, több család számára alkalmas munkáslakást a külszíni művelésnél;

- a bányától mindössze 400 ölre fekvő előkészítőt 12 vas-, seprőszérrel, 6 szérrel és egy aranyszérrel, valamint

- kovácműhelyt, és

- 10 hold saját kertet, rétet és szántóföldet.

Ezenkívül megkezdtek egy tó kialakítását, amely később a meglevő zúzómű vízszükségletét biztosítja majd.

A felső bánya Péter-Pál tárójánál összekapcsolódik egy 120 ölon kiterjedt $\frac{1}{2}$ –1 öles, az agyagos porfírben naponta 5 hüvelyket haladó, déli 69 foknál ellaposodó érctelér, amely kvarcos masszában aranyos ólomércet és szfaleritet tartalmaz.

Annak ellenére, hogy a tárna csak alig helyezkedik el mélyebben (a szér irányába) egyre emelkedő felszíntől, 1-2 lat ezüstöt, 16-27 ... (Den) aranyat és 20-50 font ólmot tartalmazó érciszapot sikerült kinyerni belőle.

A völgyben, az előbb említett táró szájánál a telér érc tartalma olyannyira magas, hogy sokszoros aprítással több válogatott érc is megjelenik.

Az érc tartalmat tekintve ugyanez a helyzet a Péter-Pál tárótól 300 ölre délre fekvő bányánál, amelyben egy-két öl vastagságú telér található.”

I. 21,75 %-nál nagyobb vastartalom					
Sorszám	Telepsorrend szerinti számozás	Telepvastagság (Zoll)	Speciális súly	Vastartalom %-ban	Pörkölési veszteség %-ban
1	2	6	2,854	22,83	30,2
2	18	12	3,260	23,61	24,8
3	23	7	3,313	27,70	17,5
4	24	18	3,016	26,93	28,7
5	26	6	2,234	23,60	25,5
6	28	24	2,682	21,80	25,5
7	38	15	3,210	22,53	29,0
8	43	10	2,634	27,03	14,2
9	47	6	3,051	23,76	23,3
10	55	8	2,582	23,76	21,3
11	57	9	3,173	31,95	26,5
12	58	8	3,097	28,26	23,0
13	59	9	3,245	23,14	26,0
14	60	12	2,906	27,24	22,5
15	61	12	3,096	22,53	23,5
16	62	6	3,104	27,85	25,7
17	68	8	3,200	28,88	26,3
18	83	8	3,007	25,80	22,7
19	91	12	3,489	26,83	29,0
20	98	8	3,088	27,44	24,5
21	99	6	3,503	29,08	20,2
22	100	7	3,535	37,89	26,1
23	102	7	3,240	25,39	25,2
24	103	7	3,536	31,33	25,7
25	104	6	3,552	36,66	28,5

1. táblázat

A nagyobb vastartalmú csoport adatai és vizsgálati eredményei.

Kategóriák	Telepek száma	Összvas- Tagság (Zoll)	Összes spe- ciális súly	Átlagos telepvastag- ság (Zoll)	Átlagos vastar- talom(%)	Átl. pörkö- lési veszt. (%)
I.	25	237	3068	9,48	26,27	24,26
II.	23	288	2901	12,52	17,68	21,6
III.	30	472	2749	15,73	7,71	16,1
IV.	11	35	3065	3,18	27,83	23,4
V.	10	32	2872	3,20	18,13	21,1
VI.	5	22	2826	4,40	12,74	16,2
I-II.	48	525	2993	10,94	21,56	23,4
I-III.	78	997	2898	12,78	15,00	20,4
I-IV.	89	1032	2919	11,59	15,43	20,8
I-V.	99	1064	2914	10,74	15,51	20,8
I-VI.	104	1086	2910	10,44	16,14	20,6
I.-II.-IV.	59	560	3006	9,49	21,95	23,3
I.-II.-IV.-V.	69	592	2987	8,58	21,66	22,9
I.-II.-IV.-V.-VI.	74	614	2976	8,16	21,42	22,4

A kategóriák értelmezése:

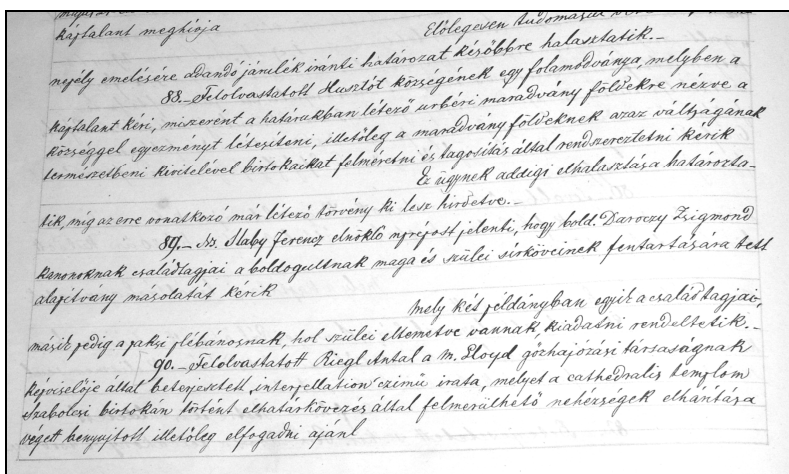
Hat Zollnál vastagabb telepeknél:

- I. 21,75%-nál nagyobb vastartalom.
- II. 14-21,75%közötti vastartalom.
- III. 14 % alatti vastartalom.

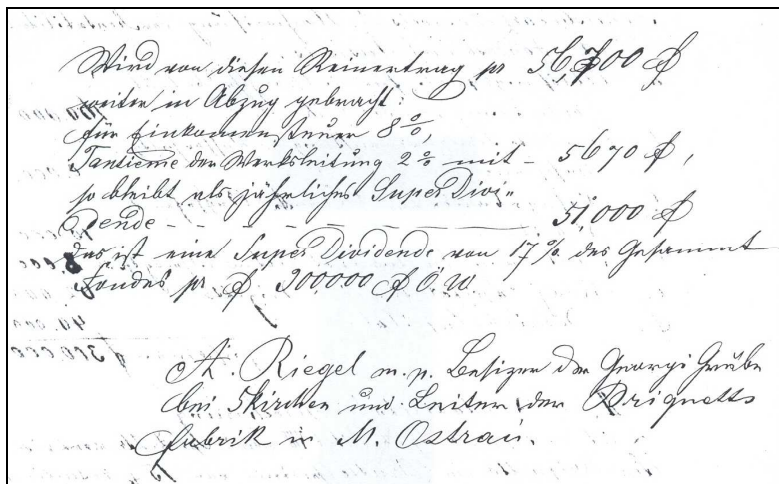
Hat Zoll alatti telepeknél:

- IV. 21,75%-nál nagyobb vastartalom.
- V. 14-21,75%közötti vastartalom.
- VI. 14 % alatti vastartalom.

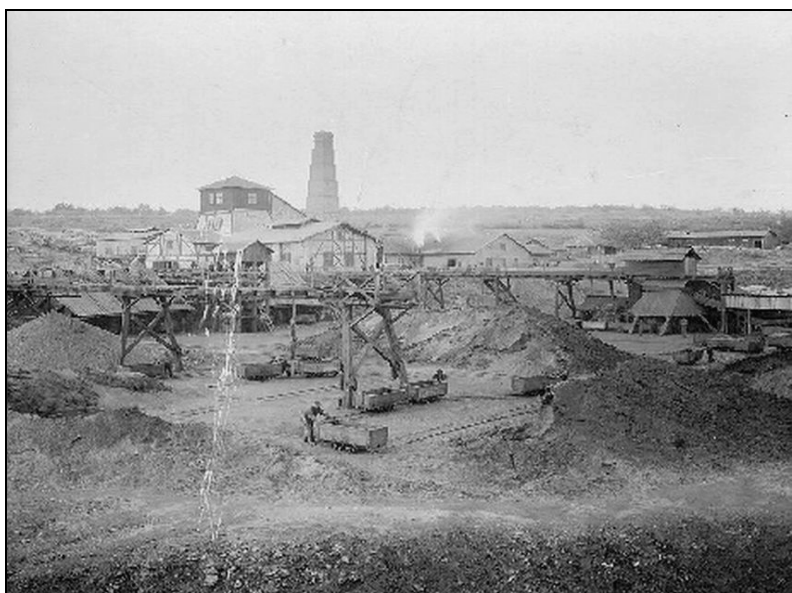
2. táblázat
Összefoglaló táblázat, középértékek

2. ábra. Levéltári bejegyzés a pécsi káptalannál a szabolcsi birtokán történő határhövezési megállapodásról Riegel Anttallal, mint a Lloyd Társaság megbízottjával.

3. ábra. Riegel Antal Mahr-Ostrau-i (ostravai) tevékenységére utaló megjegyzés egy gazdasági elemzésen. Forrás: Magyar Országos Levéltár Z. 1359, 43. cs. 75. t.

4. ábra. A György-akna külszíne a 19. század második felében.
Forrás: Pécsi Bányásztörténeti Alapítvány képgyűjteménye.

VI. Bergbau in der Mátra.

Herr Alexs von Vass schreibt uns, daß er soeben mit der Ausarbeitung eines Programms für die Vereinigung der Mátraer Gewerkschaften in eine „Mátraer Union“ beschäftigt sei, und überbandte uns nachfolgende Relation des Herrn k. k. Ministerial-Secretärs Alois Richard Schmidt über dessen Beschäftigung der gewerkschaftlichen Unternehmungen im Mátraer Gebirge. Sie lautet:

„Die Erzlagerstätten des Mátraer-Gebirges kommen im Grünstein- und Thon-Porphyr, mithin in denselben Gesteinsarten vor, welchen die schmelziger Gold-, Silber- und Bleigänge angehören, und treten sowohl am südlichen als nördlichen Abhange des benannten Gebirges auf.

An der südlichen Seite beßzt die

A. Gyöngyös-Droszter Gewerkschaft

einen aus 2 Gruben-Abtheilungen bestehenden Bergbau auf eben so viel Gängen, welcher mit 4 oberungarischen Feldmaßen belehnt ist, dann an Tagbaulichkeiten eine Beamten- und drei Arbeiterwohnungen jede von den letztern für mehrere Familien, eine nur bei 400 Klafter von der Grube entlegene Aufbereitungsstätte mit 12 Eisen-, 2 Rehrherden, 6 Schlemmherden und 1 Goldlütte, eine Schmiede, weiters 10 Joch eigenen Garten, Wiesen und Ackergrund; endlich einen angefangenen Leichbau, durch dessen Vollendung sich die zum Betriebe des bestehenden Pochwerkes erforderliche Wasserkraft verschafft werden könnte.

Mit dem Peter- und Paulstollen der oberen Grube ist ein, im Thon-Porphyr nach Stunde 24 5° streichender, bei 69° östlich verflächender und $\frac{1}{2}$ bis 1 Klafter mächtiger Erzgang auf eine Erstreckung von 120 Klafter erschlossen, welcher in einer quarzigen Ausfüllungsmasse goldische Bleierze mit Zinkblende führt.

Obwohl der Stollen im Ganzen nur eine geringe Teufe unter dem in der Richtung des Ganges nur wenig ansteigenden Tagrande einbringt, so zeigt sich der Gang doch fast durchgehend hochwürdig, und es wurden hievon Schfische mit 1—2 Loth Silber, 16—27 Den. Gold und 20—50 Pfund Blei gewonnen.

Im Gefenke, zunächst beim Mundloch des benannten Stollens, nimmt die Erzführung des Ganges derart zu, daß nebst ergiebigeren Pochgängen auch schon mehr Scheiderze einbrechen.

Daselbe Verhältniß in der Adelsführung zeigt sich auch bei der untern, ungefähr 300 Klafter vom Peter- und Paulstollen gegen Osten gelegenen Grube, in welcher ein 2 Klafter mächtiger, nach Stunde 22 15° streichender, 84° gegen Abend fallender Gang in Betrieb genommen ist.

5. ábra. Riegel osztrák szaklapban megjelent írásának a mátrai bányászatra vonatkozó része.

A sportélet kezdetei Rudabányán*

DR. ZÁDOR TIBOR

Az első magyarországi sportegyesületnek *Késmárk* lövészegyesületét kell tekintenünk, amelynek szabályzata 1510-ben kelt. A késmárki lövészek zászlaja is ez időből származik. Az említett két tényező a sportegyesületek alakulása terén *Késmárk* városának és a *Felvidéknek* (*Észak-Magyarországnak*) az elsőségét hirdeti. Ott jöttek létre az első lövészegyesületek, ezt más adatok is alátámasztják. *Selmecebánya* lövészegyesülete majdnem egyidős a késmárkival, a *lőcsei* 1516-ban alakult, *Körmöcbányáé* 1527-ből való, *Besztercebányára* vonatkozóan pedig 1549-ből találhatók adatok arra vonatkozólag, hogy lövészegyesület tevékenykedett a városban.

* A rudabányai *Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum* adattárában található az itt közölt tanulmány kézírata. Eredetileg előadásként hangzott el egy rudabányai múzeumi rendezvényen az 1970-es évek elején (a pontos dátumot sajnos nem sikerült kideríteni). Szerzője, *dr. Zádor Tibor* (1910–1988) tanár, jogász a miskolci *Herman Ottó Múzeum* és a megyei múzeumi szervezet igazgatója volt 1969 és 1973 között. – A sport a 20. század folyamán fontos szerepet játszott a bányásztelepülések életében. Az üzemek jelentős összegeket fordítottak sportlétesítmények építésére, fenntartására és a szakosztályok támogatására, különösen az 1950-es, hatvanas években. A bányászat megszűnésével a virágzó sportéletnek is vége lett, az idő múlásával pedig egyre kevesebb szó esik a hajdani sportsikerekről és a kiemelkedő bányászsportolókról. *Dr. Zádor Tibor* írása a rudabányai szervezett sportmozgalom kezdeteit eleveníti fel, sok érdekes, ma már máshol fel nem lelhető adattal, ezért tartottuk érdemesnek szerkesztve és némileg rövidítve közreadni, tekintettel arra, hogy a helyi sportkör 2010-ben ünnepli fennállásának 70. évfordulóját. (A szerkesztő.)

Ezeket az adatokat ismerve fel kell tételeznünk, hogy *Rudabányán*, amely a felvidéki bányavárosok közötti felsorolásban legtöbbször a második, harmadik helyen szerepel, szintén létezett ilyen lövészegyesület. Ezek a bányavárosok ugyanis minden vonatkozásban utánozták egymást. Tehát ha az egyik településen valami új létrejött, a többi is igyekezett ilyet megvalósítani. Tény viszont, hogy a lövészegyesületek megalakulásának elsősorban nem a sport szeretete volt az oka. Ez a tevékenység a puskaapor feltalálása, helyesebben a lőfegyverek alkalmazása óta minden időben a települések védelmének érdekeit szolgálta. A felvidéki városok, különösen a bányavárosok – hazánknak abban az időben a legvirágzóbb települései – a kor igényeit elégítették ki, amikor polgárait lövészegyesületekbe tömörítették, hogy ezáltal az élet- és vagyonvédelmet biztosíthassák.

A lövészegyesületek élén a városok legtekintélyesebb polgárai állottak, s bizonyos tekintetben maga a lövészegylet és annak vezetői is különböző jogkörökkel bírtak.

Rudabánya a régi oklevelekben évszázadokon át mint az egyik legfontosabb bányaváros szerepel, ezért fel kell tételeznünk, hogy itt is alakulhatott lövészegylet, amely a lövészetet mint sportot is művelte. Sajnos erre vonatkozó írásos bizonyítékok a kutatások során még nem kerültek elő, ezért *Rudabánya* sportéletének történetét csak a legújabb idők adatai alapján tudjuk megírni.

Az első atlétikai verseny

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a falusi atlétika megszervezése *dr. Lengyel Gyula* nevéhez fűződik. Kiváló atléta volt, aki az 1920-as évek végén és az 30-as években több alkalommal kerületi bajnokságot nyert súlylökésben és diszkoszvetésben. Ő volt az első személy, aki felvetette a magyar falusi sportélet megszervezésének a gondolatát. Makacs kitartással agitált tervének megvalósítása érdekében. Tevékenységét siker koronázta, és eleinte saját falujában, *Edelény* járási székhelyen, majd a járás több helységében atlétikai bemutatókat, később pedig versenyeket szervezett. Nagy segítségére volt ebben a munkában *Lucsánszky Géza*, a *Ma-*

gyar Athletikai Szövetség Északi Kerülete ügyvezető alelnöke, egyben a *Diósgyőri Athletikai Club* atlétikai szakosztályának elnöke. Különben *Lengyel dr.* szintén ennek a szakosztálynak volt a versenyzője.

Ennek a szervező folyamatnak a keretében került sor *Rudabányán* is az első atlétikai verseny megrendezésére. A körzeti versenyt az edelényi járási testnevelési vezetőség 1936. április 22. napján rendezte meg négy község: *Ormospusztá, Alsótelekes, Felsőtelekes* és *Rudabánya* sportolói részére. A versenyt kellemetlenül szeles, hideg időben bonyolították le, ennek ellenére – falusi viszonylatban – figyelemre méltó eredményeket hozott. A verseny részleges eredményeit azért közlöm, mert egyrészt ez volt az első atlétikai verseny *Rudabányán*, másrészt igen jó összehasonlítási alapul szolgál, ugyanis innen tudjuk, hogy milyen színtről indult el a sportág.

100 m-es síkfutás:

1. Káposzta István 12,8 mp,
 2. Nagy Mihály 12,9 mp,
 3. Pogány János 13 mp.
- (Mindhárom helyezett felsőkelecsényi sportoló.)

400 m-es síkfutás:

1. Káposzta István (Felsőkelecsény) 65 mp,
2. Thern Géza (Rudabánya) 66,8 mp,
3. Hadobás Sándor (Felsőkelecsény) 69 mp.

800 m-es síkfutás:

1. Majoros Lajos (Ormospusztá) 2:32 mp,
2. Thern Géza (Rudabánya) 2:36 mp,
3. Pogány János (Felsőkelecsény) 2:37,4 mp.

1500 m-es síkfutás:

1. Káli József (Ormospusztá) 5:32 mp,
2. Varga Ferenc (Felsőkelecsény) 5:59 mp,
3. Hadobás Sándor (Felsőkelecsény) 6:09 mp.

Távolugrás:

1. Trunkó Tibor 483 cm,

2. Svidró József 469 cm,
 3. Kovács Pál 465 cm.
- (Mindhárom versenyző ormospusztai.)

Magasugrás:

1. Trunkó Tibor (Ormospusztai) 150 cm
2. Pogány János (Felsőkelecsény) 145 cm
3. Trunkó Vince (Felsőkelecsény) 145 cm

Súlylökés:

1. Schablik János (Rudabánya) 827 cm,
2. Pogány János (Felsőkelecsény) 782 cm,
3. Csordás József (Felsőkelecsény) 740 cm.

Diszkoszvetés:

1. Ulisnyák András (Ormospusztai) 2380 cm,
2. Blahota József (Ormospusztai) 2155 cm,
3. Pogány János (Felsőkelecsény) 2153 cm.

Gerelyhajítás:

1. Kovács Pál (Ormospusztai) 3510 cm,
2. Pogány János (Felsőkelecsény) 3090 cm,
3. Schablik János (Rudabánya) 2900 cm.

Versenyen kívül a szendrői L. Molnár József 4037 cm- t hajított.

A verseny után *Kállai Géza* bányaigazgató és *Klár Rezső* testnevelési vezető lelkesítő és a további atletizálásra buzdító beszédet mondtak. A verseny *Lengyel Gyula dr.*, sportelőadó irányítása mellett a legnagyobb rendben folyt le. (*Magyar Jövő*, Miskolc, 1936. április 22.)

Amint látjuk, a rudabányai fiatalok 1 első, 2 második és 1 harmadik helyezést értek el ezen a versenyen. Ennyire futotta ekkor az erejükből. Mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy ez az első verseny indítást adott, kedvet ébresztett az atlétika iránt, népszerűsítette a sportágot, amit az is igazol, hogy két év múlva a környékbeli bányásztelepülések elemi iskoláinak közös tornaünnepélyén már szerepelnek az atlétikai versenyek, az idősebbek pedig a távolabb fekvő helységekből rendezett versenyeken jelennek meg.

Ezt a fejlődési folyamatot elősegítette, hogy a körzeti, járási és megyei versenyek megrendezése a további években már hagyománnyá vált, és a fiatal sportolók küzdőkedvét mindinkább fokozta. Nemkülönbén a versenyeken való sikeres szereplés, egy-egy győzelem vagy helyezés bizonyos népszerűséget, tekintélyt jelentett a helyi társadalomban, ami szintén serkentőerőként hatott.

A sportpálya létesítése

A *Rimamurány–Salgótarjáni Vasmű Rt.* az érdekeltsége alá tartozó települések sportegyesületei részére 1941 szeptemberében hatalmas méretű, több sportágat felölelő versenyt rendezett, amelyet „*Rimai olimpiász*”-nak neveztek el. 850 résztvevő jelentkezett, s ennek a tömegversenynek a lebonyolítására Ózd vállalkozott. Itt találkoztak egymással a *Rima* győri, salgótarjáni, borsodnádasdi, somsályi, farkaslyuki, bánszállási, rudabányai, salgóbányai és lúciabányai sportolói. A páratlanul gazdag sportműsort a következő sportágakban rendezték meg: *atlétika, úszás, céllövészet, birkózás, asztalitenisz és sakk*. A versenyek két napon át tartottak. (Máriásy Lajos szerkesztésében: *A vállalati sport 40 éves története*. Év nélkül, 303 p.)

A „*Rimai olimpiász*”-on részt vettek a rudabányai sportolók is kb. 32 fős csapattal, amelynek tagjai azonban még csak az atlétikai versenyszámokban indultak el. Ebben a sportágban a résztvevő csapatok között a 6. helyezést érték el, ami sikeres szereplésnek számított. *Coubertinnel* együtt vallották, hogy nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos...

A verseny – az igazi olimpiai játékokhoz hasonlóan – a versenyzők felvonulásával kezdődött. A csapatok előtt a vállalatok településhelyét feltüntető táblát és zászlót vittek. A rudabányaiak már ennél a mozzanatnál, a felvonulásnál észrevétették magukat. Amíg a többi csapat részben polgári, részben sportöltözetben, tehát nem egységesen vonult föl, addig a rudabányai csapat a tűzoltóktól kölcsön kapott krémszínű nadrágban – ami igencsak elegánsan hatott – és pasztellzöld ingben, tehát egységes öltözkében, *Csomós Bertalan* tanító vezetése alatt vonult fel, ami igen hatásosnak bizonyult, mert nagy tapsot kaptak.

Az igazi sikert azonban másnap aratták le. A versenyzőket az ózdi kaszinó udvarán étkeztették. Reggeli közben *Quirin Leó*, a *Vasmű Rt.* műszaki vezérigazgatója itt kereste fel őket. Annyira megtetszett neki a rudabányai csapat fegyelmézett, egységes magatartása, hogy személyesen akart nekik gratulálni. *Quirin* leült közéjük és érdeklődött, hogy milyen a sportélet *Rudabányán*. Dicsérte őket, hogy milyen „jó kiállítású, jó felépítésű csemeték”. Erre a kijelentésre *Bobál Béla*, az egyik versenyző megjegyezte: „Igen, csemeték vagyunk, de árnyékban.” Ezt a dodonai mondatot *Bobálnak* meg kellett magyaráznia, hogy miért mondta. *Bobál* kifakadt, hogy a rudabányai igazgató nem törődik velük, nem kapnak semmilyen támogatást, még felszerelésük sincs, sőt a ruhát is a tűzoltóktól kérték kölcsön. A legnagyobb baj pedig az, hogy nincs sportpályájuk, ezért kénytelenek a „*Galicztetőn*”, a *Polyánka* leművelt, lapos területén edzeni. Ilyen viszonyok között nem tudnak sikeresen versenyezni olyan atlétákkal, mint a győri, az ózdi, a salgótarjáni versenyzők (ezek lettek a dobogós csapatok), akik bizonyára más lehetőségek között edzenek.

A *Rima olimpia* után egy héttel *Quirin Leó* személyesen megjelent *Rudabányán*. *Bobált* értesítették, hogy menjen az igazgatói irodába, ahol *Quirin* az igazgatóval és több vezető személlyel beszélgetett. *Quirin* biztatta *Bobált*, hogy ismételje meg mindazt, amit neki *Ózdon* mondott, mert most az igazgató és a többi vezető jelenlétében szeretné megbeszélni a „csemete kérdést”. *Bobál* megismételte a fentieket.

Quirin megkérdezte a résztvevőket, hogy hol lehetne *Rudabányán* sportpályát létesíteni? *Bobál* rögtön a rétet javasolta, azonban a vezetők ezt a területet nagyon védelmezték, ezért javaslatát elvetették. *Bobál* ezután a mai állomástól északra fekvő területet ajánlotta, amely akkoriban fatelep, szemétdomb stb. volt. Végül emellett a terület mellett döntöttek. *Quirin Leó* elrendelte a pálya megépítését.

Rövid idő múlva hozzáláttak a munkához. A sporttelep felavatójára 1942. július havában ünnepélyes keretek között került sor. A létesítmény kivitelezése pompásan sikerült. A sportpályát deszkakerítéssel vették körül, a két bejárata székelykapuk stílusában

készült, mindkettőt szépen kifestették. A kerítésen belül egy 90 x 45 m-es salakos labdarúgópálya terült el. Ezt hatsávós, 320 méter területű, salakos futópálya vette körül, de a 100 m-es síkfutást egyenes pályán lehetett megrendezni. A pálya mellett öltözőt építettek. Mindenki örömét lelte az új létesítményben.

Ez a pálya már lehetővé tette az edzések rendszeres megtartását, a folyamatos felkészülést, sőt versenyek rendezését is. Napjainkig itt zajlott [és zajlik – *a szerkesztő*] *Rudabánya* sportélete. (*Bobál Béla* visszaemlékezése alapján.)

Ezekben az években a település sportmozgalmaival *Mayer Ferenc* gépészmérnök törődött sokat. A fiatalok edzéseire rendszeresen kijárt. Az ő idejében az volt a szokás, hogy a különböző versenyszámok heti legjobb eredményeit egy táblán nyilvántartották. Ez a módszer jelentős mértékben fokozta a jobb eredmények elérésére való törekvést és a versenykedvet.

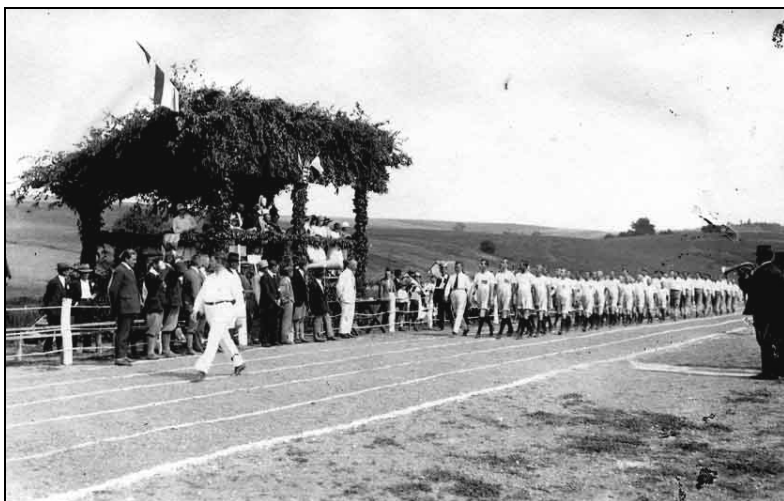
A sportpálya megépítése után javult a sportolók felszereléssel való ellátása. 1942-ben már a fiatalabbak is sokszor új felszerelést kaptak. Többé nem kellett a versenyeken egy pár szöges cipőben több sportolónak indulnia, ami korábban sokszor előfordult. A szertáros először *Molnár Ferenc*, majd *Végh Pál* és *Galicz Lajos* volt.

Az iskola részéről eleinte *Csomós Bertalan*, majd 1945-től *Bartha Gyula* tanító volt a sport patronálója. A sportmozgalom az iskolában is erőteljesen fejlődött. 1930 óta az ormospusztai, az alberttelepi, a rudolftelepi, a múcsonyi, a kurityáni és a rudabányai iskola minden évben közösen rendezte meg tornaünnepélyét, 1942-ig *Ormospusztán*. Ezek az ünnepélyek az iskolai tanulóknak élményt jelentettek. Egyrészt nagyon szép zenés tornagyakorlatoknak voltak a résztvevői, másrészt pedig emlékezetes versenyeket vívtak egymással. Kellemes hagyománnyá vált, hogy az üzemek az iskolás tanulókat bográcsgulyással vendégelték meg.

A tornaünnepélyek műsora általában a következő volt: felvonulás a közönség előtt a fúvószenekar indulóira. Közös szabadgyakorlat zenekari kísérettel. Ezután valamennyi iskola a saját külön betanult műsorszámát mutatta be. Igen hatásosak voltak a cigányzenekari kísérettel előadott népi táncok vagy játékok. Az igazi

versenyt az atlétikai számok jelentették. A hangulatot fokozták a vidám, tréfás számok (zsákban futás, lepényevés). Néhány év múlva a tornaünnepélyek műsorába felvették a kóruséneklést is. Valamennyi iskola énekkara önálló műsorral lépett el.

Zsűri pontozta a résztvevő iskolák felvonulását, rendjét, fegyelmezettségét, a versenyeken elért helyezéseit, a bemutatott gyakorlatok szépségét, nehézségi fokát. Az összepontozás alapján az iskolákat rangsorolták. Ez a módszer arra készítette a pedagógusokat, hogy a következő tornaünnepélyre minél mutatósabb, értékesebb és precízebben kivitelezett gyakorlatokkal, bemutatókkal készüljenek és tanulók sportolási kedvét, eredményességét is fokozzák.

Körzeti leventeverseny Ormospusztán (1927). A résztvevők között a rudabányai bányászfiatalok is ott voltak.

Lőcse és Kassa rudabányai származású jegyzője, Jacob Gulden

HADOBÁS SÁNDOR

Rudabánya középkori történetéről viszonylag kevés adat maradt az utókorra. A 14. század közepén várossá emelkedett település lakosságáról közvetett adatokból tudjuk, hogy részben német származású volt. A kutatók feltételezik, hogy *Károly Róbert* vagy esetleg *Nagy Lajos király* idejében települtek ide, s nekik köszönhető, hogy a bányahely rövid idő alatt városi kiváltságokhoz jutott. Ugyanis ők honosították meg *Rudabányán* azt a technológiát, amely lehetővé tette az itt található, de korábban nem hasznosított ezüsttartalmú ólomércből a nemesfém kinyerését. A középkorban csak azok a bányahelyek nyertek városi rangot, amelyekben nemesfémek (arany vagy ezüst) érceit (is) termelték. *Rudabányán* csak az utóbbi fordult elő, amint említettük, ólomhoz kötve. Ezért felismerése és kinyerése különleges szakértelmet kívánt, melyre a betelepült német bányászok-kohászok valószínűleg szászországi őshazájukban tettek szert.

A rudabányai németiségről még kevesebbet tudunk, mint magáról a bányászatról. Annyi bizonyos, hogy tehetős bányapolgárok lehettek, mert egy-két évtizeddel idejövetelük után, már a 14. sz. közepén pompás templomot építettek, amelynek méretei hasonlóak voltak a körmöcbányai vártemploméhoz. Az épület töredékes formában ma is áll, s a 16. sz. vége óta a református egyházé.

Egyetlen nyelvi emlék maradt a rudabányai németek után: az említett templom vasajtájának felirata. (*M[utter] Maria hilf Caspar Melchior Balthasar.*) E a rövid szöveg azonban semmiféle vizsgálatra vagy következtetés levonására nem alkalmas.

Oklevelekben, dokumentumokban megőrződött néhány személynév is, amelyek a német népelem rudabányai jelenlétéről ta-

núskodnak. Például *I. Albert király* 1439-ben kelt oklevele *Czi-genfüssel Erasmus* rudai polgár részére adott szabadságjogokat.¹ Egy 1528-ban készült jelentés, amely többek között a rudabányai ezüstkohászat helyzetéről szól (szerzője feltehetően *Hans Derschwan*, a *Fuggerek* magyarországi faktora) említi *Sebastian Saurer* alkamaragrófot, akit idevaló születésűnek mond.² (Érdekes, hogy a rudabányai középkori templomban látható *Saurer Erhard* bányaprovizor sírköve 1567-ből. Ő azonban valószínűleg szomolnoki illetőségű volt, azonban nem zárható ki családjának rudabányai eredete sem.)

A közelmúltban ez a szerény adatsor *Jacob Gulden* névvel gazdagodott. Bár személyéről már régóta tudtunk (például *Hain Gáspár* löcsei krónikájából vagy *Demkó Kálmán* városmonográfiájából³ stb.), de *Rudabányával* való kapcsolata eddig ismeretlen volt előttünk. Erre egy véletlen folytán derült fény.

Az elmúlt években többször jártam a löcsei régi városháza épületében található *Szepesi Múzeumban*. Az állandó kiállítás gazdag anyagában azonban csak 2008 őszén figyeltem fel *Jacob Gulden* löcsei jegyző pecsétjének fényképére és a hozzá tartozó szlovák nyelvű szövegre, amely őt „*Jakub Gulden z Rudabányi*” (vagyis „*Rudabányai Jacob Gulden*”) néven említi. Természetesen azonnal keresni kezdtem a reá vonatkozó adatokat, de nem volt könnyű dolgom. Mostanára gyűlt össze annyi ismeretanyag, amiből egy nagyon hézagos élet- és pályarajzot fel lehet vázolni róla.

A rendelkezésünkre álló levéltári és nyomtatott források szerint *Jacob Gulden* aktív részese volt a 16. sz. második harmadában két felvidéki város, *Lőcse* és *Kassa* közeletének. Mindkét helyen a jegyzői tisztséget is betöltötte: *Lőcsén* 1541-1552-ig, míg *Kassán* 1553 és 1557 között. Lőcsei működését különösen emlékezetessé tette, hogy az 1550. június 7-én pusztító tűzvész után vezetésével

¹ WENZEL Gusztáv: *Magyarország bányászatának kritikai története*. Bp. 1880. Magyar Tudományos Akadémia, 87. old.

² VASTAGH Gábor: *Ezüstkohászat Rudabányán 1528-ban. = Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat*, 117. évf. 1984. 5. sz. 341-342. old.

³ DEMKÓ Kálmán: *Lőcse története. I. köt. Jog-, mű- és művelődéstörténeti rész*. Kassa, 1898. 516 old.

indult meg a város újjáépítése (*Gulden* háza is a tűz martaléka lett.) *Hain Gáspár* krónikájában kiemeli, hogy ő hozta el 1551-ben azokat a kiváltságleveleket, amelyeket *I. Ferdinánd* 1550. szeptember 16-án adományozott *Lőcse* városának. (Ugyanekkor új címert és a tűzvész utáni újjáépítéshez támogatásokat is kaptak a lőcseiek.)⁴ Egyéb vonatkozásban még megemlíthető, hogy 1541-től 1544-ig tagja volt a helyi *Krisztus Teste Testvérség*nek, amely a város legtekintélyesebb polgárait fogta össze.⁵

Jacob Gulden pecsétje. (Fénykép a lőcsei Szepesi Múzeumban. A felvétel a kiállítási tárló üvegén át készült, ezért nem a legjobb minőségű.)

⁴ *Hain Gáspár lőcsei krónikája*. I. rész. Lőcse, 1910. Szepesmegyei Történelmi Társulat, 98. old.

⁵ A *Krisztus Teste Testvérségek* (*Confraternitas Corporis Christi*) világiak által létrehozott vallásos társulatok voltak. Egyfajta összekötő kapcsolatot jelentettek a papság és a világiak között.

A lőcsei egyházi iratokból tudjuk, hogy felesége bizonyos *Margarete* volt⁶, akitől két fia született: *Jacob* és *Johannes*. A fiúk az 1560-as évek elején három latin nyelvű levelet is írtak a kassai városi tanácsnak, támogatást kérve magasabb szintű tanulmányaikhoz. *Jacob* már éppen hogy felnőtt ember, és a *Thurzó-család* alkalmazásában állt, míg *Johannes Eperjesen* volt gimnáziumi tanuló; ehhez igazodva életkorukat akkoriban 18, illetve 25 év körüli-re becsülhetjük. Az egyik 1561-ben kelt levélben említést tesznek apjuk korábban bekövetkezett haláláról (ennek pontos dátumáról azonban nem szólnak; valószínű, hogy *Jacob Gulden* egészen élete végéig *Kassa* jegyzője volt, s így utolsó ismert hivatali éve, 1557 egyúttal halálának évét is jelentheti). A fiatalabb *Gulden-fiú*, *Johannes* később a kassai városi tanács tagja lett (1567–1573), 1574. február 10-én pedig már a haláláról adnak hírt a források.⁷

Az idősebb *Jacob Gulden* életéről és munkásságáról, különösen lőcsei jegyzőségéről részletesebb adatok találhatóak egy, a közelmúltban *Németországban* megjelent könyvben, azonban ennek tanulmányozására és hasznosítására e kis közlemény megírásához nem volt lehetőségünk.⁸

S most térjünk át a rudabányai kapcsolat vizsgálatára. Honnan tudunk erről? Egy 1545-ben kelt dokumentum, amely ma a kassai városi levéltárban található, az idősebb *Jacobot* „*nobilis de Rudabanya*”-nak, vagyis „*rudabányai nemes*”-nek említi.⁹ Kétségtelen, hogy ebből a településhez fűződő erős kötelékre gondolhatunk. A család bizonyára hosszabb ideig élt itt, és birtokkal is rendelkezett. *Jacob* talán a borsodi bányavárosban született – a fentebb szóba került halálozási idejéből következtethetően – valamikor a 15-16. század fordulóján (tehát 60-65 év körül járhatott, amikor elhunyt).

⁶ ŽIFČÁK, František: „Levočské „kostolné registre” zo 16-17. storočia ako historicko-genealogický prameň. = *Zborník príspevkov k slovenským dejinám*. Bratislava, 1998. SAV, 252-263. old.

⁷ Archív Mesta Košice, H III/2, MAC 14 folio 3r.

⁸ MEIER, Jörg: *Städtische Kommunikation in der Frühen Neuzeit*. Frankfurt am Main, 2004. Lang, 97. s köv. old.

⁹ Archív Mesta Košice, H III/2, MAC 8, folio 3r.

Rudabánya bányászata ekkor már hanyatlóban volt, ezért tehetősebb polgárai fokozatosan elvándoroltak a jobb megélhetést biztosító gömöri és szepesi bányavárosokba. Lehet, hogy a *Gulden-család* is ezt az utat választotta, és *Jacob* már ifjú korában *Lőcsére* vagy környékére került. Itt magasabb szintű tanulmányokat folytathatott, ami alkalmassá tette a később betöltött vezető hivatali tisztségekre. (Mindez azonban csak feltételezés. Nem kizárt, hogy a szülők *Jacob* világra jövétele előtt, vagy esetleg még korábban már a nagyszülők elköltöztek *Rudabányáról*, és a „*nobilis de Rudabanya*” cím csak a nemesi származási, és nem a születési helyére utal. Figyelemre méltó, hogy az idősebb *Gulden-fő* esetenként a „*Jacob Gulden de Ruda*” névalírási formulát használta, ami az utódok számára is fontos rudabányai kapcsolatra utal.)

Akárhogy is történt, bizonyosságul szolgál arra, hogy a középkori *Rudabánya* németajkú polgársága jelentős személyiségeket is kibocsátott magából. Alaposabb kutatások bizonyára újabb adalékokkal szolgálhatnak e vonatkozásban.

I. Ferdinánd császár arcképe. Lőcse város számára 1550-ben új kiváltságokat és címet adományozott.

Aknaszlatina, az európai sóbányászat egyik fellegvára

RÉTHY KÁROLY

Közismert, hogy az egykori *Máramaros vármegye* területén a só párlás útján való kinyerése, majd bányászata már az ókorban elkezdődött. De azt, hogy a *Tisza* jobb oldalán található *Aknaszlatinán* (*Szolotvino, Ukrajna*) mikor kezdték el a só kitermelését, nagyon nehéz megmondani. Csak utalások vannak arra, hogy *Aknaszlatina* északnyugati részén süppedések jelzik a régi bányamunkák nyomait, s innen nyugatra a *Zátony* nevű hely közelében levő forrás vize által kioldott só, amelynek összetétele Na, K, Ca, Mg, Fe, HCl, H₂SO₄ és CO₂ volt (5), kezdetben a helyi lakosok párlás útján termelték ki. Azonban arra már konkrét bizonyítékok vannak, hogy *Aknaszlatinától* északnyugatra, a *Királyvölgyben*, ahol 1846-ban *Kiszling János* aknatiszt vezetése alatt még sótermelés folyt, 1817-ben és 1846-ban 4 nagyobb és 30 kisebb ősi sóbányaművet, faszerszámokat, favályúkat, fa feszítőrudakat, facsákányt és kimosott sódarabokat fedeztek fel. Az is megállapítható volt, hogy a só kinyerése édesvízzel való oldással történt (12, 10). *Taracközön* egy régen beomlott bányagödörben is találtak hasonló ősi faszerszámokat és gyökérből sodort köteleket (11). *Szokol Pál* geológus szerint, aki jól ismerte *Máramaros* földtanát és bányászatát, az itt talált ősi szerszám-maradványokat még kőkorszakinak is lehetne nevezni. Ezeket a *Kunigunda-tárnában* őrizték, s 1896-ban *Budapest*en, az ezredéves országos kiállításon mutatták be (10).

A *Máramarosszigettől* 5,7 km távolságra található (16), szinte kimeríthetetlenül gazdag aknaszlatinai sótest 2160 m hosszú, 1700 m széles (8) és több mint 600 m vastag (2), ÉNy-DK irányú csapással és 65-81° ÉK-i dőléssel. A sótest fekéjében piroxénandezit-

tufa található, benne agyagosmárga- és homokkő-fészkekkel. A sótest fedőjét 1,5-19 méteres vízszigetelő réteg, a sóagyag (pallag) képezte, amely helyenként 25-30 m vastagságig kavicssal, homokkal és földdel volt borítva (12, 2). Az itt talált só meglehetősen tisztának mondható, de összetételében kis mennyiségben, más szennyezőanyagok mellett még a gipsz, anhidrit, szilvin, carnallit is jelen volt (12, 14).

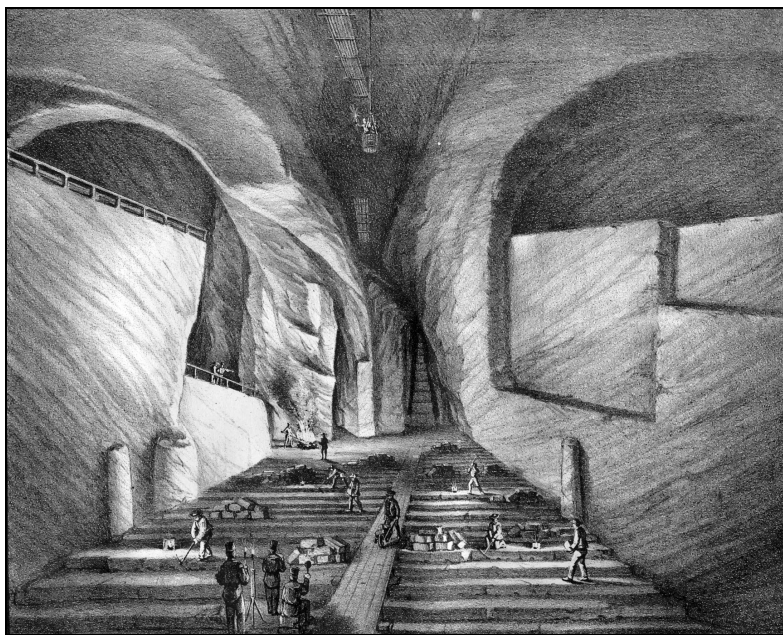
Ez a sókitermelő-hely *Szlatinafalva*, *Zlatina* vagy *Zlathyna* néven 1360-tól ismert, s két 1458-ban kelt oklevélben is felmerült (4). Azonban a *Tisza* kavicssterasza alatt elhelyezkedő sótestet csak 1773-ban kezdték kutatni és feltárni (3). Az aknával és kamrával történő újabbkori sótermelési folyamat pedig csak 1778-ban indult meg, amikor az említett ősi sóbányaművektől délkeletre megkezdték *Krisztina-akna* telepítését, ahol a sótestet 18 m mélységben találták meg (12).

Az említett tények azt bizonyítják, hogy a három legismertebb máramarosi sóbánya közül az aknszlatinai volt az egyik legfiatalabb. A későbbiek során *Aknaszlatinán* nyolc sóbányában (aknában) folyt a termelés: a *Krisztina*-, az *Albert*-, a *Kunigunda*-, a *Miklós*-, a *Lajos*-, a *József*-, a *Ferenc*- és az új *Lajos-bányában*. Mint láttuk, elsőnek a *Krisztina-akna* került megnyitásra 1778-ban, de mivel az itt talált só földesnek bizonyult, hamar felhagytak a mélyítésével és a sótermeléssel. Utána 1781-ben az *Albert-bánya* következett, amelynek a mélysége 1786 körül már 25 m volt; de 1788-ban víz alá került, ami miatt művelését kénytelenek voltak feladni. Ebben az időben az itt működő bányák számos nehézséggel küzdöttek (2).

1789-ben nyitották meg a *Kunigunda*- és a *Miklós-bányát*, melyeket 1790-ben egyesítettek, s utána már az összekapcsolt bányában folyt a kitermelés. 1804-ben került megnyitásra a *József*- és a *Lajos-bánya*. Az előbbi a fejtésre való felkészítés után mint tartalékbányaként szolgált. A Lajos-aknából, ahol csak 68 m mélyen kezdődött el a sófejtés, 87 m mélységben egy 210 m hosszú déli, valamint egy nyugati reményvágatot hajtottak. A *Lajos-bánya* 1809-ben még művelés alatt állt, de később víz alá került. 1808-ban nyitották meg a *Ferenc-bányát* (2), amelyhez 1833-ban egy

szállító- és járóaknát is mélyítették. 1853-ban a *Ferenc-bánya* alapterülete 4784 m², mélysége pedig 19 m volt (12).

Az 1850-es években *Aknaszlatina* sókitermelése kb. évi 17.200 tonna volt (14). A bányát 1852-ben *I. Ferenc József* osztrák császár is meglátogatta (15). Az intenzív sóbányászatnak köszönhetően az 1860-as években, a magyarországi sótermelésének több mint 50%-a került ki a máramarosi bányákból. Csak az aknaszlatinai sóbányák az országos mennyiségnek 23%-át adták (2). 1868-ban, amikor a máramarosszigeti bányaigazgatóságot *Prugberger József* vezette, a hazai sótermelésnek már több mint a 60%-át Máramaros szállította.

A Kinga nevű sóakna Szlatinán. (Varsányi rajza után kőre rajzolta Rohn. Magyarország és Erdély Képekben, 2. köt. 1853.)

1880-ban a bányaigazgatóságot *Máramarosszigetről Aknaszlatinára* helyezték át, és *Rónaszéket*, valamint *Aknasugatagot* is ennek rendelték alá. 1882-ben, amikor a *Kunigunda-Miklós* bánya 80

m mély volt, az *Albert-bánya* irányából vízbetörés történt. Ennek ellenére az 1882-84-es években az egyesített *Kunigunda-Miklós*- és a *Ferenc-bányából* kb. évi 0,7 millió tonna tiszta és 0,3 millió tonna földes só került kitermelésre (14). 1886-ban nyitották meg az új *Lajos-bányát* (2). 1891-ben a *Kunigunda-Miklós* bánya már 163.440 m² alapterületű és 129 m mély volt (12), 1889-ben pedig elérte a 140 m-es mélységet (11).

Az aknaszlatinai sóbányák kincstári tulajdonban voltak, és tisztjei vezetésével a kamara művelte, a só termelése és kereskedelme pedig kincstári monopóliumnak számított. A bányaművelés réselés útján 212 kg súlyú, hasáb alakú darabokban (aknasó) történt, amiből egy sóvágó nyolc óra alatt 16-20 darabot készített (12), s ezekből 43-45 kg súlyú kősó-darabokat vágtak (14). A törmeléksót őrlés után 50 kg súlyban, zsákokba csomagolva jutatták el a raktárakba. Innen a *Tiszán* vagy szárazföldi utakon bérfulvarosok szállították tovább az ország különböző pontjain található sólerakatokba (sóházakba) (12). 1896-ban a *Kunigunda-Miklós-bánya* egyik terme még művelés alatt állt, amelynek alapterülete 9861 m², mélysége pedig 167 m volt (16). Ugyanúgy a *Ferenc-bánya* is (16), amelynek legmélyebb szintjén, 45 m mélyen egy emléktáblát helyeztek el a millennium emlékére, a következő felirattal: „Emlékül: 896-1896” (1). (Félreértések elkerülése végett ez nem azt jelenti, hogy az aknaszlatinai sóbánya 896-tól létezik.)

Mivel a sötömzs egyes részein a fedőrétegből hiányzott a pallag (sósagyag), a *Kunigunda-bányát* 1906-ban elöntötte a víz, és később beszakadt, vele kb. 150 m hosszan a bánya felett vezető országút is (2). Történt mindez annak ellenére, hogy az aknaszlatinai bányák 12 vízelvezető tárnával rendelkeztek (12).

1910-11-ben az évi sótermelés 600 munkással 38.000 tonna kősó és 10.000 tonna ipari só volt (8). Ekkor az országban felszínre hozott só mennyiségének 51,23%-át *Máramaros* adta. A *Ferenc-bányát* ebben az időben modernizálták, és ettől kezdve a sóvágáshoz már réselőgépeket használtak. Így 1913-ban a magyarországi összes sómennyiség 16,3%-át termelték ebben az aknában.

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés alapján sóbányáink többsége *Romániához* került, *Aknaszlatinát* azonban *Csehszlovákiához* csatolták. A háború előtt évi 2,5 millió mázsa só termelő iparág teljesen megszűnt, mivel 1920 után egyetlenegy

sóbánya sem maradt a megcsonkított *Magyarország* területén (9). Annak ellenére, hogy az aknaszlatinai (szlovákul *Slatinské Doly*) sóbányák jelentős jövedelmet biztosítottak a csehszlovák kincstárnak, 1924-ben tömeges elbocsátásokra került sor, ami miatt *Hokki Károly* (csehszlovák) nemzetgyűlési képviselő és 23 társa interpellációt nyújtottak be a közmunkaügyi miniszternek (7). A beomlások és részben a bányaművelés okozta talajsüppedések miatt a község lakóházait északabbra telepítették. 1925-ben megkezdték a *Kunigunda-bánya* feletti kavicsréteg elhordását a só külfejtéssel való kitermelése céljából, aminek gazdaságossága kétségesnek bizonyult (2).

A kárpátaljai terület *Magyarországhoz* történő visszacsatolása után (1939-1944) az aknaszlatinai sótermelést *Koós Béla* m. kir. bányatanácsos vezette. Ekkor a *Ferenc-* és az új *Lajos-bánya* volt művelés alatt, ahol a sófejtés a legmodernebb réselőgépekkel, mélyszinti műveléssel történt. Ebben az időben kb. 750 munkás napi 100 vagon sót termelt (a *Lajos-bánya* 60, a *Ferenc-bánya* 40 vagon). Mivel *Magyarország* napi sószükséglete csak 45 vagon volt, így a két bánya könnyen elláthatta azt (2). Ezért *Telegdi Roth Károly* 1941-ben nem véletlenül írta: „*Aknaszlatina már egymagában is ellátja Magyarország sószükségletét*” (13). A bánya kiemerülésétől nem kellett tartani, mivel a próbafúrás még 600 m mélyen sem érte el a sótelep talpát. A többi bányában ekkor részben a só szennyezettsége, részben a vízbetörések miatt már nem folyt termelés. A még művelés alatt álló *Lajos-bánya* két, kb. 500 m hosszú párhuzamos kamrájában, melyeket keresztvágatok kötöttek össze, 163 m mélyen dolgoztak. De a felső kamarában már csak néhány helyen fejtettek sót. A *Ferenc-bánya* ebben az időben 184 m mély, s a kamra belső magassága pedig 110 m volt. A 2. és 3. oldalkamrát elválasztó pilléren a millenniumi emléktábla, amelyről fentebb szóltunk, 65 m magasságban díszelgett. (2).

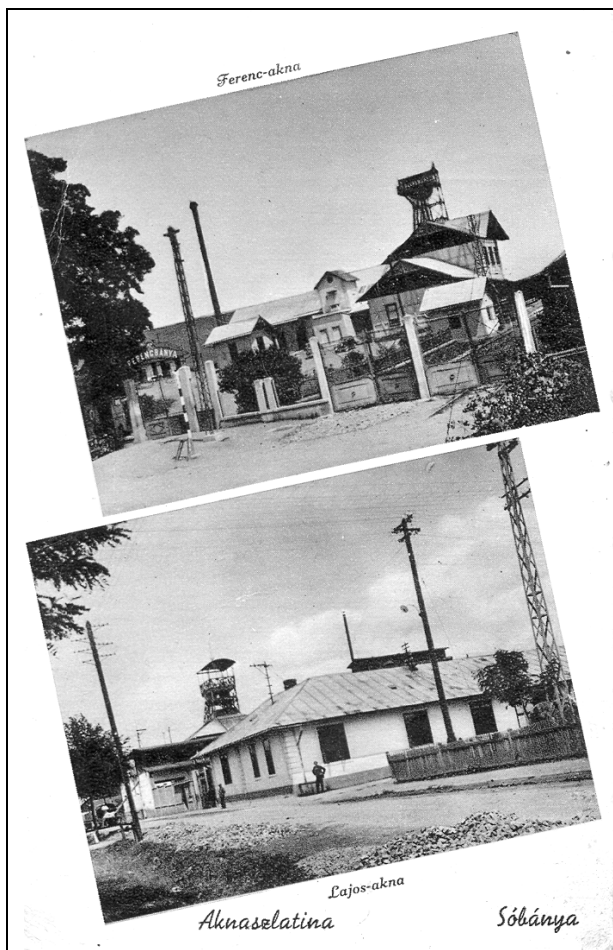
Miután a szovjet hadsereg 1944-ben megszállta *Kárpátalját*, a párizsi békeszerződés *Aknaszlatinát* a Szovjetunióhoz csatolta, és tovább folytatódott a só termelése. Itt, ahol az emberek életében évszázadokon keresztül meghatározó szerepe volt a sóbányászatnak, az egyik régi aknában a hagyományokat és a történelmi emlékeket őrző bányamúzeumot alakítottak ki 1974-ben. A 9. számú

aknában 300 m mélyen nemzetközi hírű asztma- és allergia-gyógyító szanatóriumot hoztak létre 1976-ban. A Szovjetunió felbomlása után (1991) *Aknaszlatina Ukrajna* részévé vált. Az 1998. és a 2001. évi árvizek után hatalmas földcsuszamlások voltak a területen. Ennek ellenére 2006-ban még mindig 250.000 tonna sót termeltek, de nem sokkal később balesetveszély miatt leállították a termelést.

I r o d a l o m

1. *A magyar bányászat évezredes története* (I. köt.). OMBKE, Budapest, 1997. p. 313.
2. Az aknaszlatinai sóbányák. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 73. évf. 1940. 216-219. old.
3. BALÁZS Emil: A szlatinai sóaknák. = *Magyarország és Erdély képekben*. III. köt. Pest, 1853. 36-38. old. 1 kép.
4. CSÁNKI D.: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Budapest, 1890. MTA, 452. old.
5. *Földtani Közlöny*, 1887. 418. old.
6. FÜLÖP József: *Az ásványi nyersanyagok története Magyarországon*. Budapest, 1984. Műszaki Könyvkiadó.
7. HOKKI K. et al.: Interpelláció (1268/XII.) a Közmunkaügyi Miniszter Úrhoz az aknaszlatinai (slatinské doly-i) sóbányamunkások tömeges elbocsátása tárgyában. Prága, 1931. június hó.
8. Révai Nagy Lexikona. I. köt. Bp. 1911. Révai testvérek, 247. old.
9. ROMSICS Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Bp. 2005. Osiris Kiadó, 205-206. old.
10. SCHMIDT Sándor.: A bányászat az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításon Budapesten. Sóbányászat. = *Földtani Közlöny*, 27. évf. 1897. 56-59. old.
11. SZILÁGYI István: Máramaros megye általános történetéből. = *Századok*, 1889. 8. sz.
12. SZOKOL P.: Az aknaszlatinai sótelep bányászata. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 12. évf. 1879. 133-135, 148-149. old.
13. Telegdi Roth Károly: A visszatért Erdély bányászata. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 74. évf. 1941. 29-33. old.
14. TÓTH Mike: *Magyarország ásványai*. Bp. 1882. 280-282. old.
15. VAHOT Imre: A szlatinai sóaknák, különösen Kinga és Miklós aknája. = *Magyarország és Erdély képekben I*. Pest, 1853. 151-153. old.

16. VÁRADY Gábor: Máramaros megye. = *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Magyarország.* VI. köt. Bp. 1900. 437-461. old.
-

Aknaszlatina, sóbánya. (Képeslap, 1940 körül.)

A rónaszéki sóbányászat

RÉTHY KÁROLY

Románia területén, Máramarosszigettől (*Sighetu Marmăției*) 15 km-re délkeletre, a *Róna-patak* völgyében, 351 m tengerszint feletti magasságban található a történelmi *Máramaros vármegye* egyik legrégibb sóbányája, *Rónaszék* (11). Az itt található sótest 55° ÉK-i dőlésű, ÉNy-DK irányban elnyúlt 1327×470 m alapterületű és 140-150 méter vastag. Ennek az enyhén tektonizált, lencse formájú rónaszéki sótestnek a feküjében fehéres-zöldes piroxénandezit-tufa található, benne agyag, agyagos-márga és homokkőrétegekkel (8). Ezek a rónaszéki völgyben, *Rónaszéktől* délre a felszínen is jelen vannak. A sótest közvetlen feküjében levő gipsz, anhidrit, benne magnezit-, dolomit- és kvarczárványokkal, a bányaművelésnél csak a *Ferenc-akna* egyes részein volt észlelhető, s annak szomszédságában, a Felsőróna határában lévő hegygerinc keleti részén, amit *Csorbits László* rónaszéki bányatiszt tárt fel (6). A sótüszben talált ősmaradványok alapján, mint a *Globigerina sp.*, *Glandulina sp.*, valamint a paleobotanikai leletek (*Dycotyledonae* levelek), melyek a wieliczkaí sóképződménynél talált leletekkel azonosak, a sótest *bádenien* korúnak mondható. A *József-bánya* északi részén a sóban fa- és homokkő-maradványokat, 1893-ban pedig a *Ferenc-bányában* 120 m mélységben egy tufafészket találtak. A fedőréteget agyag, kavics és egy kékesfekete agyag (pallag) képezte, amelynek vastagsága a néhány cm-től 38 m-ig terjedt. Egyes helyeken a *pallag* még a felszínen is megtalálható volt. Ahol hiányzott, ott a sótestet tufa- és márgarétegekkel változó homokkő vagy kavics borította (8).

Az itteni sókitermelés évezredekre vezethető vissza. Ezt bizonyítják azok a bronzkorból származó fa- és bronzszerszámok, tárgyak, amelyeket a rónaszéki sóaknában, a *Kálvária* közelében, és

a bányákhoz közeli kertek művelése során találtak. Tehát a sóbányászat már a bronzkorban, vagy annak előtte elkezdődött (9), és így a bánya bronzkori régészeti lelőhelynek is tekinthető. A bányászati tevékenység a későbbiek során tovább folytatódott, ezt bizonyítják azok a római kori sóaknák, melyeket *Alsó- és Felsőró-nán* tártak fel (8). Ilyen típusú sóaknákat az *Iza-völgy* felső szakaszán, *Dragomérfalvánál*, *Jódnál* és még több ponton is találtak. *Göttmann* szerint ezek a római bányaművelések a régiéknél sokkal szabályosabbak. Az egymástól 6-8 m távolságra telepített talpművelésű aknák 17-34 m mélyek és 6-8 m szélesek voltak (10). A Rónaszék környéken végzett ásatások során több helyen római kori pénzérmék is előkerültek. Mindezek megerősítik azt a feltételezést, hogy a rómaiak idejében is volt itt sókitermelés, s a régi aknák egyben a sótelep kiterjedését jelzik (8, 10). Több mint valószínű, hogy a rómaiak után a sóbányászatot a 895-896 körüli magyar honfoglalásig az újonnan betelepült gótok (274-376), hunok (376-454) és a népvándorlásban résztvevő más népek is folytathatták (10).

A rónaszéki sóbánya történetét, amely 1778-ig a máramarosi kincstári javak igazgatóságának is székhelye volt, a 11. századtól a 16. század közepéig (14), *Réthy Ferenc*, a kir. kincstár levéltárnoka írta meg 1783-ban. A munka egy példánya a máramarosszigeti levéltárban volt található. Ebben már iratok is szerepeltek, így autentikus forrásmunkának tekinthető. *Szilágyi* a *Réthy* adataira hivatkozva többek között azt írta: „*Máramaros területe 1231 előtt királyi birtok volt, és Máramaros térségét Miklós comes személyében, királyi ispán kormányozta*” (15). Azt, hogy az itt lévő sóaknák királyi birtokban voltak, *Csiba István* 1713-ban kiadott *Magyarország hegyeiről* című munkájában is megerősítette, amelyben azt írta: „*Magyarországban a leghíresebbek és egyben a leggazdagabbak is a Máramaros vármegyében lévő sóbányák, amelyek hajdan házassági ajándék címén Magyarország királynéit illették meg.*” (4). A helyi lakosok régi hagyományaikra hivatkozva úgy vélik, hogy azok csak 1303-ban kerülhettek királyi birtokba (1). Azonban ennek ellentmond *Jan Dlugosz* 15. századi lengyel történetíró *Historia Poloniae libri XII* című, 1615-ben megje-

lent hatkötetes munkája, amelyben azt írta: „Amikor Kunigunda Boleszló V. Wstidliwy lengyel királyné lett, 1239-ben atyjával IV. Béla királlyal Máramarosban járt, ahol atyja őt egy sóáknával ajándékozta meg, amelybe ő egy aranygyűrűt vetett.” (15)*. Egyesek úgy vélik, hogy a *Dlugosz* által leírtak egy rónaszéki sóáknára vonatkoznak (13), ami nem bizonyított. *Rónaszéket* hivatalosan csak 1355-től tartják számon, 1373-tól *Rohina* néven. 1390-ben *Drágfi Balk*, Máramaros főispánja és testvére, *Drágos* kapták birtokba *Rónát* (*Rohina*) és *Felsőrónát*, 1402-ben pedig *Vinczfalvát* (*Alsórónát*) is megkapták (19). 1431-ben már *Salifodina Rona* alakban fordul elő. 1459-60-ban és 1474-ben *Fodine (regales) Rona* néven tesznek róla említést, ahol a sóbányákat és a sókamarat a király birtokolta (3), 1479-től pedig mint *Castellanus in Ronazeék* szerepelt. Az utóbbi elnevezés onnan ered, hogy a 15. században az itteni sóáknák *Erdély* egyik legnevezetesebb családjának, az *Apafiaknak* a birtokában voltak, akik azért, hogy külső támadások esetén az ott dolgozóknak védelmet kapjanak, ide egy kastélyt építtettek. A későbbiekben, egészen 1778-ig (mások szerint csak 1749-ig) *Rónaszék* területi központ is volt, és itt működött a sóhivatal (14).

Rónaszéken 1498-ban már jelentős sókitermelés folyt. Ekkor a rónaszéki sóhivatalnak *Budán* kelt levelében *II. Ulászló* arra utasította *Tharczay János* és *Proll Miklós* máramarosi kamaratiszteket, hogy a sóvágók fizetése s élelmezése ügyében egyezzenek meg (15). Egy 1522. február 2-án kelt okmány szerint pedig ezt és a többi máramarosi sólelőhelyet *II. Lajos* király neje, *Mária királyné* kapta meg (7). Azonban egy szerződés alapján *Mária királyné* tulajdonából ez a sóbánya is *I. Ferdinánd* birtokába került, amit 1541-ben bérbe adott. Miután 1548-ban önálló kamarai igazgatást vezetett be, a rónaszéki sóbánya ügyeit egy itteni bányatiszt intézte (18). De az 1570-ben megkötött speyeri szerződés alapján a máramarosi sóbányák az *Erdélyben* uralkodó *János Zsigmond* fejedelmhez kerültek. Érdemes megjegyezni, hogy ebben az időben a

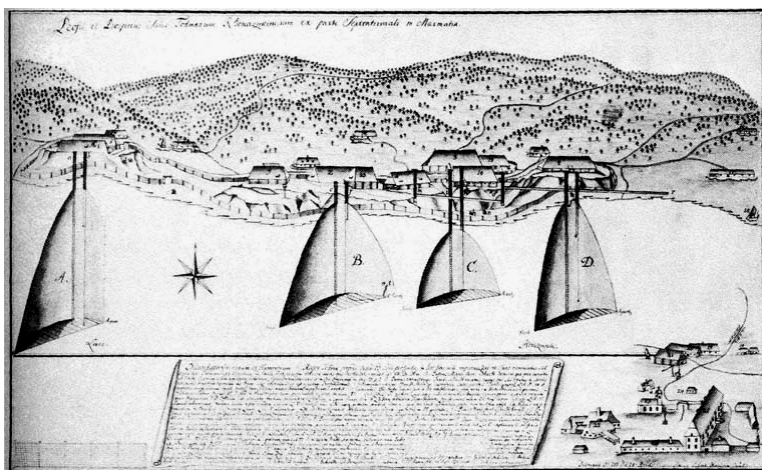
* *Kunigunda* vagy *Kinga* (1224-1292): *IV. Béla* magyar király leánya, *V. (Szemérmes) Boleszló* lengyel király felesége (wstidliwy = szemérmes).

környező városok és falvak a sókitermeléshez egy bizonyos számú sóbányászt voltak kötelesek adni. Így például 1600-ban *Técsőnek* 26 bányászt kellett biztosítani a rónaszéki sóbánya számára. 1626-ban a bányát *Bethlen Gábor* bérbeadta, de 1653-ban az *Approbata Const.* már kincstári birtokként említi (18). Azonban 1672-ben az itt található sóaknák *I. Apafi Mihály* erdélyi fejedelem tulajdonában voltak, s ekkor váltotta vissza a magyar állam. A rónaszéki aknák közül a *Teréz-* és a *Kurucz-aknákat* tartják a legrégebbieknek, de 1674-től már az *Apafi-akna* is művelés alatt állt, amit 1766-ban, amikor elérte a 136 m mélységet, elöntött a víz.

1701-től, a török kiűzése és *Erdély* megszerzése után *II. Apafi Mihály* máramarosi sóbányáit a bécsi kamara vette át, s a sókitermelést *bányagrófok* vezették. Ekkorra a rónaszéki sóaknák közül néhány már beomlott, vagy elöntötte a víz. Ezek között említik például a *Pál-aknát*. 1703-tól a sóbányák *II. Rákóczi Ferenc* kezelésébe, illetve „*fiscale bonum*”-jához kerültek. Ekkor már művelés alatt volt a *Rákóczi-akna*. A *Borromeo Szt. Károly-aknát** 1710-ben kezdték kiépíteni, de csak később került üzembe. 1711-ben három aknát említenek, a nagy-, közép- és kis-aknát. 1719-ben nyitották meg a *Szt. Antal-aknát*, amikor jelentős vízbeömlést is említenek. 1725-ben *Rónaszéken* 104.000 darab sókövet termeltek ki, ami körülbelül 50.960 q kősnak felel meg. 1726-ban a *Rákóczi-* és a *Kurucz-aknák* már nem álltak művelés alatt. Amikor *III. Károly* rendelete alapján 1732-ben *Máramarost* visszacsatolták *Magyarországhoz*, és az itteni aknák újból a magyar állam tulajdonába kerültek, 3 aknát említenek: az *Antal-*, az *Apafi-* és a *Ferdinánd-aknákat*. Ekkor naponta 9 vágás készült, egy-egy vágásból 240-309 darab, egyenként 87-88 font súlyú sókövet termeltek ki, amit *Tokajba* szállítottak. 1735-ben az említett három mellett már a *Károly-akna* is kitermelés alatt állt, s ezekből 261.744 db sókövet bányásztak, ami kb. 128.254 q sót jelent. 1737-ben is 4 akna műveléséről szólnak a források (valószínű, hogy az előbb

* *Borromeo Szent Károly*, *Carlo Borromeo* (1538–1584): olasz bíboros érsek, a katolikus egyház egyik nagy reformátora, a tridenti zsinat (1545–1563) határozatainak első végrehajtója.

említettekről van szó) (2). 1764-től már a *József-* és a *Ferenc-akna* is művelés alatt volt. A régi kör- vagy ellipszis-szelvényű aknákat 1766-ban elöntötte a víz. Az 1674-től kitermelés alatt állt *Apafi-akna* 1776-ban került víz alá, amikor már 138 m mély volt (16). A *József- és Ferenc-aknákat* 1777-től már a *Wieliczka*n bevezetett kamra- vagy csarnokfejtés szerint művelték. 1795-ben a *Ferenc-akna* alapterülete 29.050 m², mélysége 106 m volt (10). A *József-akna* 1864-ig működött, s amikor bezárták, 400 m hosszú, 42 m széles és 72 m mély volt (1). Így 1866-ban a magyarországi sónak a 16 %-át már egyedül a *Ferenc-aknából* termelték ki, amellyel 1893-ban már 110 m mélységben tartottak (6). 1906-ban évi 236.715 q kősót termeltek ki *Rónaszéken*, vagyis a magyarországi sótermelésnek a 11,76 %-át (15, 17), 1909-ben 9,82 %-át, 1913-ban pedig már csak 7,7 %-át. A trianoni békeszerződés után *Romániához* csatolt rónaszéki sóbányát 1934-ben a román *Monopol Társaság* helyezte végleg üzemén kívül. Ekkor a *Ferenc-akna* átmérője 60, mélysége pedig 140 méter volt (1).

A rónaszéki sóbánya madártávlati képe a tárnák keresztmetszéveivel, 1755. (Magyar Országos Levéltár, Budapest.)

Miután a bányászatot leállították, és a felszínről beáramló víz kioldotta az aknák falaiban levő sót, megindult a felszíni suvadás.

Először 1942-ben az *Antal-akna* omlott be, majd követte a többi. Ma már a régi sóaknák létezését csak a beszakadt felszín, a helyükön keletkezett sós-iszapos terület és a beomlott hegyoldalak jelzik.

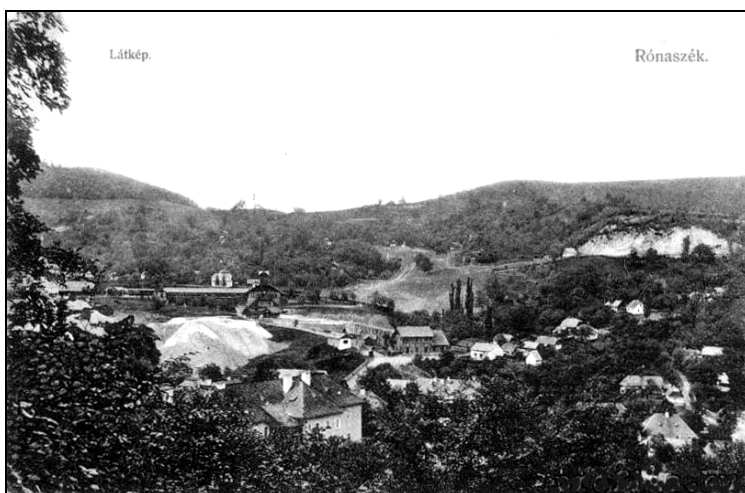
Ami a sószállítást illeti, *Petrus Ransanus* olasz humanista tudós, aki 1488-90 között tartózkodott Magyarországon, az *Epithoma rerum Hungararum* című munkájában azt írta: „A Tisza mellett lakók a kősót Máramarosból, ahol sok sóbánya van, a Dunára viszik.” Az valóban ismert, hogy a középkorban a Rónaszéken kitermelt hajósót szekerekkel és/vagy számárháton, bőrszakokban szállították a Tiszáig. Innen vízi úton került a tokaji és a várkonyi (*Szolnok vármegye*) lerakatokba, ahonnan már szárazföldi utakon szállították tovább, amiről kevesebbet tudunk. De a 16. századtól, vagy talán már sokkal korábban is a Tisza körül elterülő felsőmagyarországi vidékekre különböző szárazföldi útvonalakon szekerekkel is szállítottak sót ládákban vagy hordókban. Ezt *Csiba István* 1714-ben kiadott *Dissertatio historico-physica de montibus Hungariae* című munkájában is megerősítette (4). Egy 1525. június 20-án, Budán kelt oklevél szerint *Szalkai László* esztergomi érsek és *Drágfi János* országbíró királyi adomány címen a nagybányai sókamara-házat és tartozékait *Somlai Jánosnak* s örököseinek adományozzák (12). Ide Máramarosból a hegyen keresztül szekérrel, s *Désaknáról* hajóval szállították a sót. A máramarosi só szárazföldi úton való szállításának ténye az 1635-ös soproni országgyűlés naplójából is kitűnik. Ezt támasztja alá *III. Ferdinánd* 1650. jún. 12-én *Pozsonyban* kelt privilégiuma, amely megerősítette az *Újhelyieket* a *Rakaszon* (ma *Rakaszov, Ukrajna*) való vám-szedés jogában, ahol a máramarosi sót a *Tiszántúlra* szállították (15). *Rónaszéket* már a 17. században út kötötte össze *Mámarossziggettel* és *Bocskóval*. De ismert szárazföldi sószállító út volt a „*via ad fodinas salium ducens*”, vagy *Rákóczi útja* is, amely *Rónaszéktől* *Máragyulafalva* határán s a *Gutin-hegységen* keresztül vezetett *Felsőbánya*, *Kapnikbánya* és *Nagybánya* irányába. A máramarosi sóbányákból a konyhasó mellett, wieliczкаи mintára, a földtől megtisztított, 3 % genciánal és szénnel vegyített darált marhasót, 25 % gipszet vagy szappanos hamut tartalmazó trágya-

sót, valamint ipari só is szállítottak (14). Az ipari só *Felsőbányára, Kapnikbányára és Nagybányára* szállítását Jereb János *Az aknasugatagi sóbányászat* című munkájában is megerősítette, s mint írta: „A fernezelyi amalgamáló, a kapniki lúgozó üzem és négy felsőbányai magánbánya részére 1882-ben 569.211 kg ipari sót szállítottak” (4). A 20. század elejétől a Rónaszéken kitermelt só *Máramarosszigetig* egy keskenynyomtávú vasúton szállították, ahol a kamarai sómalomban megőrölték, majd innen – főleg az exportra szánt só – vonattal szállították tovább (1). A *Máramarossziget és Rónaszék* közötti keskenynyomtávú vasútvonalat csak 1970-ben számolták fel.

I r o d a l o m

1. ASCHNER Imre: Rónaszéki képeslapok. (Kézirat). Szatmárnémeti.
2. BAKÁCS I. János: A sómonopólium Magyarországon III. Károly korában. = *Századok*, 1933. Pótfüzet, 611-653. old.
3. CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. Bp. 1890. Magyar Tudományos Akadémia, 451. old.
4. CSIBA István: *Magyarország hegyeiről*. Miskolc–Rudabánya, 1991. 134. old.
5. JEREB János: Az aknasugatagi sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 17. évf. 1884. 2-3., 11-14., 25-37. old.
6. MERZA Károly: Máramarosi gipsztelepekről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 49-52. old.
7. PÉCH Antal: *Alsó-Magyarország bányaművelésének története*. I. köt. Bp. 1884. Magyar Tudományos Akadémia, 107. old.
8. PORUBSZKY Béla: A rónaszéki sóképződmény települési viszonyai. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 32. évf. 1899. 279-282. old.
9. RÁKÓCZY Sámuel: A bányászat múltja a magyar birodalom földjén. *Bányászati és Kohászati Lapok*, 43. évf. 1910. 613-614., 778-779. old.
10. SCHMIDT László: A máramarosi bányászat fejlődésének története. Sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 331-333. old.
11. SCHMIDT Sándor: A bányászat az 1896-ik évi ezredéves országos kiállításon Budapesten. Sóbányászat. = *Földtani Közöny*, 27. évf. 1897. 56-59. old.

12. SCHÖNHERR Gyula: Máramaros megye általános történetéből – A nagybányai bizottság jelentése. = *Századok*, 1889. 126-139. old.
13. SZATHMÁRY Károly, P.: A Tisza bölcsője. 20., 24. = *Vasárnapi Ujság*, 11. évf. 1864. 146-147., 182-183. old.
14. SZILÁGYI Benő: A rónaszéki sóörlőmalom. = *Magyarország és Erdély képekben*, III. köt. Pest, 1853. 38. old.
15. SZILÁGYI István: Máramaros megye általános történelméből. = *Századok*, 1889. 8. sz. 10-27., 71
16. VÁRADY G.: Máramaros megye. = *Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben*. V. köt. Bp. 1900. 437-461. old.
17. VNUTSKO Ferenc: Magyarország sóbányászatának statisztikája az 1906. évről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 40. évf. 1907. 247-248. old.
18. ZSÁMBOKI LÁSZLÓ: A bányajog és bányagazgatás a 16. és 17. században. = *A magyar bányászat évezredes története*. I. köt. Bp. 1997. OMBKE, 158-159. old.
19. Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában*. I. köt. Bp. 1890. MTA, 451-455. old.

A rónaszéki sóbányák látképe. Képeslap, 1910 körül.

Az aknasugatagi sóbányászat

RÉTHY KÁROLY

Az aknasugatagi sötömb, amely évszázadokon át kitermelés alatt állt, ma a *Romániához* tartozó *Máramaros* területén, *Máramarosszigettől* 18 km-re délre, a *Mára* és *Kászó* közti fennsíkon található ott, ahol a badenien korú rétegek vastagsága néhol a 700 m is eléri. *Motaş I.* román geológus ezen a területen négy rétegtani összletet különített el. Az alsó tufaösszlet homokkő és homokos mészkő beágyazással dacittufából, tufásmárgából és márgából áll globigerinával. Közvetlenül a sötömb alatt gipsz és anhidrit volt jelen, ami *Aknasugatagtól* keletre, *Mikolapatak* község határában látható a legjobban (4). A felette levő sóösszlet *Aknasugatagon*, *Rónaszéken* és tőlük délkeletre *Batiza*, *Jód s Dragomérfalva* mellett volt a legjobban kifejlődve. Ez agyagos márgából, homokkőből és sóból épült fel (5). Az 5,0x2,1 km területen fekvő és 154 m vastag aknasugatagi sötömb felett egy palaösszlet található, amely a legtöbbször csillámban gazdag homokkő-beágyazásokat is tartalmaz. Néhol mészköves homokkő és gipsz is megjelenik pecennel, legfelül pedig egy hamuszürke, sárgásszürke márgából álló márgaösszlet található spirialissal, ami homokkővel vagy tufával társul (5). Közvetlenül a sötömb felett, amelynek dőlése 60-80° északnyugat felé, néhol 1-34 m vastag sóagyag (pallag) is jelen volt. De a délnyugati részen hiányzott, helyette 11-19 m vastag kavics és sárga görköves agyag volt jelen. Ezt követte az 1-2 m vastag sárgásfehér agyag és egy vékony földréteg. Az északnyugati részen a sötömb kísérője zöldesfehér riolit, amely párhuzamosan fekszik a sötömbbel (3).

Jól ismert tény, hogy a honfoglalástól a huszadik század közepéig a sóbányászatból származó jövedelem jelentős szerepet játszott a magyarországi és az erdélyi lakosság életében, vagyis nagy-

mértékben befolyásolta e területek gazdasági fejlődését. Így volt ez *Máramarosban* is, ahol a legjelentősebb sóbányáink egyike *Aknasugatagon* volt, ahol a sóbányászat, ugyanúgy, mint *Rónaszéken*, valószínűleg már az ókorban elkezdődött. Eleinte a fedőréteg letakarítása után több ponton, a feltárt sótömsz felszínén termelték ki a sót (8). Ezt bizonyítják az itt talált kőből, fából és bronzból készült szerszámok, és az 1831 és 1847 között feltárult ókori műveletek nyomai. Ekkor a sőtömsz északi részén, a sóspatak mentén több 8-10 m széles és 10-16 m mély, vízzel telt horpára és kisebb műveletek nyomaira bukkantak. Ezek közül kettőnek a mélysége 48-50 méter között volt. *Aknasugatagon* ugyanúgy, mint *Alsó- és Felsőrónán*, az *Iza-völgy* felső szakaszán *Dragomérfalván* és *Jódon* olyan régi sóaknák kerültek elő, melyek nagyon hasonlítanak a rómaiak által *Erdélyben* hátrahagyott sóaknákhöz (3, 8). Ez azt a látszatot kelti, hogy az *Iza* völgyében és a *Gutin-hegység* alatt a rómaiak által elfoglalt területekről beszivárgó szabad rómaiak itt is bányásztak sót.

A honfoglalás utáni sóbányászatról *P. Szathmáry Károly A Tisza bölcsője* című cikkében ezt írta: „Egy kincstári okirat, s egy nagyobb kéziratban lévő történelmi adat szerint, a huszti várát 1092 körül Szt. László király építette a sóbányák védelmére. Ugyanazon kézirat szerint, a várban olyan követ találtak, melyen 1191 lévén írva” (9). A „*Terra Bogdán*”-ról 1219-ből van adat, ami a történészek szerint *Máramarosban* a *Tisza*, *Iza* és a *Visó* folyók völgyében található (10). Valószínű, hogy innen ered az *Iza* völgyében levő *Bogdánfalva* (ma *Izakonyha*) elnevezése is. De az aknasugatagi sóbánya (fodinae solium) csak 1355-től ismert. Mint település, *Swgathakfalva* vagy *Sugathagh* néven *I. Lajos király* adománylevelében 1360-tól szerepel, amikor a *Mára-völgyben* néhány faluval *Sugatagfalvát* is *Gyula fiának*, *Bogdánnak* adományozta (2). Más feljegyzésekben a *Drágos* név szerepel, így valószínű, hogy a teljes nevük *Bogdán Gyula* és *Bogdán Drágos* volt. *Gyula* itteni birtokosságát igazolják a közelben levő *Máragyulafalva* és *Gyulamonostor* településnevek is. *Petrus Ransanus* (1428-1492) olasz humanista tudós, aki 1488 és 1490 között tartózkodott Magyarországon, *A magyarok történetének rövid foglalata* című

művében azt írta: „*A Tisza mellett lakók a kőst Máramarosból, ahol sok sóbánya van, a Dunára viszik*” (6). Egy *II. Ulászló* idejéből származó okmány szerint a máramarosi sóbányákat 1498-ban a kincstár műveltette (3). Egy másik, 1522. február 2-án kelt dokumentum szerint az aknasugatagi sóbányát, a többi máramarosi sóbányával együtt, *II. Lajos* felesége, *Mária királyné* kapta meg, egy 1548-ban létrejött szerződés szerint pedig *Mária királyné* tulajdonából *I. Ferdinánd* tulajdonába került. Később *I. Ferdinánd* a máramarosi sóbányákkal az aknasugatagi sóbányát is bérbe adta. Az 1570-ben megkötött speyeri szerződés alapján *Máramaros vármegye* és sóbányái az *Erdélyben* uralkodó *János Zsigmond* fejedelemhez kerültek. Így a 17. század végén *Eszterházy Pál* nádornak az uralkodóval 1694-ben megkötött szerződése alapján a só magánosok hozták be *Magyarországra*. 1701-től a török kiűzése és *Erdély* megszerzése után az itteni sóbányák is a bécsi kamara kezelésébe kerültek, s a kitermelést a sóbányagrófok vezették. Ebben az időben alakult ki az egységes sómonopólium. Azonban 1703-tól, a *Rákóczi-szabadságharc* kitörése után a sóaknák már a fejedelem kezén voltak. 1712-től *Paumgartner* lett a máramarosi sóbányák prefektusa, de 1716-ban felfüggesztették állásából, és helyére 1722-ig *Neffzer Márton* került, majd őt 1725-ig *Edlbeck Rudolf* követte (1). Ebben az időben a *Tiszán Tokajba*, szárazföldi utakon a munkácsi, az ungvári, a bártfai, a homonnai és a tárkányi lerakóhelyekre szállították a só. A „*via ad fodinas salium ducens*”, vagyis a *Rákóczi* útján, amely *Rónaszéktől Máragyulafalva (Giulești)* határán és a *Gutin-hegységen* keresztül vezetett, *Nagybánya* irányába fuvarozták a só, ahol már 1713-ban sólerakó volt.

III. Károly 1732-ben kibocsátott rendeletével a többi máramarosi sóbányával együtt az aknasugatagi bányák is a magyar állam tulajdonába kerültek. Később, *Mária Terézia* idején egy 1743. március 15-én kelt királyi rendelet a sóregále egész szervezetét, amely addig a bécsi udvari kamara kezelésében volt, a magyar királyi kamara hatáskörébe rendelte, így az aknasugatagi bányát is. 1772-ben nyílt meg a *Julianna-* és az *Anna-akna*. De 1777-ben az addig működő régi aknasugatagi sóaknákat elöntötte a víz, s ekkor nyitották meg az *Erzsébet-aknát*.

Egy rövid kitermelési szünet után 1787-ben németek betelepítésével az egyesült *Julianna–Anna–Erzsébet sóaknákat* vették művelés alá *Aknasugaton*, amely az *Erzsébet-akna* újbóli megnyitásával kezdődött (9). Mivel a régi *Julianna-aknában* a mélységben sóra nem találtak, 1788-ban É-ÉK és D-DK irányban megnyitották a *Péter és Pál kutatóvágatokat*. Ennek folytán a megművelt tér már 203 m hosszú, 114 m széles és 150 m mély volt. 1799-ben került művelés alá az *Albert-akna*, a *Mihály-aknát* pedig 1802-től vonták be a termelésbe (3). Az itt levő bányákat a 18-19. század fordulóján korszerűsítették; 1803-ban nyitották meg a *Nepomuki (Szent) János-aknát*, melyet azonban 1808-ban 64,5 m mélységnél elöntött a víz. Ezért 1809-ben mélyíteni kezdték a *Teréz-aknát*, de 1815-ben ez az akna is víz alá került, és művelését fel kellett hagyni. Ekkor az aknasugatagi sótermelés jelentősen lecsökkent.

1817-ben a bányászat fejlesztése érdekében a bányamunkásoknak telkeket osztottak, és hat új aknát nyitottak. 1821-től a *Gábor-aknát* is művelték. Az *Albert-aknával* 1822-ben már 130 m mélyen voltak, ahonnan ekkor nyugati irányban egy 233 m hosszú kutatóvágatot hajtottak, mellyel a *Gábor-akna* közelében 97 m széles sósóteget fedeztek fel, de 1824-ben vízbetörés miatt a kitermeléssel felhagytak. 1842-ben ugyancsak az elvizesedés következtében a 81 öl (153,6 m) mély *Julianna-aknában* és az *Erzsébet-aknában* is felhagytak a munkálatokkal. 1850-ben már ezek is teljesen víz alatt álltak, sőt 1868-ban be is szakadtak. 1866-ban az *Aknasugaton* üzemben levő aknák a magyarországi sótermelés 13,8 %-át adták. Igaz, hogy 1868 tavaszán újabb három akna víz alá került, de a *Mihály-* és a *Gábor-akna* még művelés alatt állt, és volt még egy tartalékakna. 1884-ig a *Mihály-aknát* 110 m mélységig, a *Gábor-aknát* 93 m mélységig művelték le. A vízbetörések miatt 1868 és 1900 között a sótermelés ismét jelentősen csökkent: az 1870-es, 80-as években 220.650 q (11), 1906-ban 229.023 q (12) volt a bányászott mennyiség, 1911-ben 200.000 q kősót és 40.000 q ipari sót hoztak felszínre (7). 1913-ban a *Magyarországon* termelt sónak már csak a 8,0 %-át adta *Aknasugatag*, és 1919 után is ezen a szinten maradt.

1940-44-ben az 1926-ban *Sopronban* végzett *Mihalics Imre* bányamérnök, bányatanácsos vezetése alatt állt az itteni sóbányá-

szat. A termelés 1951-ben szűnt meg végérvényesen, és az 1957-58-ban beomlott *Gábor-akna* helyén egy hatalmas tó keletkezett. Ma a 490 m tengerszint feletti magasságban található *Gábor-tó*, ahogyan a helyiek nevezik, *Románia* legnagyobb aknatava, amelynek közelében egy sósfürdő működik. A régi aknasugatagi sóbányászat helyeit már csak a falu határában található 8 aknató jelzi.

Irodalom

1. BAKÁCS István János: A sómonopólium Magyarországon III. Károly korában. = *Századok*, 1933. Pótfüzet, 611-653. old.
2. CSÁNKI Dezső: Máramarosmegye általános történetéből – A városi bizottság jelentése. = *Századok*, 1889. 91-101. old.
3. JEREB János: Az aknasugatagi sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 17 évf. 1884. 2-3., 11-14., 25-37. old.
4. MERZA Károly: Máramarosi gipsztelepekről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 49-52. old.
5. ONCESCU, Nicolae: *Geologia României*. București, 1965. 293-294. old.
6. RANSANUS, Petrus: *A magyarok történetének rövid foglalata*. Közreadja Blazovich L. és Galántai E. Bp. 1985.
7. Révai Nagy Lexikona. I. köt. Bp. 1911. 247. old.
8. SCHMIDT László: A máramarosi bányászat fejlődésének története. Sóbányászat. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 34. évf. 1901. 331-333. old.
9. SZATHMÁRY Károly, P.: A Tisza bölcsője. = *Vasárnapi Ujság*, 1863. okt. 1., 1864. márc. 20.
10. SZILÁGYI István: Máramarosmegye általános történetéből. = *Századok*, 1889. 10-27. old.
11. TÓTH Mike: *Magyarország ásványai*. Bp. 1882. 283. old.
12. VNUTSKO Ferenc: Magyarország sóbányászatának statisztikája az 1906. évről. = *Bányászati és Kohászati Lapok*, 40. évf. 1907. I. köt. 247-248. old.

„Bauxitbánya Vállalat, Pécs”

MENDLY LAJOS

Bányászattörténeti irodalmunk általában foglalkozik a nagymúltú bányavidékek műszaki-gazdasági, de ritkán emberi, szociális körülményeivel is. A csak alig több mint 40 évig működő magyar uránérc-bányászat kezdeteiről tudomásom szerint még nem olvashattunk a szaklapokban, csak az utómunkálatokat és az utódvállalatok tevékenységét mutatták be komoly szakmai cikkekben.

A hazai uránérc-termelés politikai jelentősége miatt évtizedekig szigorúan titkos volt, ezért az éppen emiatt európai színvonalra fejlesztett bányászatának indulásáról szeretnék karképet nyújtani rövid két hónapi figuránsi tapasztalataim alapján.

Szakmai előzmények

1947 nyarán *dr. Szalay Sándor*, a *Debreceni Tudományegyetem* professzora munkatársaival, *dr. Szalay Tibor* és *dr. Földvári Aladár* geológusokkal – a *Magyar Állami Földtani Intézet* javaslatára – hasadóanyagok után kezdett kutatni saját szerkesztésű *Geiger-Müller számlálójával*.

Földtani jelentésének felhasználásával 1953 nyarán a *Magyar-Szovjet Bauxit-Alumínium Rt.* expedíciója alapos kutatása során jelentős aktivitást észlelt *Kővágószőlős* község térségében. 1954 tavaszán már jobb technikai feltételekkel és nagyobb létszámmal folytatták a kutatást, majd a nyár folyamán *Kővágószőlőstől* D-re egy 45 m mély aknát létesítettek, ahonnan kutatási célból kereszt- és csapásvágatokat hajtottak ki.

1955. július 1-i hatállyal a *Minisztertanács* 001/1955 sz. határozata alapján „*Bauxitbánya Vállalat*” elnevezéssel magyar-szov-

jet közös állami vállalat alakult. A magyar vállalati igazgató utáni legfontosabb beosztásokat, sőt még a kisebb pozíciókat is ebben az időben szovjet szakemberek töltötték be, néhány szovjetunióbeli egyetemen végzett magyar mérnök mellett.

1956. márciusában jelentette be a felügyeletet ellátó minisztérium a vállalat magyar tulajdonba vételét, változatlan vezetéssel. A felettes hatóság a hazai szakember-gárda biztosítására 1956 tavaszán *Sopronban* diplomázott fiatal mérnököket irányított *Pécsre*¹.

Dr. Földvári Aladár (1906–1973). (Igazolványkép.)

¹ A kutatómunka elsődlegessége miatt 6 bányaművelő-, 7 geológus-, 12 geofizikus-, 4 olajos és mélyfúró-, 7 földmérő-, összesen 36 mérnököt.

Személyes előzmények

A *Soproni Műszaki Egyetemi Karok Földmérőmérnöki Karán* 1954 őszén kezdtem meg tanulmányaimat azzal a céllal, hogy befejezésük után hazakerülve *Pécsre* bányaiüzemi mérnökség-vezető lehessenek. Havi 200 Ft ösztöndíjat kaptam, amiből a menzai ebéd és vacsora mellett a 75 Ft/hó kamarai lakbér kifizetése után 1, azaz egy Ft-om maradt, amit a tanév során instruálással egészítettem ki, de nyáron kereső – lehetőleg az új szakmámnak megfelelő – munka után kellett néznem.

Így nyertem felvételt 1956 nyári hónapjaira a „*Bauxitbánya Vállalat*” külszíni bányamérés-egységéhez figuránsnak (bányamérő segédmunkásnak), ahol a külszíni fúrások helyének terepi kitűzésénél, de – mivel a fúrások soha nem a kijelölt helyen állították fel a fúrotornyokat –, a tényleges helyük bemérésénél is figuránskodtam. Kaptam egy vállalati kártyát, melynek a személyi igazolvánnyal együtt történő felmutatására a kék parolis kiskatona beengedett a mérnökségi szertár és iroda részére kisajátított kővágószőlősi parasztházba.

Mikor a bányamérési osztály nagy tekintélyű műszaki vezetője, az orosz *Rudnyev* tudomást szerzett rólam, berendelt a vállalathoz, mondván: „*ha praxi, akkor annak itt a helye a központban!*”

Az ő szava szent volt, senki nem bírálta felül, pedig hivatalos nyári gyakorlatra, illetve diplomamunkára a jogutód *Mecseki Ércbánya Vállalat* (MÉV) is csak valamikor 1970 után fogadott egyetemi hallgatókat. A vállalati kártyámra így ráütötték az igazgatósági pecsétet is.

Az adriai kontra balti szintezési rendszer

1956 nyarára önálló üzemekké fejlesztették az *I-es és II-es Kutatási Körletet*, az I. üzem *Kővágószőlős*, a II. *Bakonya* lett. Az utóbbival nem foglalkozom, mert semmiféle kapcsolatom nem volt vele. Az üzemek beruházásaihoz a vállalatnak részletes, összefoglaló földtani jelentést kellett küldenie az illetékes minisztérium különleges (szovjet) egysége részére, igen sok térképmelléklettel.

A pécsi vezérkar legnagyobb meglepetésére a felettes szerv a jelentést melléleteivel együtt visszadobta, egyidejűleg – a munka nagyságához mérten rövid határidővel – elrendelte az *Adriai* helyett a *Balti-tengerre* vonatkozó magassági adatokkal való újbóli beterjesztést.

A két legmagasabb beosztású szakember, a főgeológus és a főbányamérő orosz nyelvű kézikönyvében azonnal megtalálta a két tengerszint feletti magasság számszerű különbségét, a 0,675.... m-t, a szükségesnél több tizedesjegy pontosságával, de előjel nélkül. Tanácsstalanok voltak azonban az előjel vonatkozásában. A föld lapultsága miatt kézenfekvőnek látszott a balti magasság alacsonyabb értéke, de szerették volna feltevésüket igazolva tudni.

Felhívtam telefonon a soproni egyetemet, így megtudtam, hogy sem *Dr. h. c. dr. Tárczy-Hornoch Antal*, a bányamérés-, sem *Sébor János*, az alsógeodézia erdész-professzora² nem érhető el, nyaralnak, így nem tudtam *Rudnyevet* megnyugtatni.

Műszak után felkerestem a pécsi *Dunántúli Tudományos Intézet* földrajztudós igazgatóját, *dr. Szabó Pál Zoltánt*, és kértem a véleményét. A lapultságból eredő magasságkülönbséget ő is logikusnak tartotta ugyan, de egy könyvben lapozva megtalálta, amit keresett. A két alapszint különbsége éppen ellenkező irányú, mert az alpmérést olyan helyen végezték, ahol nagy mennyiségű édes folyóvíz ömlik a tengerbe.

Rudnyev nagyon örült a megbízható helyről származó információnak, de kérte, beszéljek a „magyar tudóssal”, hogy véleményét adja részükre írásban. A tudós válasza: „*kérjék az elvtársak írásban, ő akkor adhat véleményt*”. Ezt szakmai önértékük nem engedte meg, nekiállt hát mindenki – még maga *Rudnyev elvtárs* is – a térképek ún. balti-tengeri magassági értékekkel való ellátásához, melyhez az adott 0,675 m-t le kellett vonni az *Adriai-tengerre* vonatkozó magassági értékből.

A részletek előttem csak évek múlva tisztázódtak. Az *Osztrák-Magyar Monarchia* szakemberei *Triesztben*, a *Molo Sartorián* mér-

² A *Földmérő Kar* (geodézia és geofizika szak) megszervezője és első dékánja.

ték, és az ott elhelyezett mariográf (a tengerszint változását mérő műszer) házacskáján levő magassági „ősjel”-től 3,352 m-rel mélyebbnek határozták meg az *Adriai-tenger* középvízszintjét 1875-ben. Ettől vezették le a *Monarchia* országai, köztük akkori hazánk szintező hálózatának fő-alappontjait is.

A cári *Oroszország* magassági ponthálózatát a kronstadti vízmércénél mért középértékre vonatkoztatták már a 19. században is, a szakirodalomban következetesen „kronstadti” magassági értékek szerepeltek. *Kronstadt* ezres nagyságrendű kereskedelmi, és ugyanannyi hadihajót fogadó kikötőváros és tengeri erősség volt már az előző századforduló idején is. Az említett folyóvíz a bővizű *Néva*, melynek deltájában települt *Szent-Pétervár* és *Kronstadt* is. A *Néva* beömlő vize nem a *Balti-tenger*, hanem annak *Finn-öbléhez* csatlakozó kis *Keleti-öböl* vízszintjét emelte meg ilyen mértékben.

A Szovjetunió az egykori *Észt*, *Lett* és *Litván Szovjet Szocialista Köztársaságok* révén a *Finn-öbölből* kijutott a nyílt tengerre, és a „kronstadti” helyett általánosították a „balti-tengeri alapszint” elnevezés használatát.

Még később tudtam meg, hogy a *Varsói Szerződés* tagállamai – hazánk egy 1953. évi rendelet alapján „egységes alapszint” felírással – a *Balti-tenger Keleti-öblében* levő kronstadti vízmérce értékeire vonatkoztatják magassági hálózatukat. A három nagy magyar geodéziai vállalat már 1955-től foglalkozott az ország felsőrendű szintezési hálózatának az egységes alapszinttel való összehangolásával.

Brunswiga kontra scsoti

Az egyetemen a „tekerős” számológépekkel való ismerkedés első bonyolultabb művelete a négyzetgyökvonás volt. Alapja az azonosság, hogy a teljes négyzetszámok mindegyike páratlan számok összege. A géppel tehát az eredmény sorba beállított számból egymás után mechanikusan le kell vonni a beállító karokkal jelölt páratlan számokat a legnagyobb helyi értéktől kezdve. Ha már nem vonható le valamelyik páratlan szám, a gép csenget, az utoljára

ra használt beállító-kart visszanyomjuk az előző páros számra, majd a kocsit eggyel ugratva folytatjuk a műveletet, végül az eredmény sorban megkapjuk az eredeti szám négyzetgyökét.

A komoly szakmai munka közben adódott a mérnökségen vidámabb hangulatú üresjárat is. A „*Bauxitbánya Vállalat*” minden irodájának alapfelszereléséhez hozzátartozott a fagolyós *scsoti*, az orosz számolási segédeszköz. A joachimsthali (*Jáchymov, Csehország*) uránérc-bányászattól *Pécsre* került fiatal orosz bányamérnök, *Pancsenko* egy alkalommal leszólt a *Brunswiga* hajtókaros számológéppel szemben a főnök által rendszeresen használt hagyományos *scsotit*.

Rudnyev védelmébe vette a „*ruszskij aritmometer*”-t a „*mechanicseskij aritmometer*”-rel szemben, és állította, hogy azzal is lehet négyzetgyököt vonni, sőt gyorsabban, mint a *Brunswigával*. A „start” jelre megindult versenyt *Pancsenko* „gatov!” (kész!) kiáltása után röviddel *Rudnyev* készre jelentése követte. Az egyeztetés után derült ki, hogy *Pancsenko* ugyan hamarabb végzett a gyökvonással, de a nagy sietségben a művelet végén nem tolta vissza a kart az előírásnak megfelelően, ezért *Rudnyev* másodpercekkel később befejezett számolása a saját, és egyúttal a *scsoti* győzelmét is jelentette.

Két hét a kővágószőlősi mérnökség élén

A következő „élményem” szinte hihetetlennek tűnt már akkor is, de különösen az 1960-as évek első felében, a pécsi szénbányászat állományában szerzett tapasztalataim alapján.

A kővágószőlősi mérnökség vezetője *Ete Kálmán* okl. erdőmérnök volt. Közismert, hogy a *Trianon* utáni erdőmérnök-túlképzés miatt a bányamérésnél, az állami és a katonai felméréseknél, a földhivataloknál, a területi igényű beruházásoknál szívesen alkalmazták a geodéziából *Sopronban* jól képzett erdőmérnököket.

A vállalat egyik jogelődjétől, a Balatonalmádi Központi *Bauxitkutató Expedíciótól* megörökölte annak *Balaton-parti* sátor táborát, ahová nyaralni küldhette családos dolgozóit. *Ete Kálmán* is megkapta a szakszervezettől a nyaralási időpontot, de *Rudnyev* –

az aktuális szőlősi feladatok miatt – csak úgy volt hajlandó szabadságra engedni, ha gondoskodik megfelelő helyettesről.

Mikor *Kálmán bá'* közölte velem, hogy rám gondolt, tiszteletteljes mosollyal közöltem, hogy szó sem lehet róla, mert csak a következő szemesztertől fogjuk a bányamérést hallgatni. Azonnal válaszolt, mégpedig kérdéssel: „*De Sébornál már vizsgáztál geodéziából?*” – „*Nála igen!*” – feleltem. „*Akkor pedig el tudod vállalni, mert mindent megtanított, ami a mérnökségi munkához kell!*”

Egy napi gondolkodás után azzal a feltétellel vállaltam el a megtisztelő feladatot, ha előtte legalább egy héten át megismerteti velem a szőlősi bányát és annak geodéziai munkáit. *Rudnyev* beleegyezett, tudomásul vette a helyettesítést. A belépő-kártyámon levő szőlősi pecsét elegendő volt az üzem föld alatti létesítményeire is. A bánya, mint munkahely nem jelentett problémát, mert 1950 novemberében már csilléztem az első meszesi szénbányásztlakások átadás előtti, társadalmi munkában végzendő takarítása helyett egy hétvégi „*Rákosi műszakon*” a pécsbányai *András-aknán*.

Az egy heti ismerkedésből egyetlen műszak lett, amikor *Kálmán bá' Gross György* bányamesterrel dekád-munkaátvétel keretében velem együtt végigjárta – befutotta – a bánya összes telepített munkahelyét. Ekkor jutott tudomásomra, hogy a vájvégek bemérésén, irány- és szintadáson kívül két igen fontos és kényes feladat ellátása is az általam elvállalt két hétre esik. Az addig már részben feltárt 40 m-es szintről a keleti bányamezőben a 60 m-es szintre indított feltáró-ereszkét a megfelelő szint elérésekor nekem kellett vízszintesre állíttatnom, és a mező közepén a 60 m-es szint mielőbbi megnyitása érdekében mélyítendő kisszelvényű vakakna falazott mélyítő-, majd szállítógépterének kialakítását irányítanom.

Két jó figuránsom gondoskodott a függélyező alá álláskor a távcső vízszintesre állításáról – ami *Sopronban* csak a következő félév anyag volt –, ismertek minden munkahelyet és a mérnökségi feladatokat is.

A bányabeli mérésekhez, irány- és szintadásokhoz úgy szállhattunk le a föld alá, ha az aknagárdnál álló kék parolis kiskatonának leadtuk a személyi igazolványunkat a belépőkártyával együtt, ő ezeket egy kis ládikóban őrizte kiszállásunkig. A napi feladataim,

s valóban, a géptér kialakításának irányítása, a lejtakna szintre állíttatása sem haladta meg addigi alsógeodéziai ismereteimet.

Epilógus

Az 1956. októberi forradalmi események nagy veszteséget okoztak a Pécs vidéki uránbányászatnak. Az addigi kutatási eredményeket, térképeket, dokumentumokat részben elvitték a szovjet szakemberek, másrészt illetéktelenek széthordták, illetve „éberség” címén elégették, megsemmisítették.

A vállalat nevét a további titkolózás értelmetlenné válása miatt a 332. P./1956. PM. számú határozat 1956. december 1-i hatállyal *Pécsi Uránércbánya Vállalatra* változtatta.

Több akna víz alá került, a dolgozók egy része szétszéledt; az élet csak lassan indulhatott meg, de már az 1956 tavaszán diplomázott, a szükséges szakmai gyakorlattal is rendelkező magyar mérnökgárda vezetésével. Szovjet szakemberek ezután már csak külső szakértőnek álcázott ellenőrként „segítették” a vállalat munkáját.

Több hónapi helyreállítás után az aknaszállítás, illetve a megkezdett akna mélyítése csak 1957 nyarán folytatódhatott. Ez azonban már másik történet, amit nem az egykori egyetemi hallgatónak, hanem az akkor a vállalatnál dolgozó műszaki szakemberek egyikének kell lejegyeznie.³

³ E kis közlemény megírásához – emlékezetem kiegészítésére és a történelmi hűség érdekében – *A magyar uránbányászat története* (Mecsekérc Rt., Pécs, 2007) című kötetet és az 1956 májusától a vállalatnál működő, ma már nyugdíjas mérnök-kollégák szóbeli közlését használtam forrásul.

A munkáltató neve (otégo) és székhelye	A munka			vállalás			A bejegyzés igazolása
	munkaköze lépés- nek megje	munkaköze (foglalkozása)	boléps- kor	boléps- kor	boléps- kor	boléps- kor	
BAUXITBÁNYA VÁLLALAT	1956. július 4.	munkaköze Lajosméri bányaműve	+				
OROSZLÁNYI SZÉNANYÁR Készítési Feltételi Iroda OROSZLÁNY	1957. VII. 8.	Lajosméri bányaműve	+				

Est a rovatot megírta a munkáltató nem: töltött ki.

Mendly Lajos munkakönyvének azon oldala, amelyen az uránérc-bánya „fedőneveként” használt Bauxitbánya Vállalat bejegyzése található.

BAUXITBÁNYA VÁLLALAT

Ideiglenes belépési engedély

Név: Mendly Lajos munkatárs

Beosztása: bányaműve

Belépésre jogosult.

PS

A személyi igazolvány egyidejű felmutatásával érvényes.

Érvényes 1956. évi aug. hó 30. nap.

1956. évi aug. hó 3. nap.

Ig. Birt. megh.

Mendly Lajos ideiglenes belépési engedélye a Bauxitbánya Vállalathoz.

Hans Dernschwam (?) jelentése a felső-magyarországi bányavárosokról (1528)

Közli: HADOBÁS SÁNDOR

Szűk szakmai körökben ismert, hogy a bécsi *Hofkammerarchiv* gyűjteményében fennmaradt egy 1528-ban kelt német nyelvű kézirat, amely néhány felső-magyarországi (főként dél-szepesi) bányaváros korabeli állapotáról készült jelentést tartalmaz. Szerzője feltehetően *Hans Dernschwam* (vagy magyarosan *Dernschwam* János, hiszen idegen származása ellenére életének nagy részét hazánkban töltötte), a *Thurzó-Fugger vállalat* vezető magyarországi munkatársa. A több szempontból is érdekes dokumentumot először *Jozef Vlahovič* szlovák történész közölte 1964-ben *Slovenská med' v 16. a 17. storočí* (A szlovák réz a 16. és a 17. században) című művében. Az iratnak a mai Magyarországra, konkrétan Rudabányára vonatkozó részét *Vastagh Gábor* publikálta nyelvünkön (*Bányászati és Kohászati Lapok*, 117. évf. 1984. 5. sz. 341-342. old.) A jelentés eredeti teljes szövege azonban gyakorlatilag hozzáférhetetlen a hazai kutatók számára, mert *Vlahovič* említett munkája csak néhány példányban lelhető fel könyvtárainkban. Ezért talán nem lesz haszontalan, ha folyóiratunk hasábjain újra közreadjuk. Fordítására nem vállalkozhattunk, de a rossz németiséggel írt dokumentum olvasása és megértése a középkori német szövegekben jártas kutatók számára nem jelenthet gondot. Előbb azonban szenteljünk néhány szót a (feltételezett) szerző személyének, és adjunk magyarázatot a címben szereplő kérdőjelre.

Hans Dernschwam 1494. március 23-án született *Brüxben* (ma *Most, Csehország*). Gazdag patrícius család sarja. 1507-től a bécsi, 1509-től a lipcsei egyetemen tanult, 1510-ben baccalaureátusi fokozatot szerzett. Az 1510-es évek elején *Itáliába* ment, ahol *Ba-*

kócz Tamás környezetébe került, akivel 1514-ben Magyarországra jött. Budán II. Ulászló udvarába került, s a király olasz származású bizalmasa, Balbi Jeromos (olaszul *Girolamo*, latinul *Hieronymus*) titkára lett. 1517-ben Thurzó Elek szolgálatába lépett, és Besztercebányára költözött. Thurzó a nagybányai pénzverő vezetőjévé nevezte ki, majd 1520-ban Budára vitte. 1525-ben a Fugger-Thurzó bányavállalkozás pénztárosa lett, éppen akkor, amikor a Szapolyai pártján állók politikai agitációja következtében feldúlták a Fuggerek budai ügynökségét és raktárait, lefoglalták bányáit és egyéb létesítményeit, valamint megszüntették rézbányászati jogosítványát.

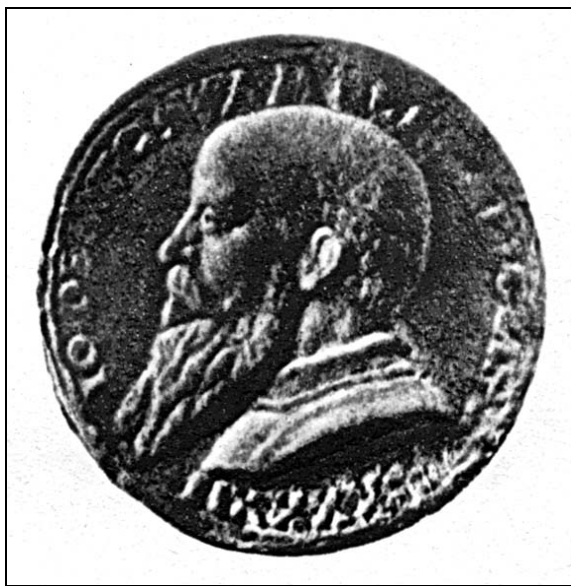
Dernschwam közreműködött a Fuggerek érdekeltségeinek visszaállításáról és a II. Lajossal kötendő haszonbérleti szerződésről folytatott tárgyalásokon. Ezek eredményeként 1526-ban 15 évre ismét a Fuggereké lett a besztercebányai vállalat. Mint Anton Fugger bizalmasa, 1528-29-ben az erdélyi sókamarák, 1529-49-ben Besztercebányán a Fugger-vállalat vezetője.

1553-ban a Verancsics Antal vezette követséggel Isztambulba és a szultán kisázsiai székhelyére, Amasziába ment, ahonnan 1555-ben tért vissza. Jelentős könyvtárat gyűjtött, amit örököse eladott a bécsi udvarnak, s így napjainkig fennmaradt. Ex librisét Albrecht Dürer rajzolta. A erdélyi sóbányákban ásatásokat végeztetett. Római feliratokat másolt, ez a gyűjteménye is az utókorra szállt. 1568-ban hunyt el Csesztén. Ez a település az egykori Pozsony vármegyében, Vöröskő vára alatt fekszik; német neve Schattmansdorf, ma szlovákul Časta. A 16. század elején leégett, 1523 és 1537 között a Fuggerek építették újjá. 1538 táján Dernschwam birtokot vásárolt itt, ahová öreg napjaira visszavonulhatott. (Itt jegyezzük meg, hogy a szlovák életrajzi lexikon 1567-re teszi halálának évét.)

Fennmaradt műveiből 1984-ben magyar nyelvű válogatást adott ki az Európa Könyvkiadó Erdély. Besztercebánya. Törökországi útinapló címmel, Tardy Lajos alapos bevezető tanulmányával. Ebben szerepel például a Jelentés az erdélyi sóbányászatról 1528 c. munkája is. Könyvtárának katalógusa 1984-ben jelent meg Szegeden. (A Dernschwam-könyvtár. Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke.)

S végül röviden arról, hogy miért szerepel közleményünk címeiben a kérdőjel. Bár *Vlachovič* és nyomában mások is egyértelműen *Dernschwamnak* tulajdonítják a dokumentumot, szerzősége mégis vitatható. Szövege ugyanis a július 28-i dátumot adja meg (év nélkül) a bányavárosi látogatások kezdőnapjaként. De ha ez valóban 1528-ra vonatkozik, amint a forrásközlő állítja, akkor mégsem lehet *Dernschwam* a szerző! Ugyanis a *Tardy Lajos* hivatkozott tanulmányában olvasható adat szerint 1528. július 4-én a *Fuggerek* megbízásából *Erdélybe* indult, hogy átvegye ottani vállalatuk vezetését. Tehát jó három héttel később nem járhatott a *Szepességben*. Két lehetőség kínálkozik: vagy az évszám helytelen (esetleg egy-két évvel korábban is sor kerülhetett a szemleútra), vagy más készítette a jelentést, csak *Dernschwam* iratai közé keveredett.

A szerző személyétől függetlenül a dokumentum jelentős értékkel bír a benne szereplő bányavárosok – *Svedlér*, *Szomolnok*, *Rudabánya* és *Gölnicbánya* – korabeli történetére vonatkozóan.

Dernschwam János éremképe.

(Az irat levéltári jelzete: HK, v. u. G., fasc. 2, fol. 82-84 v.)

Item adi 28. Juli ist her Mathes Pribitzer und ich sampt ainem ungri-schen edlman, so her Tursso hat heraufgesandt, geritten durch den Zips auf dieselben pergkstet und sein zum erstenn komen in ain pergstet, heist der Schwelder. Da sein arm leut, pauen wenig, vermegen es auch nit. Si machen 1 jar 50 inn 100 mark und etlich centen kupfers. Die habenn verleger auss der Leuttsch auch von Kascha, die si mit plei verlegenn, auch zu zeitn, mit gelt. Si nemen 1 cent plei umb 2 $\frac{3}{4}$ fl., geben die silber auf iren prand 14 in 14 $\frac{1}{2}$ lot per 5 $\frac{1}{2}$ fl., die kupfer zu 3 $\frac{1}{2}$ fl. Es ist jederman frei, da mit seinem silber und kupfer, allein si geben das neund ertz, sagt uns der Saurer, der hern Tursso kamergraf ist. Er verkhauf dasselbig urbar etwa ein ganntz jar jzt um 16. fl., ist ein arm ding bei der stat.

Item darnach send wir gerittenn 2 meil auf Schmelnitzs, da macht man 1 jar ungevörllich in 1200 centen kupfer unnd etwa 800 mark. Si send auch frei mit irem silber und kupfer, geben si, wem si wölln, allain si gebenn urbar von dem ertz, nemlich das 10 ertz, sagt mir der kamergraf Sebastian Saurer. Er verkauf solch ertz auch 1 jar etwa umb 150 fl., sondern si muessen auch in kamer gebenn den 9. cent kupfers, das es gesaigert wird. Das ist zuvil und da kondenn si nit besten, das macht, das der perg in abnemen ist, sondern si hand ain fortl, so lönen im 1 jar nur 6 mal und geben alweg halb gewannndt Gerlitzer tuech 5 eln per 1 fl. Darnach, so es die arbeiter nit bedurff, so müssen si 6 eln per 1 fl. gebenn. Darnach gibt man ain jeden gewerckhen fur den andern halben tail wein, pier, salz, fleisch, in suma alles, was not ist dazzu und da hand si also ain gewin. Aber wen her Tursso darein sech und nem nit den 9. cent, sondern etwa den 15. cent oder, wie man es macht, so wurd man vester pauen. Das ich acht, es hat her Tursso mer dan jzt.

Es ist zweierlei ertz, das ain ist ain kiss und derselb gang ist wol 22 lachter prait und niemant waiss, wie tief oder lanng hinder sich und fur sich get, man acht es fur ain ewigs perckwerch und si hannd ir rechnung, das si 10 par solchen kiss per 1 fl. mögen zu wegen pringen. Rechen 1 par auf 2 centen und 16 centen auf 1 huel und rechen, wan si 4 hul haben, sol inn 16 lot feinsilber werden und neben dem kyss hand si schifer ertz, das gibt kupfer und nit silber und hand ain rechnung, das si 5 par und 1 fl. Megen bekomen und si nemen 2 tail kyss, 1 tail kupfer und hand ir rechnung mit 10 heyer; mogen si ain kupferoffen fudern 1 gantz wochen und mit dem kupferoffen machen si altag ain tegl kupfer, das ist 2 centen und das helt 11,12,13,14, in 16 lot, dan der kyss ist zu zeiten reicher,

armer dan das ander. Dasselbig kupfer, das saigern sy, so ist dasselbig gesaigert kupfer auch geschmeidig. Si mögen darauss, schmiden, kessl, pfannen, was man wil, so bedurfen sy 1 jar 5 in 600 centen plei und solch plei nemen si, wo sy wöllen von iren verlegern in der Leitzsch, von der Kaschau, Krackhau. Das plei lassens alles von der Leitzsch auf die Schmelnitz furn und gelthfurlonn von 1 centen 6 den. und in der Leitzsch nemen si 1 centen plei um 270 auch 275 den. Darnach ein jeder sein vertrag hat mit seinen verlegern.

Es send auch nur 3 händler auf der Schmelnitz. Die Saurer handt fast mer, als die andern. Seine 2 bruder, die handlens mitainander, darnach send die Kascher hern, hand auch ain handl, darnach ist ainer, haist Hanss Kwysl, ist des Kwysels bruder auf der Kremnitz. Der hat auch ain handl, ist aber fast abkomen, also, das er fast verdorbn ist. Die Saurer, ich acht nit, das si vil gelts hand, sonder, wie ich vernimb, so piessen si nit ein mit irem handl, dan si auch ain fortal hand, man mus in das 7 ertz schitten van wegen, das si die kunst haben, dan das ertz stät alles im wasser und ist dassleb pitter wasser, das eisen hinfirst. Ir kupfer verkauffen si auch in die Leutzsch, dan daselb umb send fil khupferhämmer, so komen si auch weils gen Kascha und weiter in Sibenbirgen, auch gen Craca. Es send van der Schmelnitz 6 meil in die Leutzsch, 2 meil gen Rosenau, sagen, es sei sechs von der Schmelnitz per Kascha auch in die Leutzsch.

Weiter hand die 2 Saurer die kunst fur sich allein, da mus man in das 7 ertz schitten und dasselb wasser, das si heraustreiben, hat die art, das es das eysen frist. Nun hand si fil lang trög, darein than si klotzeisen, das gantz vol ist und der trög sovil als etwan 3 in 3500 centen eysen, darein legen. Dan si hand, die Saurer, zunegst ein eisenpergwerck, das geringst eysen thun si darein in die trög, das ander verkhauffen sy in Siebenbürgen Nun leiten si dassleb wasser, das von ainem trog an den andern rind und so frist es das eysen und so send ir 3 kratzen alle wochen das eysen einschleimb gleich wie ein rost darvon und denselben schleimb thun si darnach zu hauffen und also frist das wasser das eysen aintzing gar wegk. So thut man immer mer eysen in die trög und wan si dan fil schlaimb hand, so schmelzen si es und nemen auf der weld khain zusatz, allain sein schlacken und lassen es durch den offen, so ist es gut und geschmeidig khupfer als das ander, so si aus dem ertz machen und sy machen 1 gantz jar ungevörllich in 400 centen khupfer aus dem eysen und hand ein rechnung, das auss 4 centen eisen wirt 3 centen khupfer oder auss 5 centen 4, darnach das wasser starkh ist. Wan es fest regnet, so kompt das regenwasser in die zechen und wäscht es darvon, wirt das wasser starkh.

Dasselb kupfer hat khain silber. Si khauffen auch alteysen, es sei, was wöl, alten härnasch, nagl oder anders, 1 cent per 40 den. Je durrer das eysen ist, je polder frist es das eysen wegk, das wasser, das ist je ein wunderlich handl. Ich acht, si mogen 1 jargewinn daczu haben 4 in 500 fl. Man macht auch daselbst khupferwasser oder vittriol, des möchten si 1 jar machen in 600 centen. Si kondens es aber nit verkhauffen. Si geben 1 cent umb 2 fl. Er welt ainstails, so seit man in auch in ainem pleyen kessl, gar seltzam zu.

Item darnach send wir zogen van der Schmelnitz auf die Ruda. Ist ain gute tagraiss, mus ainer fru aus sein und nun wol reitn durch Rosenau. Ist nit fast sicher, dan es send dazwischen edlleut, haissen Bebeckhen, die haben diener, die nit fast zu loben send. Man hat ir zuelzt 5 zu Rosenau gehangn und das also nit fast sicher ist. Das gelt von der Schmelnitz gen Ruda und wider das silber von der Ruda auf die Schmelnitz zu pringen.

Nun zu Ruda ist ain silberpergwerch, hand ertz genug, wo man ein-senckht, find man ertz genug, wiewol es nit vast reich ist. Wan dassleb perckwerch anderswo leg, so het man grossen nutz darvon, aber es send lauter Ungern aldau, die hand ackerlannd genug, auch waingartn und lassen auch khain Teutzschn daraufkomen. Si hand auf iren hutten khain wasser, si haben gantz klaine oflein. Wen si anlassen, werffen si ain anzal plei in offen und setzen im sein anzal ertz und kol auf. Darnach nimpt er das plei herauss und treibt es ab und nimpt sein silber und tregt es haimb. Si hand es gantz fein zugericht, das man mag 4 plaspalg treiben genugsam, dan geben si 1 schicht 12 den., ainem hayer 1 schicht 6 den. Machen 1 tag 1 ½ schicht. Si send schuldig ir silber in die kamer zug geben, da hat der Sebastian Saurer ain untergrafen, der ist ein Pfaf, ain gut man, ist von dan purtig, paut auch selb mit, macht auch freilich die meisten silber. Dem gibt man 1 wochen 1 fl., helt rechnung, nimpt die silber von im und gibt im das plei. Vor hand si silber geben in die kamer 1 mark per 4 fl. 25 den., sondern si hand es geprand etwa auf 12 lot, 1 quintel weniger oder mer und das plei hat man inen zur Ruda müssen geben 1 cent umb 2 fl. 56 den., sondern her Turzo hat es jtz gemacht, das si die silber auf die prob muessen geben 15 lot um 5 ½ fl. und das plei nemen 1 cent um 3 fl. Sondern si beschworn si fast und begeren, das man 14 lot wolt nemen per 5 ½ fl. Si muessen 1 jar haben jtz in 400 centen plei. Es sendt vorzeiten wol 20 hutten gewesen, jtz send nur 7 hutten. Es send ungrisch perckleut. Als ich vernimb, so geben si die silber nit halb ein. Nun hat man si bisher daz zu nit kondens pringen, das si es par hand eingeben. Der Michl Meidl hat vil versucht mit im, weil er die kammer hat gehalten. In soma zuletzt hat er ein vertrag mit inen

gemacht, das si auf 1 cent plei 2 mark silber schuldig sein in die kamer zug geben. So hat er die furstin von Trentzsch von jeder mark silber gewin geben 60 den., das war fur 12 lot feinsilber. Hat er geben 4 fl. 25 den. und der furstin 60 den., thut 4 fl., 85 den. und das plei hat er in muessen darlegen 1 cent um 2 fl. 56 den. Man fiert das plei von der Leutzsch dahin, rechnet man 8 meil, und man gibt furlon von 5 centen 1 fl., auch von 4 centen 1 fl., darnach der weg ist. Ich hab erfragt, von Craca auch in die Leutzsch zalt man auch von 5 centen auch von 4 centen plei 1 fl. und darzue, was man dem dreissiger in der Leutzsch und vierzigst im Kesmarkh pringt und die maut.

Item von der Ruda send wir wider zuruckh auf die Schmelnitz gezogen und dan send 3 meil auf die Gilnitz. Da ist ain alt perwerch, da ist vorzeitn ain muntz gewesen und ain schlos. Jtzund hat man das schlos gar zerstört. Ligt 4 meil von Kasscha. Es send arm leut alda. Sy send auch frei mit irem silber und khupfer. Die von Kascha verlegen si alle. Die urbar geben si, das ist das 10 ertz, gefelt herrn Turzo 1 jar 70 in 80 fl., wan vermöclich leut da waren. Das ertz ist gut aber wenig, Darnach send wir gezogen in ain marckh, haist Krumpach 2 meil. Ist 1 eisenpergwerckh, gehört in Reichenau, ain schlos also genand, auch jtzund zu stat. Das sol her Turzo auch einnemen und daselb haben wir hern Turzo, edlmen gelassen und wir sein in die Leutzsch 4 meil gerittn, darnach wider in Neusoll, zwar zuvor auf die Priss und also habt ir, was wir haben ausgericht.

I r o d a l o m

BABINGER, Franz: Hans Dernschwam, ein Kleinasienforscher des XVI. Jahrhunderts. = *Deutsche Rundschau für Geographie*, 1913.

BERLÁSZ Jenő: Dernschwam János könyvtára. = *Magyar Könyvszemle*, 79. évf. 1963. 4. sz. 301-316. old.

Dernschwam, Ján. = *Slovenský biografický slovník*, 1. köt. Martin, 1986. 465-466. old.

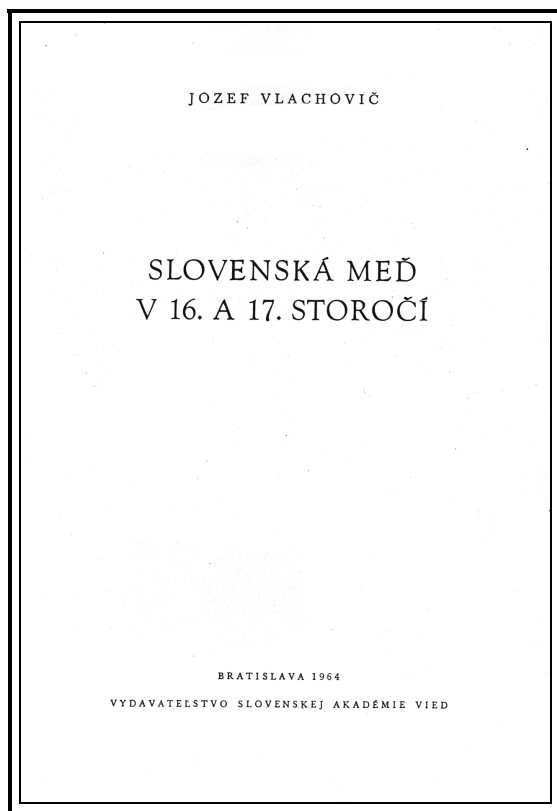
Dernschwam János. = *Új magyar életrajzi lexikon*, 2. köt. D–Gy. Bp. 2001. 127. old.

HERMANN Zsuzsanna: Hans Dernschwam könyvei között. = *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyve*, 1968.

KALUS, Peter: *Die Fugger in der Slowakei*. Augsburg, 1999. Wissner, 283-284. old.

KÜHNDEL, J.: Ján Dernschwam, vzdelaný faktor Fuggerovcov na Slovensku (1494-1567). = *Historické Štúdie*, 1. évf. 1955. 168-187. old.

- RATKOŠ, Peter: Neznámy úvod Dernschwamovho memorialu. = *Slovenská Archivistika*, 16. évf. 1981. 1. sz. 97-106. old.
- TARDY Lajos: Egy éles szemű, hideg szívű krónikás a 16. századból. = Hans Dernschwam: *Erdély. Besztercebánya. Törökországi napló*. Bp. 1984. Európa Könyvkiadó, 5-73. old.
- VLACHOVIČ, Jozef: Ján Dernschwam. = *Vlastivedný Časopis*, 25. évf. 1976. 2. sz. 80-84. old.
- ŽUDEL, Juraj: *Fuggerovci na Červenom Kameni 1535-1583*. Bratislava, 1991. Veda, 131 old.

Jozef Vlachovič könyvének címlapja – ebben jelent meg először Hans Dernschwam jelentésének eredeti német szövege 1964-ben.

Főbányabejárási jegyzőkönyv 1893-ból¹

II., befejező rész

Közli: HADOBÁS SÁNDOR

20. Vashegyi bányák. A főbejárási bizottság október 14-én reggel Dobsináról Vereskőig és Murányon keresztül Vashegyre rándult, ahová késő este érkezett.

Október 15-én vasárnap a bányák művelése szünetelven a bányatérképek vizsgáltattak meg. Cséti tanár úr² a f. évi augusztus hó 16-ától szeptember 18-áig tette felméréseit a vashegyi bányán a 21., 22., 23. és 24. bányatelkekről 6 részletes térképet készített, éspedig a Ferenc József-táró síkjában egy függélyes keresztmetszetet, mely a települési viszonyokat ábrázolja, és öt alaprajzot, melyek az Antal-folyosó, Sándor-folyosó, László-táró – Ferenc József-tárói körfolyosó és a Ferenc József-táró szintek műveléseit ábrázolják.

A bizottság azt találta, hogy a térképek nagy gonddal és szakísmerttel készítették. Azonban Cséti tanár a 2 év előtti megkezdett általános térképnek a kívánt kiegészítésén a folyó évben semmit nem dolgozott, az itt a Vashegyen azon állapotban találtatott, amelyben 2 év előtt volt.

Tekintve, hogy a vashegyi bányauzem szakszerű szabályos vezetésére szükséges, hogy egy tökéletes és az összes régi és új bá-

¹ A főbányabejárási jegyzőkönyv I. részét a *Bányászattörténeti Közlemények* VIII. (2009. évi 2.) számának 125-137. oldalán közzétük.

² Cséti (1884-ig *Chrismar*) Ottó (Buda, 1836 – Lucsivna, Szepes megye, 1906): bányamérnök, selmecbányai akadémiai tanár, 1894-től főbányatanácsos. Szakterülete a bányaméréstan volt, melyen hazánkban úttörő munkásságot végzett.

nyamíveléseket és a települési viszonyokat magában foglaló általános térkép rendelkezésre álljon: a bizottság kívánatosnak tartja, hogy ezen megkezdett térkép egy szakember által teljesen kiegészíttessék és befejeztessék.

21. A bizottság október hó 16-án a vashegyi bányákat bejárta; a Péter–Piszmó-tárón bement, megvizsgálta a Péter–Piszmó táró és Antal folyosó szintjei között szemben levő fejtéseket. Onnét lement az Antal folyosó alatt 16 méterrel mélyebben hajtott Középfolyosón a László-táró szintjére, onnét a kötélpálya-állomásra és a Ferenc József-táróba, és végre megsejmelte az utóbbi torkolatánál tervezett kincstári kötélpálya-állomás helyeit.

A Péter–Piszmó-táró és Antal-folyosó közötti szinten dolgozik jelenleg a 24. bányatelekben 6 fejtőcsapat és a 23. bányatelekben egy csapat, mégpedig mindannyian a 3., vagyis a fedőtelepen.

Ezen fejtések az Antal-folyosó szintről fölfelé haladva, attól most 10-14 méter magasságban vannak; a telep a fejtéseknél 10 – 20 méter vastagságok között változik, és igen gazdag és tiszta vaskövet tartalmaz.

E szintek között a 21. és 22. bányatelekben a 2., vagyis a középső telepen dolgozik 3 fejtőcsapat az Antal-szinttől fölfelé 6 méter magasságban. A telep a fejtőhelyeken folyton változó és terjedelmes dudorodást képező vastagságokban fordul elő, és csak olyan gazdag és tiszta vaskövet tartalmaz, mint a 3. telep.

Mindkét telep előjövetele egy csapásban, dőlésben mint vastagságban felette szabálytalan, és felette vigyázni kell, hogy egyes elszigetelt fészkek hátra ne hagyassanak. Ennélfogva megújítatik az 1892. évi főbejárás jegyzőkönyv XIX. pontjában foglalt azon határozat, hogy a fejtőpásztákból a bányatelek határáig kutató keresztvágatok hajtassanak.

Egyúttal szükségesnek tartja a bizottság, hogy a bányatelek lefejtett szintjeiről fejtési térképek készíttessenek, melyeken az összes lefejtett teleprészek pontosan berajzolva legyenek.

22. Az Antal-folyosó szintjén az 1., vagyis fekütelepre eddig feltáróvágat nem hajtattott, mivel a társulati szomszéd művelések után azon nézet uralkodott, hogy ezen telep a 21-22. telek határain kívül esik. Cséti tanár felvételei alapján azonban remélni lehet, hogy e telep legalább részben e telkekben előtálálható lesz.

Határoztatik, hogy a Wekerle folyosó szintről a 133. felmérési pont közelében az Antal folyosó szintre egy, a telep dőlését követő feltörés hajtassék, és ha az a telepet az Antal-szinten a 21. és 22. telkekben megtalálja, akkor annak e magasabb szinten való feltárására e szinten egy alkalmas keresztvágat lesz hajtandó, mely a fekvő telepeknek lefejtésére szolgálni fog.

23. Az Antal-folyosónak a 24. bányatelekből a Béla-akna felé való folytatása a 233. határpont közelében beomolva találtatott, és épp annak helyreállításán dolgoztak.

Határoztatik, hogy ezen folyosó helyreállítása eréllyel folytassák, hogy azon át a keleti bányatelkekkel való összeköttetés mielőbb létesíttessék.

24. A főbejárasi bizottság azután a dénesaknai létrákon leszállott az Antal-folyosó alatt 16 méter mélységben fekvő középső folyosóra, melyen jelenleg egy új fejtőszint feltárása van munkában. Szükséges lévén ezen új fejtőszintnek nevet adni. A főbejárasi bizottság javaslatba hozza, hogy az új szintnek a miniszterelnök Öexcellenciája neve, Wekerle adassék, és hogy evégből öexcellenciája felső beleegyezése kikéressék.

25. A Wekerle-folyosó szintjén a Dénesaknától északra hajtott keresztvágat mindhárom telepet átmetszette, és a fekvőtelep fekvő követ, a chlorispalát elérte.

Ezen keresztvágatból a 2. telep csapása irányában a 22. telekből a 21. telek határán túl egy feltáró járat hajtatott, onnét pedig az 1. telepre egy másik keresztvágat, hol egy feltáró munkáscsapat dolgozott, mely az 1. telepet elérte, és abban 5 méter vastagságig haladt, a telep tisztátalan ankerit tartalmú vaskövet találtak.

Egy másik feltáró munkáscsapat a 3. telepben csapásirányban hajtott járatban dolgozott, és a fő keresztvágattal körülbelül 12 méterre haladt. A járat az első négy méternél vaskőben, azután 7 métert meddőkőben haladt, és az utolsó 1 méternél ismét elérte a telep fedőjét.

A Wekerle-szinten dolgozik azon kívül 2 fejtő munkáscsoport: az egyik az 1. telepen pátvaskövet termel, mely tömör, jó minőségben fordul elő, a másik csapat a 2. telepen barnavaskövet, mely szintén gazdag és tiszta minőségű.

A bizottság kívánatosnak tartja, [hogy] az Antal [szint] alatt fekvő alsó szinteken csakis pátvaskő termeltesék, mely az Antal színen elő nem található; míg ellenben a barnavaskő-termelés az Antal szintre és a keleti bányatelekre korlátoztassék mindaddig, míg e szinteken elegendő fejtőhely berendezhető lesz. A keleti bányatelek rövid idő múlva üzembe vehetők lesznek, tehát ott több fejtőcsapat lesz elhelyezhető; határoztatik tehát, hogy a Wekerle szinten barnavaskőre semmi fejtés ne üzessék, és az ott dolgozó fejtőcsapat a keleti bányatelek előkészítésénél alkalmaztassanak.

26. A Wekerle-szintről a 24. bányatelek feltárása legközelebb szükséges leend.

A bizottság határozza, hogy az ezen telekben csapás irányában létesítendő járat a 3. telep fedőjében hajtassék.

27. A bizottság azután a Dénesaka létráin leszállott a László táró szintre. Ezen szinten két munkáscsapat találtatott, melyek a 3. telepen pátvaskövet fejtenek, az egyik csapat a László szint felett 4 méter magasságban a Cséti térkép 160. mérési pontjánál tiszta, jó minőségű és igen gazdag pátvaskövet termel, a másik csapat szintén ily magasságban a 152. mérési pont kelében hasonló jó minőségű pátvaskövet fejt.

A jelenleg termelt összes pátvaskő a Rimamurány-Salgótarjáni társulatnak adatik át azon 100.000 q pátvaskő számlájára, mely a társulatnak folyó évi március 7-én 15742. szám alatt kelt rendelettel eladatott.

A társulati igazgatóság iratbeli megkeresése folytán ezen pátvaskő-mennyiség szállítása folyó évi október 1-étől 1894. évi október 1-éig terjedő időre állapítottatott meg.

Hogy ezen szállításnak eleget lehessen enni, szükséges lesz a pátvaskő-termelésre 8 fejtőcsapatot folytonosan alkalmazni.

E fejtőhelyek berendezésére ennél fogva a László-táró szinten a 2. telepet újból fel kell újítani, mivel az a telephez vezető keresztvágat a társulat által a bérbe adott alsó teleprészekben végbevitt munkálatok folytán összeomlott.

A bizottság a bánya kőzetét e ponton megismerlélvén azt az alsó mívelések folytán annyira meglazulva és megrendülve találta, hogy a beomlott közép-keresztvágat helyreállítása helyett célsze-

rűbbnek véli a 2. telepet a főkereszt-vágatból felnyitni egy a csapás irányában hajtott járat által, határoztatik tehát, hogy a 2. telep feltárása ezen módon létesíttessék.

28. A bizottság azután a László-tárón át a kötélpálya-állomásra ment. Ott a mázsálási könyveket megvizsgálta.

A könyvek rendesen vezetve találtattak, és a könyvvezetés egyszerűsítésére nézve némi útmutatás adatott.

29. A társulati kötélpálya üzemen kívül taláztatott f. évi szeptember hó 10. óta nagyobb mérvű javítás alatt áll és megindulása csak november hó folyamán várható.

A társulat a folyó évben már 195.000 [q] kincstári vaskövet elszállított, tehát ha a kötélpálya üzembe jön is, a kincstárnak legfeljebb az év vége felé fogja a hiányzó 5000 q [vaskövet] elszállítani. Ezen körülménynél fogva a termelt vaskő szeptember 16-a óta a rakodóterre készletben rakatik. A bejárásnál ott körülbelül 21.000 q vaskő-készlet taláztatott, melyből körülbelül 1500 q pátvaskő, a többi barnavaskő.

A munkások ennél fogva részint a Rimamurány számára pátvas-követ fognak termelni, részint a keleti bányatelkek feltárásánál fognak alkalmaztatni és csak annyi fog a barnavaskő-fejtésnél hagyni, hogy abból havonként körülbelül 10.000 q termeltessék.

30. A bizottság azután a Ferenc József-altárót járta be. Ott a társulat munkásai a lemívelt telepek keresztezésénél az altáró ácsolatán és száraz fallal való megerősítésén dolgoztak.

A szerződésben és az avval kapcsolatban levő 1891. évi 56.378. sz. rendeletben ki van kötve, hogy a bérlet megszűntével az altáró 16-18 cm vastag tölgyfa-ácsolattal és vastag lapos kövekből falszerűen rakott szárazfallal kiépíttessék. Az altáróban a társulat az 1. telep keresztezésénél 25 méter, a 2. telepnél 6 méter hosszban az ácsolatot és szárazfalat már beépítette. A ácsolat a szerződés szerint helyesen kiépítve taláztatott, de a mögött levő fal nem felel meg a szerződés kikötéseinek. Az arra használt kövek kicsinyek és falazásra nem alkalmas alakúak, és nem falszerűen vannak beépítve, hanem berakat szerint van azokkal az ácsolat mögötti üreg kitömve, úgy hogy a fal a felső rétegek nyomása ellen a legkisebb biztosítékot sem nyújtja; az altáró gárdozata mö-

gött eddig felállított fal tehát nincs a szerződésnek megfelelően kiépítve.

A bányavezetőség jelenti, hogy a fal ezen szerződésellenes kiépítése miatt ismételve tiltakozott és a társulat bányavezetőségét a szerződés feltételeire többször figyelmeztette, de mindhiába.

Ennek folytán határoztatik, hogy a bányavezetőség az altáró falának ily módoni beépítését tovább ne engedje, és azonnal írjon a társulati bányaigazgatóságnak, és szólítsa fel, hogy az eddig beépített falazatot a szerződés értelmében újból kiépítse, és aszerint intézkedjék, hogy az altáró falának további kiépítésénél a szerződés megállapított feltételei szigorúan figyelembe vétessenek, és egyúttal az egész ügyről kimerítő jelentést tegyen szabályszerű úton a Pénzügyminisztériumhoz.

31. A bizottság megsejmelte a Ferenc József-altáró előtt tervezett kincstári kötélpálya-állomás elhelyezésére szánt területet és a bányavezetőség által készített és felterjesztett tervet. A kötélpálya berendezését tárgyalta és megállapította: a bányavezetőségnek útmutatást adott, hogy a tervet a hozott megállapodások értelmében átdolgozza és újból felterjessze.

32. A bizottság azután tárgyalás alá vette a keleti bányatelkek lemivelésének kérdését, mely az 1892. évi október hóban tartott főbejárás jegyzőkönyvének XXIII. pontjában tárgyalatott. A keleti telkeknek annak alapján elrendelt eltárását a bányavezetőség eddig azért nem kezdte meg, mivel a társulat a Clotilda folyosóját, melyen a feltárás kivihető, helyenként beomlani hagyta, annak helyreállítását csak szeptember 17-én, mikor a bányavezetőség erre felszólította, kezdte meg. A folyosó helyreállítása már az 50. bányatelekiig haladt.

Határoztatik, hogy a bányavezetőség a kellő munkáscsapatokat haladéktalanul az 50. és 49. bányatelkek járatainak helyreállításához odaállítsa, hogy ezen telkek régi műveleteit jó karba helyezék, és ott az ércfejtést mielőbb megkezdjék.

33. A keleti bányatelkek közül a 60. és 56. számúnak feltárása a benyújtott terv és költségvetés alapján a f. évi 61.406. sz. rendelettel engedélyezve és elrendelve van, tehát határoztatik, hogy mielőbb a társulat a Clotilda-folyosót ezen telekiig helyreállította,

ezen telek feltárása a legnagyobb eréllyel vitessék végbe, és ha azokban a telek feltáratik, az azonnal fejtés alá vétessék.

34. A keleti bányatelek gyors eltárása és lemívelése igen szükséges, mivel a társulat a Clotilda-folyosó használatát csak néhány évre engedte át, ennél fogva a bizottság szükségesnek tartja, hogy a fentemlített 2 telken kívül még a 67. bányatelek is mielőbb feltárassék és üzembe vétessék. Evégből a társulati bányaigazgatóság felkérendő volna, hogy a 6. bányatelek közelében hajtott keresztvágatát a kincstári feltárás céljaira átengedni [szíveskedjék], és ha az átengedtetik, akkor azon pontot, hol a keresztvágat az érctelepét átmetszi, csapásirányban egy feltáró járat a 67. telekben hajtandó. Ha pedig a társulati keresztvágat át nem engedtetik, akkor e bányatelek közvetlen a Clotilda-folyosóból egy keresztvágat által tárandó fel.

35. A főbejárás alkalmával azon sajnos tapasztalástétetett, hogy az eddig tett feltárások szerint a vashegyi bányákban a kincstárnak már kevés pátvaskő áll rendelkezésére.

Ezen tényt szem előtt tartva és a Rimamurány-Salgótarjáni társulatnak eladott 100.000 q pátvaskő záros időre kikötött szállítására tekintettel határoztatik, hogy a Vashegyről pátvaskő [a] tiszolci olvasztó részére csak azután szállíttassék, ha a 100.000 q a társulatnak teljesen átadva leend. Továbbá, hogy azután is a vashegyi pátvaskő-termelés csökkentessék.

36. Az 1892. évi októberben tartott főbejárás a jegyzőkönyv XXIX. pontjában azt határozta, hogy a kötélpálya-állomáson a társulat területéből a kincstár által 10 évre bérelt ércrakodó tér és kovácsműhely térbérletének meghosszabbítása iránt felterjesztés tétessék. A bányavezetőség ezen felterjesztést néhány nap előtt küldte be a z[ólyom] brézói hivatalnak.

Határoztatik, hogy ezen ügy folyton szem előtt tartassék.

37. A kincstár a Vashegyen csupán távolabb vidékről való munkásokat alkalmaz, és ezek elhelyezésére nem áll rendelkezésre csak is a Péter–Piszmó tárónál 65 m³ űrtartalmú kis munkáslaktanya, mely legfeljebb 15 munkás elhelyezésére szolgálhat, és a Ferenc József-tárónál újabban engedélyezett szintén kis laktanya, mely legfeljebb 18 embert fog befogadhatni.

Tekintve, hogy a Vashegyen körülbelül 80 munkás állandóan alkalmaztatik, a laktanyák annyira túlszűfölva vannak, hogy a köz-igazgatási hatóság legközelebb tartott helyszíni szemlénél a bányavezetőséget emiatt megintette.

A főbejárasi bizottság ezen körülménynél fogva szükségesnek tartja, hogy a vashegyi munkások elhelyezésére egy ház 3 lakószobával és egy kórszoba építtessék.

Ezen épület elhelyezésére a bizottság alkalmatlannak találja a kincstár tulajdonában levő ama telek alsó végét, amelynek másik végén bányafelőri lak van építve.

38. Október 17-én a bizottság a főbejárás által észlelt viszonyokat és a bányaiüzemvitelt vette tárgyalás alá, és a jelen jegyzőkönyv szerkesztését folytatta.

Október 18-án reggel a bizottság Vashegyről Tiszolcra rándult, ahová délben érkezett.

39. Tiszolci bányák. A bizottság délután a marnai bányához rándult és azt bejárta. Itt két fejtő munkáscsapat és egy feltáró csapat van elfoglalva.

A bizottság a bányában bement az Ó-Masna-tárón, a bánya középrészén a táro talpa alatt 2 méter mélységben üzött egyik fejtést megsejmlélte. A bánya ezen részében a fejtés az 1. talpfolyosótól felfelé egész ezen szintig haladt, és az ezenközben előfordult oligonit és érctelepét már majd' teljesen lefejtette. A még lefejtendő talpmaradék itt csak 4-5 méter hosszú, és november hóban teljesen le lesz művelve.

Onnét a bizottság az 1. talpfolyosóra és a bánya északi részén a folyosó talpa felett 3 m magasságban üzött másik fejtést megvizsgálta.

Az érctelep itt tiszta és jó minőségű oligonitot tartalmaz, és körülbelül 8 méter vastagságon felfelé húzódik, és a legnagyobb valószínűséggel a 8 méter[rel] magasabban levő Ó-Masna-táróig előtalálható lesz, tehát a bánya e pontján még szép mennyiségű oligonit-érc lesz lefejthető.

Onnét a bizottság létrákon a 13 méterrel mélyebben fekvő 2. talpfolyosóra szállott le, mely keresztvágatot képez, onnét a csapás szerint déli irányban hajtott feltáró-járatot megsejmlélte. Ezen já-

rat vájvége a keresztvágattal 13 méterben elérte egy hét előtt az érctelep, és abban eddig 2 méterre behatolt.

A telep igen szép fehér oligonit-ércet tartalmaz, melyben fekete barnakőérc (piroluzit) elszórt fészkekben előfordul. A telep úgy a fekvő, mint a fedő felé, valamint felfelé is szélesedni látszik. Tehát itt szintén szép mennyiségű érc lefejtésére van kilátás.

Határoztatik, hogy a talpfolyosó északi fejtőhelyéről és a 2. talpfolyosón újabban feltárt érctelepből külön-külön oligonit és barnakő átlagos ércpróbák veendőik, melyek vegyelemzés végett a z[ólyom]brézói hivatal útján V[a]jda Hunyadra lesznek küldendők.

Általános ügyek. 40. A főbejárási bizottság az összes bányánál azt tapasztalta, hogy a bányajogosítványok térmértékek határai egyszerű vékony facölöpökkel vannak megjelölve, melyek nehezen feltalálhatók, és nem nyújtanak kellő tájékoztatást a kincstári bányabirtokra nézve.

A bizottság szükségesnek tartja, hogy a kincstár összes vashányabirtokain a határpontok facölöp helyett határkövekkel láttassanak el, melyekben a kincstári tulajdon („kir.”) jellel és a bányamérték adományozásainak szabályszerű jelei maradandólag bevésvé legyenek, kíváncsatos továbbá, hogy ezen határkövek minden öt évben legalább egyszer helyi szemle által megvizsgáltassanak.

41. A főbejárás, amint a jegyzőkönyv számos pontjából kitűnik, azt találta, hogy a kincstári bányabirtokok felvétele, biztosítása és rendezése, valamint a folyamatban levő bányaművelések felmérése, ellenőrzése és térképezése nem eszközöltetik oly mérvben, amint azt a kincstár érdekei megkívánák.

A főbejárási bizottság meggyőződött egyúttal arról, hogy a bányavezetőséggel megbízott főmérnöknek alig van annyi ideje, hogy a szétszórt és távol eső bányákat a szükséghez mérten bejárja és megvizsgálja; ott a bányák üzemvitelét megfelelő eréllyel és gondnal vezesse és az avval összefüggő kezelési és számadási teendőket is ellássa; tehát a főmérnöknek nincs meg a fizikai ideje arra, hogy a bányabirtokok rendezését és a folyton előre haladó művelések felvételét is teljesíthetné. A legközelebb melléje rendelt bányagyakornok ugyan nagy segítségül szolgál neki, de leginkább

csak arra, hogy a rendes bányauzemvitelt erélyesebben és gondosabban vezethesse.

A főbejárási bizottság tehát felette kívánatosnak tartja, hogy a fent elősorolt bányarendezési, felmérési és térképezési teendőkkel egy külön e célra kirendelt bányamérnök megbízzák, kinek ezen feladat teljes befejezésére több év lesz szükséges.

42. Több tárgy nem lévén, a jegyzőkönyv bezáratik.

Kelt Tiszolcon, 1893. évi október 18-án.

Návay Gyula
Wagner Vilmos
Branszky Vendel

Néhány szakkifejezés magyarázata az I-II. részhez

Bányamérték: egy, a külszínen 12544 négyszöglől ($45116,4 \text{ m}^2$) egyenszögű négyszöggel meghatározott terület, melynél a rövidebb oldal legalább 50 öl (106,2 m), s amely terület alatt a bányászati jogosítvány a végtelen mélységig terjed; ez az egyszerű mérték.

Bányatelek: ugyanazon adományozásban foglalt több bányamérték együttvéve.

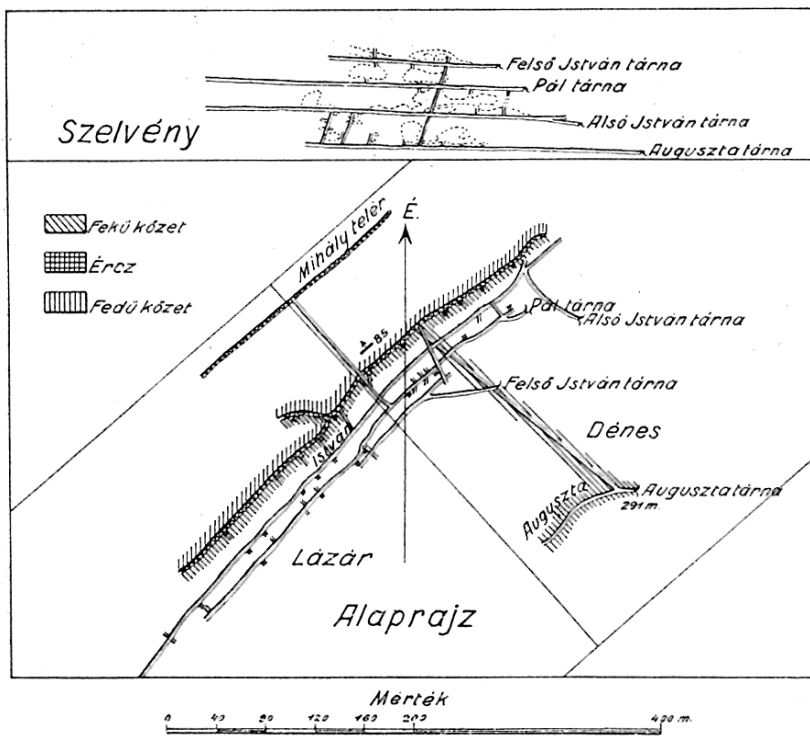
Főbejárás: régi jog szerint a bányaszék által negyedévenként, valamint a királyi biztosok által tartott bányajárás.

Határköz: a bányatelkek között vagy mellett adományozott oly kisebb terület, melyre egy törvényes bányamérték nem fektethető.

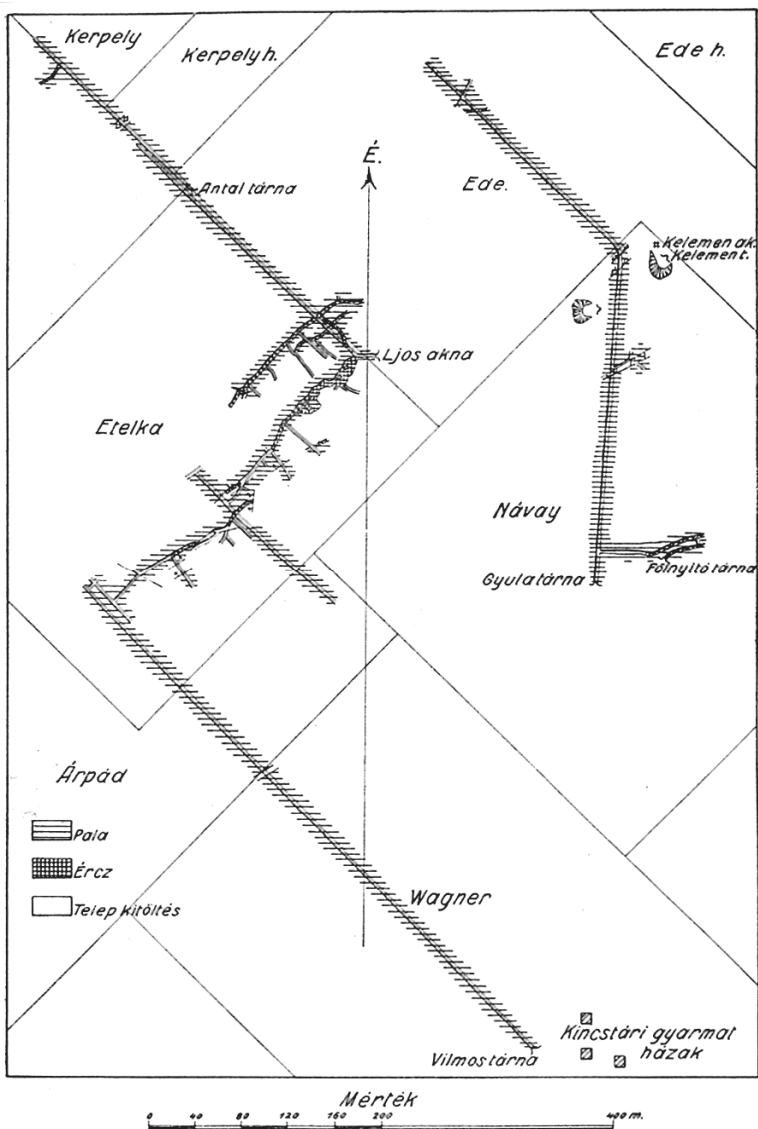
Zártkutatómány (szabadkutatómány): egy bizonyos terület, amelyen kizárólagos kutatási joggal rendelkezik a bányavállalkozó.

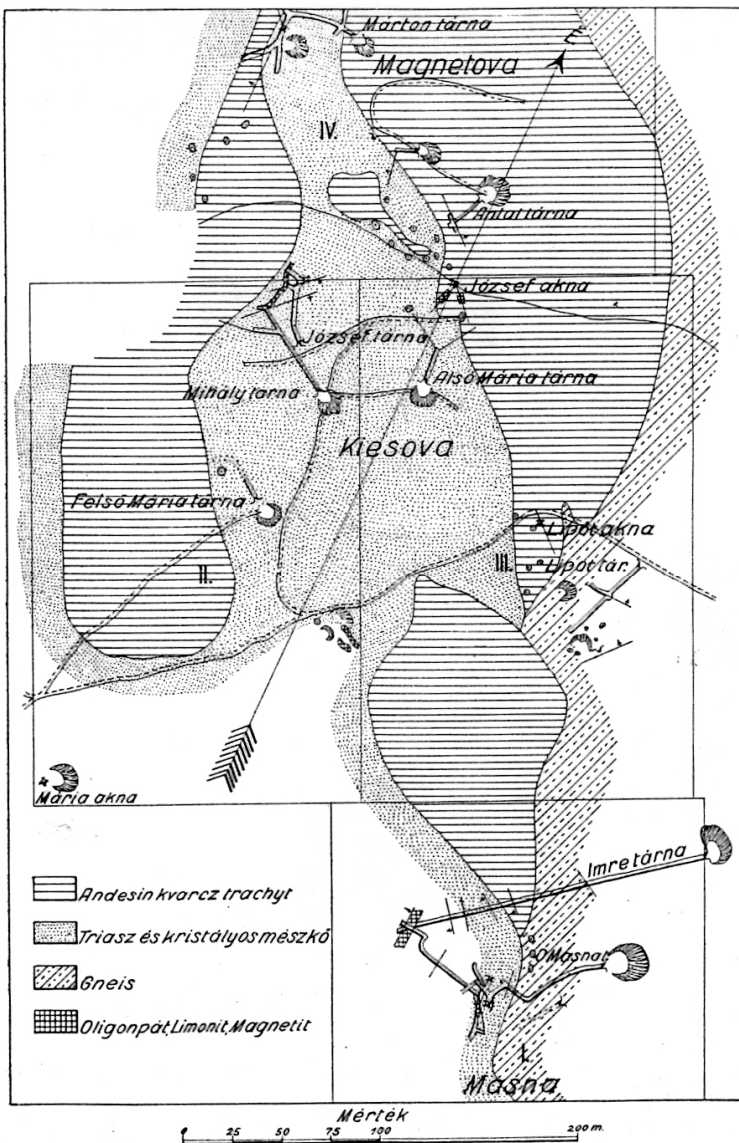
Á b r á k (Az I-II. részhez)

1. ábra. A nadabulai m. kir. állami vaskőbánya alaprajza és szelvénye.
(Forrás: Papp Károly: A magyar birodalom vasérc- és kőszénkészlete,
Bp. 1915.)

2. ábra. A rudnai m. kir. Vasércbánya bányatelkeinek és teléreinek alaprajza. (Forrás: Papp Károly: A Magyar Birodalom vasérc- és kőszénkészlete, Bp. 1915.)

3. ábra. A tiszolci m. kir. állami vasércbányák helyszínrajza. (Forrás: Papp Károly: A Magyar Birodalom vasérc- és kőszénkészlete, Bp. 1915.)

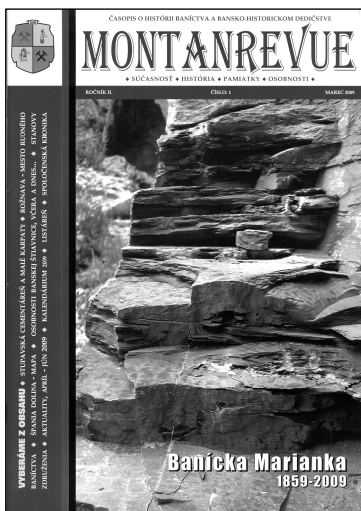
Újdonságok Szlovákiából

HADOBÁS SÁNDOR

Az 1990-es évek végétől ismét egyre több bányászattörténeti kiadvány jelenik meg *Szlovákiában*, annak ellenére, hogy az iparág helyzete ott sem különb, mint nálunk. Köszönhető ez annak, hogy megerősödtek a bányászati hagyományörző szervezetek, és munkájukhoz jelentős társadalmi ösztönzést, valamint központi támogatást (is) kapnak. A bányahelyek és -vidékek igyekeznek megőrizni és közkinccsé mindazt, amit még lehet az egykori bányászatból, ha másként nem, állandó vagy időszakos kiállítások formájában. Több esetben színvonalas magángyűjtemények számára biztosítottak bemutatóhelyet, mint például a *Rozsnyótól* északra fekvő *Alsósajón* (*Nižná Slaná*), ahol a régi iskola épületében *Dušan Vandrášik* rendkívül gazdag és értékes kollekciója tekinthető meg.

A hagyományörzés egyik legcélszerűbb, ma már viszonylag könnyen megvalósítható, s talán a legszélesebb körben ható formája a történeti jellegű publikációk megjelentetése. Rövidebb írások – cikkek, tanulmányok – közlésére sokféle periodika áll rendelkezésre a napi- és hetilapokon át a tudományos, szak- és ismeretterjesztő folyóiratokig, az elektronikus sajtóról nem is beszélve. De a legjobb megoldást e téren mégis a könyvek jelentik. Az átfogó vagy egy-egy bányahely, bányavidék történiáját feldolgozó monográfiák, az iparág technika- és kultúrtörténetének egészét vagy részterületeit, nevezetesen személyiségeinek munkásságát bemutató kötetek, a tudományos konferenciák anyagát közreadó gyűjtemények mind-mind értékes hozzájárulást jelentenek a bányászat és a rokon szakmák évezredek hagyományainak megőrzéséhez és továbbadásához. E felismerés is közrejátszhatott abban, hogy az utóbbi években ismét gazdag montanisztikai könyv- és folyóirat-

kiadás jött létre *Szlovákiában*, melynek néhány újabb (2008-tól napjainkig terjedő) eredményére kívánjuk felhívni a figyelmet, tekintettel arra, hogy a legtöbb esetben a történelmi *Magyarországgal* kapcsolatos munkákról van szó.

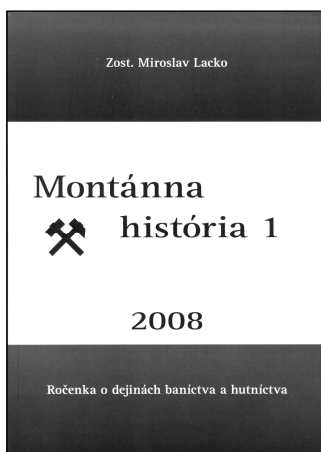

séggel lát napvilágot; e sorok írásáig (2010. április) hat száma hagyta el a nyomdát. Mérete A/4, terjedelme változó (22-34 oldal). Kiadója a *Szlovákiai Bányászegyesületek és Céhek Szövetsége* (*Združenie baníckych spolkov a cechov Slovenska*), szerkesztősége az egykori híres palabánya-helyen, *Máriavölgyben* (*Mariánka*) működik, főszerkesztője *Jozef Král'*. A szerkesztőbizottságban kiváló szakemberek kaptak helyet, közöttük *Miklós László* professzor, a korábbi szlovák környezetvédelmi miniszter is.

A folyóirat nem szakmai-tudományos, hanem inkább magazin-jellegű, de szerzői az adott téma jeles szakemberei, így pontos, megbízható információkat nyújt. Különösen gazdag és szép az eddigi számok képanyaga. A részletes tartalmi ismertetésre sajnos nincs módunk, csupán néhány érdekes témára hívjuk fel a figyelmet. A 2008. évi egyetlen számban a *Kis-Kárpátokban* fekvő *Pezinok* (Bazin) bányaváros áll a középpontban, tekintettel arra, hogy fennállásának 800. évfordulóját ünnepelte, s ebből az alkalmából

itt rendezték a szlovákiai bányásztelepülések első találkozóját. A következő szám (2009/1) vezető témája *Marianka (Mária-völgy)* palabányászatának története, amelyről tudományos konferenciát rendeztek. A 2009/2. szám főként a gömöri bányászat múltjával foglalkozó írásokat közöl. A 2009/3. számot részben a 2009. augusztus 10-én bekövetkezett súlyos (20 bányász halálát követelő) nyitrabányai (*Handlová*) bányaszerencsétlenség áldozatai emlékének szentelték. A 2009/4. szám legérdekesebb anyagai a selmecbányai betlehemről és a *Szlovák Bányászútról (Slovenská banská cesta)*, vagyis a bányahelyeket összekötő turistaútvonalról szólnak. Végül a legfrissebb (2010/1.) lapszámban az ásványi nyersanyagok termelésének jövőbeni szlovákiai lehetőségeiről olvashatunk több írást. Sajnos a folyóirat árusításra nem kerül, beszerzése ezért körülményes, a legjobb megoldás az előfizetés.

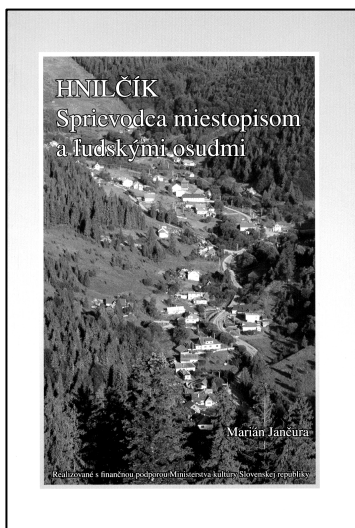
A szlovákiai bányásztörténeti irodalom vezető orgánuma egészen napjainkig a selmecbányai *Szlovák Bányászati Múzeum (Slovenské Banské Múzeum)* évkönyve (*Zborník*) volt. Első kötete valamikor az 1960-as évek közepén jelent meg, azóta viszonylagos rendszerességgel – az utóbbi időszakban kétévenként – kerül az érdeklődők kezébe. A 2009-ben publikált XXII. szám 302 oldalon 18 tanulmányt, 26 könyvismertetést és 17 perszonáliát (személyi vonatkozású közleményt) tartalmaz.

A selmecbányai *Zborníknak* azonban 2009-ben „vetélytársa” született: *Montánna história* címmel bányász- és kohásztörténeti tanulmányokat tartalmazó gyűjteményes kötet jelent meg, amely az elképzelések szerint a jövőben évente kerül majd kiadásra. (A címlapján a 2008-as évszám szerepel, de valójában 2009 a megjelenés éve.) A nagyméretű (A/4), 271 oldal terjedelmű könyv 13 tanulmányt és 7 rövidebb írást közöl, változatos témakörökben. Olvashatunk egyebek mellett *Thurzó János*ról és a

Thurzó-Fugger-vállalkozásról (Marián Skladaný), a dubniki (vörösvágási) nemesopál-bányászatról (*Peter Semrád–Lucia Krchňáková*), a Coburg hercegi család kohászati üzemeiről (*Lubomir Mihok–Petra Fečková*), a bányamentő-szolgálat megszervezésének kezdeteiről (*Eugen Kladivík*) stb. A személyi részben a magyar kutatók által is jól ismert és tisztelt *Rudolf Magula* (született 1932-ben) bányászattörténeti munkásságának méltatását és műveinek válogatott, de így is terjedelmes bibliográfiáját olvashatjuk. Az új periodika szerkesztője és kiadója a mindössze 22 éves *Miroslav Lacko*, aki fiatal kora ellenére már hírnevet szerzett magának a szakterületen: például közreadta a szlovákiai bányászat- és kohászattörténeti irodalom 1983 és 2005 közötti historiográfiáját (Bratislava, 2007).

Szerzői kollektíva munkája a *Szepesség* bányászattal és kohászattal kapcsolatos technikai emlékeit bemutató kötet (*Technické pamiatky spojené s banskou a hutnickou činnosťou na Spiši*, Spišská Nová Ves, 2008.) Sajnos nem volt még alkalmunk kézbe venni, mert a könyvet gyorsan szétkapkodták. Azért szólunk mégis róla, mert az ipartörténeti szempontból rendkívül fontos területről talán ez az első ilyen jellegű munka, ezért érdemes a figyelemre.

2008-ban jelent meg először, 2010-ben pedig másodízben is kiadták *Marián Jančura* könyvét *Hnilčíkről* (*Hnilčik. Sprievodca miestopisom a ľudskými osudmi* – magyarul: *Hnilčik. Kalauz helyrajzzal és emberi sorsokkal*). Ezt a települést magyarul 1899-ig *Kis-Hnilecnek*, később *Szepespataknak*, németül *Eisenbachnak* nevezték. A *Szepesség* déli részén, *Igló* és *Nálepkovo* (*Merény*, *Wagendrüssel*) között, festői környezetben fekszik. Amiért számunkra érdekes: a mai község több kis bányahely – köztük két régi, nevezetes vasércbánya-telep, *Rosztoka*

(Ráztoky) és Bindt – egyesülésével keletkezett 1961-ben. Lakóinak száma jelenleg valamivel kevesebb, mint 500 fő. 1845. évi felvidéki útján *Petőfi* is járt erre, úti jegyzeteiben a következőket írja róla: „*Van e fenyvesek között egy kimondhatatlan szép L alaku völgy. Kis-Hnilec... vagy hogy hívják. Az első fogadónál, melyet benne találtam, reggeliztem, bár ezt már Iglón is tettem; már előtte megpillantám a kocsmárosnét, ki igen szép volt, s én kocsmárosnék iránt különös hajlandósággal viseltetem.*”

A szlovákiai bányászat- és kohászat-történeti könyvkiadás megújítója és jelenkori kiemelkedő személyisége a kassai *Tibor Turčán*. Magánvállalkozása, a *Banská Agentúra* világszínvonalú kiadványokkal örvendeztette meg a szakembereket, közülük több is díjat nyert a legszebb szlovákiai könyvek versenyében. Legfrissebb publikációja a nyitrabányai nagyipari szénbányászat 100 éves évfordulójának alkalmából jelent meg *Igor Reiff* szerkesztésében (*100 rokov priemyselnej ťažby uhlia Baňa Handlová*, Košice, 2009).

Peter Štefanča rozsnyói bányamérnök, bányászat-történész munkája a híres *Andrássy-család Sajó-vidéki* bányáit és vasgyárait ismertető, A/4 méretű, sok színes képpel illusztrált, mindössze 28 oldalas, de szép és tartalmas kiadvány. (*Bane a železiarne rodiny Andrássyovcov*. A szerző kiadása, Rozsnyó–Rožňava, 2009.) Lapjairól megismerhetjük a csak a 18. században grófi címet szerzett família kiemelkedő tagjait és az iparág történetében játszott kiemelkedő szerepüket. A tanulmányhoz alapos angol, német és magyar nyelvű összefoglaló csatlakozik, ami használhatóságát széles körben lehetővé teszi.

Folytathatnánk a sort, de talán ennyi is elegendő annak érzékeltetésére, hogy milyen gazdag és változatos napjaink montánhistóriai szakirodalma *Szlovákiában*. Ismerete nélkül nem lehet teljes a történelmi *Magyarország* bányászatának és kohászatának múltjáról alkotott képünk. Ezért tartjuk fontosnak, hogy folyóiratunk hasábjain rendszeresen hírt adjunk a szakterületünkre vonatkozó legfontosabb szlovák nyelvű publikációkról, mert egyébként a nyelvi nehézségek miatt nemigen figyelnek rájuk a hazai kutatók.

A közelmúltban szerencsére nálunk is némi előrelépés mutatkozott ezen a téren, melynek legérdekesebb eredményeiről a tervek szerint következő számunkban tájékoztatjuk majd olvasóinkat.

T a r t a l o m

Tanulmányok

A Zsolnayak és a bányászat. (<i>Mendly Lajos</i>)	3
Riegel Antal, a pécsi vasérckutató. (<i>Dr. Biró József</i>).....	17
A sportélet kezdetei Rudabányán. (<i>Dr. Zádor Tibor</i>)	29

Közlemények

Lőcse és Kassa rudabányai származású jegyzője, Jacob Gulden. (<i>Hadobás Sándor</i>).....	37
Aknaszlatina, az európai sóbányászat egyik fellegvára. (<i>Réthy Károly</i>)	42
A rónaszéki sóbányászat. (<i>Réthy Károly</i>).....	49
Az aknasugatagi sóbányászat. (<i>Réthy Károly</i>)	57

Élő múlt

„Bauxitbánya Vállalat, Pécs”. (<i>Mendly Lajos</i>)	62
---	----

Archívum

Hans Dernschwam (?) jelentése a felső-magyarországi bányavárosokról. (Közl: <i>Hadobás Sándor</i>)	71
Főbányabejárás jegyzőkönyv 1893-ból. II., befejező rész. (Közl: <i>Hadobás Sándor</i>)	79

Szakirodalom

Újdonságok Szlovákiából. (<i>Hadobás Sándor</i>)	92
--	----

Bányászattörténeti kiadványok

- Agricola, Georgius:** *Bermannus, avagy beszélgetés az ásványok csodálatos világáról...* Miskolc – Rudabánya, 1994. 234 old.
- Agricola, Georgius:** *A föld alatti élőlények.* Ford.: Tóth Péter. Rudabánya, 2010. 97 old., 24 ábra.
- A rudabányai vasérctelep a korai szakirodalomban 1882-1939.* Szerkesztette: Szakáll Sándor. Rudabánya, 2001. 134 old.
- Az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Közleményei I–III.* Rudabánya, 2004-2006.
- Bányászattörténeti Közlemények I–IX.* Rudabánya, 2006-2010.
- Balogh Béla – Oszóczki Kálmán:** *Bányászat és pénzverés a Gutin alatt. Nagybánya és környékének bányászata, ércfeldolgozása és pénzverése 1700 előtt.* Miskolc – Rudabánya, 2001. 166 old.
- Benke István:** *Telkibánya bányászatának története.* Miskolc – Rudabánya, 2001. 172 old.
- Csiffáry Gergely:** *Az ércbányászat története a recski Lahócában.* Rudabánya, 2009. 134 old., 55 kép.
- Garami Evelin:** *A rudabányai vasércdúsító története.* Rudabánya, 2005. 92 old.
- Hála József – Landgraf Ildikó:** *Magyarországi bányászmondák. 2. kiadás.* Rudabánya, 2010. 123 old.
- Hazslinszky Tamás:** *A Baradla-barlang 19. századi nevezetes látogatói.* Rudabánya, 2004. 92 old.
- Hubbes Éva:** *Benkő Ferenc egyetemjárása.* Rudabánya, 2004. 141 old.
- Kacs Kovics Lajos:** *Az alsó-magyarországi ércművelésről.* Rudabánya, 2005. 140 old.
- Lux Gyula:** *Nyelvi adatok a délszepesi és dobsinai német nép településtörténetéhez.* Rudabánya, 2004. 110 + IV old. (Reprint kiadás.)
- Mikulik József:** *A bánya- és vasipar története Dobsinán. (1880).* Rudabánya, 2003. 80+IV old. (Reprint kiadás.)
- Münnich Adolf:** *A felső-magyarországi bányapolgárság története. (1895).* Rudabánya, 2003. 128+2 old. (Reprint kiadás.)
- Noszky Jenő:** *Salgótarján és kőszénbányászata, tekintettel a néprajzi viszonyokra.* Rudabánya, 2007. 82 old.
- Poda, Nicolaus:** *A selmeci bányagépekről. Bergmaschinen von Schemnitz.* Miskolc – Rudabánya, 2002. 144 + 126 old. (Reprint + magyar fordítás.)
- Szakáll Sándor – Morvai Gusztáv:** *Érc kutatások Magyarországon a 20. században.* Miskolc – Rudabánya, 2002. 247 old.
- Szemán Attila:** *Szintes szállítás a magyarországi ércbányászatban a kezdetektől a 19. század derekáig.* Rudabánya, 2003. 88 old. 67 ábra.
- Szemán Attila:** *Bányászattörténeti tanulmányok.* Rudabánya, 2009. 138 old.
- Uzsoki András:** *Adalékok az aranymosás történetéhez és technikájához.* Rudabánya, 2004. 92 old.
- Vastagh Gábor:** *Tanulmányok a kohászat magyarországi történetéből.* Rudabánya, 2007. 146 old.
- Zsámboki László:** *Selmeci ezüst, körmöci arany. Válogatott tanulmányok a szerző születésének 70. évfordulója tiszteletére.* Rudabánya – Miskolc, 2005. 332 old.

A felsorolt kiadványok megvásárolhatók:

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Bányászattörténeti Múzeum – Érc- és Ásványbányászati Múzeum Alapítvány, 3733 Rudabánya, Petőfi u. 24. – Tel.: 48/353-151.